

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΓΚΑΙΤΕ ΩΣ ΛΥΡΙΚΟΥ ΠΟΙΗΤΟΥ¹

Ότε τὸ πρῶτον παρέστημεν πρὸ τοῦ κομποῦ τούτου ἀκροατηρίου καὶ μετὰ τῆς ὀφειλομένης πρὸς τὸ σεμνὸν τοῦτο ἴδρυμα εὐλαθείας ἠτιολογοῦμεν ὑποδεικνύοντες τὴν ἐκλογὴν τῶν θεμάτων, ἀτίνα πρέπει ν' ἀποτελῶσι καθ' ἡμᾶς τὴν βᾶσιν τῶν δημοσίων τοῦ Συλλόγου διαλέξεων, μεταξὺ ἄλλων ἐλέγμεν ὅτι χάρισμα ὄντως ἐπίφθονον τῶν προνομιοῦχων ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ἐπιστήμης πνευμάτων εἶνε ἀφ' ἑνὸς μὲν ἢ ἀπλοποίησις ζητημάτων προσιτῶν μόνον εἰς τοὺς εἰδικῶς περὶ κύκλον τινὰ ὠρισμένων μελετῶν διατρέβοντας καὶ ἔχοντας ἀπὸ κεκτημένων πεποιθήσεων καὶ ἰδιοκτητῶν συμπερασμάτων νὰ διίδωσι τὸ φωτεινὸν σημεῖον, πρὸς δ φέρεται ὁ νοερός δάκτυλος τοῦ δημοσίου ἀγορευόντος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἢ εἰς ἀφθαστον ἐπιστημονικοῦ ὕψους περιωπὴν ἀναγωγὴν τετριμμένων κατὰ τὸ φαινόμενον ἰδεῶν καὶ κοινοτάτων πραγμάτων— δι' ὧν ὅμως ὁ ἐπιστήμων δημιουργὸς ἔχει ν' ἀποκαλύψῃ ἡμῖν νέας ἀπόψεις ἀντιλήψεως τοῦ περὶ ἡμᾶς κόσμου ἐν ταῖς ἀπλουστάταις αὐτοῦ λεπτομερείαις, νέον ὀρίζοντα ἐκτιμήσεως τῶν περὶ ἡμᾶς συμβαινόντων. Ἄλλὰ τὸ χάρισμα τοῦτο εἶνε κατὰ τοσοῦτον ἐπίφθονον παρὰ πλείστοις, ἰδίᾳ δὲ παρὰ τῷ ἀπασχολήσονται ὑμᾶς κατὰ τὴν ἐσπέραν ταύτην, καθ' ὅσον φαίνεται καὶ εἶνε πράγματι δυσεπίκτητόν εἰ μὴ ἐγγενές, εἰς δὲ τοὺς κοινούς τῶν θνητῶν ἐπιβάλλεται ἢ προτίμησις ἐκείνων τὸ πολὺ τῶν ἀντικειμένων, ὧν τὴν ἐξακριβώσιν, ἢ τὴν ἐξ ἰδίας κλίσεως εὐάρεστον μελέτην ἐπεδίωξαν ἐκ τύχης ἢ εὐεξηγήτου τῶν πραγμάτων φορᾶς.

Καὶ δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, οὓς ἡ κλασικὴ παιδείσις ἐκτρέφει κατὰ θεῖαν τῶν ἱστορικῶν ἡμῶν πραγμάτων οικονομίαν ἀνάκαθεν καὶ μέχρι σήμερον, δὲν εἶνε βεβαίως ἄπορον ὅτι, μεταβαίνοντες εἰς ξένας καὶ πεπολιτισμένους χώρας χάριν συμπληρώσεως τῶν ἡμετέρων μελετῶν, μοιραίως ἐλκυόμεθα, πρόσθητοι ἤδη ὄντες, ὑπὸ τῆς φιλολογικῆς αἴγλης τῶν μεγάλων τῆς Ἑσπερίας ἐθνῶν καὶ ἀποτελεῖ τρόπον τινα προπαιδείαν τῆς ἐν τῇ ξένη γλώσσῃ μορφώσεως καὶ τοῦ καταρτισμοῦ ἡμῶν ἢ μετ' ἀγάπης καὶ αὐξήσαντος ἐνθουσιασμοῦ ἀνέυρεσις τῶν προγο-

¹ Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ ἐν Κωνσταντινούπολει Ἑλληνικῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ τῇ 10ῃ Μαρτίου 1894.

νικῶν διδαγμάτων ἐν ταῖς θαυμασταῖς σελίδι τῆς φιλολογίας τοῦ Ξενί-
ζοντος ἡμᾶς τόπου.

Ἐκθαμβοὶ τότε καταλαμβανόμεθα ὑπὸ τῆς ὀλονέν ἐνισχυμένης
ιδέας, μήτοι ἢ πάτριος κληρονομία εἰς ἄλλους ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος
χρόνου ἐπιδικασθεῖσα ἐπερίσσευσε καὶ Κροίσους κατέστησε τοὺς βαρβά-
ρους παρ' ἡμῶν τέως ἀποκαλουμένους, μήτοι τὸ Ξηρανθέν ἤδη ἐν τῇ
ιδίᾳ κοίτῃ τοῦ Ἰλισσοῦ ρεῖθρον, χρυσορρόαν παρεκτραπὲν ἀπετέλεσεν
ἀλλαχοῦ Νιαγάραν, καὶ—δεῖλαιοὶ ἡμεῖς!—μακρὰν ὁδὸν πορευόμενοι,
δὲν ἔχομεν τὴν ἐπιστήμην μόνην νὰ μνηθῶμεν, ἀλλὰ καὶ νὰ πεισθῶ-
μεν ὅτι, ἔρημοὶ ἡμεῖς πάντων τῶν ἰδίων, βλέπομεν τοὺς ξένους κο-
σμουμένους μὲ τὰ τιμαλφῆ τῆς προγονικῆς ἡμῶν δόξης κειμήλια.

Αὐραν ἀττικὴν ἀναπνέομεν διατρέχοντες τὰς σελίδας τῆς γερμανι-
κῆς φιλολογίας, εὐνόητος δὲ εἶνε ἢ μετ' ἀγάπης προτίμησις αὐτῆς ἐκ
μέρους τῶν τροφίμων τῆς τευκτονικῆς ἐπιστήμης, οὐδὲ διαψεύδομεν
ἴσως τὰς προσδοκίας τοῦ φιλομούσου ἀκρατηρίου εἰάν ὡς θέμα τῆς δια-
λέξεως ἡμῶν ταύτης ἐξελέξαμεν τὴν βραχυῖαν μὲν ἐπισκόπησιν τῆς
γερμανικῆς λογοτεχνίας ἀπὸ γενικωτέρας καὶ δὴ ἐθνικωτέρας ἀπόψεως,
λεπτομερεστέραν δὲ πως ἐκτίμησιν τοῦ Gothe ὡς λυρικοῦ ποιητοῦ,
καὶ τοῦτο διὰ ψυχολογικῆς κυρίως ἀναλύσεως

Τὸ ἔργον τοῦ Λέσσιγκ καὶ τῶν Διοσκουῶν τῆς γερμανικῆς ποιή-
σεως, Σχίλλερ καὶ Γκαϊτε, ἔγκειται κυρίως εἰς τοῦτο, εἰς τὴν τεχνικὴν
δῆλον ὅτι παράστασιν τῆς φύσεως, ἐπεζήτησαν δὲ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ
μεγαλουργήματος τούτου ἐν μέσῃ ὁδῷ, ἣν εἶχον ἤδη προδιαγράψῃ δύο
προηγηθεῖσαι φιλολογίαι, ἡ κλασσικὴ τῶν ἡμετέρων προγόνων καὶ
ἡ ρωμαντικὴ τῆς πρωτοτύπου Ἀλβιῶνος. Οἱ γίγαντες ἐκείνοι συνέλα-
βον τὴν μεγαλεπήβολον ὄντως ιδέαν, πῶς νὰ μεθαρμόσωσιν εἰς τὰ
ἐθνικὰ ἤθη καὶ τὸ κρατοῦν γλωσσικὸν ἰδίωμα τὰς βαθυτέρας καὶ εὐγε-
νεστέρας ἀμα ιδέας, ἐνόμισαν δὲ ὅτι τὸ μορφωτικὸν τοῦτο καὶ κα-
θαρτικὸν τῆς ἐποχῆς τῶν κατόρθωμα εἶδει νὰ ἀθλοθετηθῇ ἐπὶ τῆς
σκηνῆς, ἣτις διὰ συμβόλων ἀποτείνεται ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ψυχὴν
τοῦ λαοῦ, ὃν ἐσκόπουν νὰ καταστήσωσι φορεὰ ὡς πλείστου ἰδανικοῦ,
διότι δικαιοτάτα ἐφρόνουν ὅτι, μόνον τὸ ἰδεῶδες μεγαλύνει τὰ ἔθνη,
μόνον τὸ ἰδανικὸν εἶνε ἄξιος σκοπὸς τῆς φιλολογικῆς ἀναγεννήσεως,
ἢς ἀξιώτατα ἐπρωτοστάτουν.

Ἄγνοεῖ ἢ ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ τὴν ζωηφόρον τροφήν, ἣτις ἐμέ-
στωσε τὸ πνεῦμα τοῦ δαιμονίου τῆς Βρεττανίας δραματούργου, ἀλλ' ἢ

ἱστορία τῆς γερμανικῆς φιλολογίας ἐκθέτει ἡμῖν σαφέστατα ὅτι οἱ γεννή-
τορες αὐτῆς περιέλαβον διὰ τῆς διανοίας ὄλον τὸν γαλήνιον τῆς ἡμε-
τέρας ἀρχαιότητος κόσμον, ὄλην τὴν ἀχλὺν τῆς μεσαιωνικῆς ζυμώσεως
ὄλην τὴν πνευματικὴν τοῦ νεωτέρου κόσμου κίνησιν.

Ὁ Λέσσιγκ ἐβαπτίσθη εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ὅσον οὐδεὶς ἴσως
ἢ ὀλίγιστοι βεβαίως τῶν θνητῶν, πρῶτος δ' αὐτὸς ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον
ἀπὸ τῆς γαλλικῆς μιμήσεως καὶ ἐξέθαψε καὶ ἐπέδειξεν εἰς τὸν κόσμον
τὸν θησαυρὸν τῆς σαιξπηρείου δραματοουργίας, προελαίανε δ' οὕτω τὸ
ἔδαφος εἰς τοὺς δύο μεγάλους αὐτοῦ διαδόχους καὶ τελειωτὰς τοῦ γερ-
μανικοῦ δράματος. Τὸ ἐθνικὸν μεγαλεῖον διείδον ἐξυμνούμενον καὶ λαμ-
πρυνόμενον σύντρεις ἐν τῇ ἑλληνικῇ καὶ τῇ ἀγγλικῇ ποιήσει, τὴν γλυ-
κυτάτην τῆς πατρικῆς δόξης μελωδίαν ἐνωτίσθησαν ἀναπεμπομένην
ἀπὸ τῶν χορδῶν τῶν τε Ἑλλήνων τραγικῶν καὶ τοῦ Ἀγγλου.

Ἄνυπέβλητα διὰ πᾶν μέτριον πνεῦμα, δυσυπέβλητα καὶ δι' αὐτοὺς
ἐτι ὑπῆρξαν τὰ ἀλλεπάλληλα προσκόμματα τὰ ἐπιπροσθούντα εἰς τὴν
ἐκτέλεσιν τοῦ πρωτοφανοῦς ἔργου. Εἶχον νὰ συμπηξῶσι σκηνὴν ἐθνικὴν,
ἐν ᾧ τὸ κράτος τὸ γερμανικὸν εἶχε θρυμματισθῆ ἀνέκαθεν καὶ μέχρι
τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς μικρὰ κρατεῖδια, εἰς πόλεις μᾶλλον καὶ πολίχνας
ἐτι, διεκδικούσας ὀντότητα πολιτικὴν καὶ δι' ἀποκλειστικωτάτης
ἀποκεντρώσεως ματαιούσας τὴν εὐρυτέραν κυκλοφορίαν οἷας δὴποτε
ιδέας, τεινούσης νὰ συσσωματώσῃ τὰ κεχωρισμένα τοῦ ἔθνους ἐκείνου
μέλη. Ἡ ἐξωτερικὴ τοῦ ἐθνικοῦ βίου μορφή ἦν ποικιλωτάτη καὶ ἥμισα
ἐνιαία, ἐντεῦθεν δὲ ἡ τέχνη δὲν θὰ καθίστατο ποτε ἰκανὴ νὰ ἀποβῇ τὸ
κάτοπτρον τοῦ βίου τούτου, ὃν εἶχε κατόπιν νὰ μεθαρμόσῃ ἐπιτηδεῖως
πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς φύσεως. Ναὶ μὲν ἢ πρὸς τοὺς τύπους προσή-
λωσις τοῦ μοναχικοῦ βίου εἶχεν ἤδη χαλαρωθῆ διὰ τῆς Μεταρρυθμίσεως,
ναὶ μὲν τὰ πανεπιστήμια εἰσηγοῦντο ἀπὸ πολλοῦ ἤδη συστηματικὴν
παίδευσιν, ἀλλ' ἀκριβῶς ὡς ἐκ τούτου ἤρχισεν ἀναπτυσσόμενος ὁ
σκληροτράχηλος ἐκείνος δογματισμὸς, ὃν μάτην κατεπολέμησεν ὁ αἰὼν
ἐκείνος, ὁ διὰ τὴν ἀπλοποίησιν καὶ διάδοσιν τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ
ιδίᾳ τῶν φιλοσοφικῶν διδαγμάτων αἰῶν τοῦ φωτισμοῦ, Aufklä-
rungsperiode, προσφυῶς ἐπονομασθεῖς. Φανερωτάτη εἶνε μάλιστα ἡ
ἐνεκα τῆς καταστάσεως ταύτης ἐπιφυλακτικότης τῶν ποιητῶν ἐκείνων
εἰς τὰ πρῶτα αὐτῶν ἔργα. Ὁ Gothe π. χ. ἐνεφανίσθη εἰς τὸν φιλολο-
γικὸν κόσμον, διὰ τοῦ Βερθέρου, ἔργου, τὸ ὁποῖον ἔμεινε σχεδὸν ἀπα-
ρατήρητον τότε ἐν Γερμανίᾳ, συνεκίνησε δὲ βαθύτατα τὴν Γαλλίαν,
ἀνεγνώσθη δὲ καὶ ἐθαυμάσθη καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος. Καὶ
αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ τὸ ἔργον ἀνήκει εἰς λίαν περιορισμένον κύκλον

αίσθημάτων, και διὰ τούτου ἔπρεπεν ἴσως νὰ εἰδύσῃ εἰς πᾶσαν γερμανικὴν καρδίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἄλλ' ὅ,τι δὲν κατάρθωσε τὸ τραγικώτατον ἐκείνο εἰδύλλιον τοῦ ἀπεγνωσμένου ἔρωτος παραδόξως ἐπέτυχεν ἄλλο νεανικὸν ἐπίσης τοῦ μεγάλου ποιητοῦ ἔργον, ὁ *Götte von Berlichingen*, ὃν ἐπρόφθασε νὰ γνωρίσῃ και νὰ ἐπαινήσῃ ὁ γαλλικώτατος τὸ φρόνημα Φρειδερίκος ὁ μέγας.

Ἄλλὰ καθαπτόμενος ὁ μέγας ἐκεῖνος ἀνὴρ τῆς ἐθνικῆς φιλολογίας πῶς δὲν ἔβλεπεν ἢ πῶς δὲν ἐμάθανε παρὰ τοῦ μεγαλοφυοῦς φίλου του Βολταίρου ὅτι τὸ κράτος του δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀποκτήσῃ μίαν πρωτεύουσαν, ἐν ἣ νὰ δράσῃ, ἐὰν ὑπῆρχεν ἤδη ἢ ἂν τότε ἐγεννάτο, μέγας τις ποιητής, ὡς ἔδρασεν ὁ ἄλλως ἄγνωστος Σαιξπήρος ἐν Λονδίῳ, ἢ οἱ γάλλοι κλασσικοὶ ἐν Παρισίοις και ἐν αὐτῇ τῇ αὐλῇ; Πῶς δὲν ἐπῆξε μίαν κἄν σκηνὴν ἐν τῇ ἀσῆμῳ τότε πρωτεύουσα τῆς ὡς σκηνὴν ἐθνικὴν, ἐν ἣ ποιηταὶ—διότι οὐδεμία ἐποχὴ και οὐδεὶς τόπος δύναται νὰ μεμψιμοιρήσῃ διὰ τὴν ἔλλειψιν ποιητῶν,—ἀδιάφορον ὅμως ὑποίων—, ἐν ἣ λοιπὸν ποιηταὶ, ἠθοποιοὶ και δημόσιοι νὰ ζυμωθῶσι, νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπ' ἀλλήλους και οὕτω νὰ παραγάγῃσι βαθμηδὸν εἰς μέσον, ὅ,τι τὸ ἔθνος ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ μέγα και γενναῖον;

Ἡ ἔλλειψις τοιαύτης συγκεντρωτικῆς ἀποπείρας παρατηρεῖται και ἐν τῷ πολιτικῷ τῆς Γερμανίας βίῳ ὅσον και ἐν τῷ φιλολογικῷ, ὡς δὲ συνέβαινε τὸ μαχικώτατον ἐκείνο ἔθνος ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας νὰ δορυφορῆ ξένας ἐν ἔργοις πρωτοβουλίας, οὕτω και ἐν τῇ φιλολογίᾳ εἶχε μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐστραμμένην ὅλην τὴν προσοχὴν εἰς ξένα πρότυπα. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν οἱ τρεῖς ἀναμορφωταὶ δὲν εἶχον ἔτι ἐξέυρη τὸν τρόπον τῆς φιλολογικῆς τοῦ ἔθνους ἀναγεννήσεως, ἢ ἐπέστρεφον εἰς ἑαυτούς, ἐκ τῆς ἰδίας ἀρυόμενοι ἀντιληπτικῆς σφαίρας τὰ πρῶτα λαμπρὰ αὐτῶν συνθέματα, ἢ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν μάλιστα τρεπόμενοι ἀρχαιοφύτητα, ἀρχαιοπρεπῆ κατέλιπον ἡμῖν τεχνουργήματα.

Οὕτω δὲ βαθμηδὸν και ἀνεπαίσθητως διαφαίνονται ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἢ πλαστικῆ τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως καθαρότης, ἢ καταπληκτικῆ ἄμα τοῦ τε ἀγγλικοῦ και ἰσπανικοῦ δράματος ποικιλία και ἢ πραγματικῆ σὺν τούτοις ἀτομικότης τοῦ γερμανικοῦ ἥθους, διότι ἀκριβῶς τὸ τελευταῖον τούτο ἔδει νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν τῇ δημιουργουμένη φιλολογίᾳ. Καὶ ὄντως. Ἡ «Αἰμιλία Γαλόττη» τοῦ Λέσιγκ, ὁ «Ἐγκμοντ» τοῦ Göthe και ἡ «Μαρία Στούαρτ» τοῦ Schiller εἶνε ἔργα παρέλκοντά πως διὰ τῶν μεγάλων αὐτῶν χαρακτήρων ἀπὸ τῆς κανονικῆς ὁμαλότητος τοῦ ἰσπανικοῦ δράματος, ἢ σύνθεσις αὐτῶν ὑπολείπεται τῆς πολυτρόπου σαιξπηρείου τέχνης, ἀλλὰ συγγενεὺς τὸσον

πολύ πρὸς τὴν κλασσικὴν τῶν ἐπεισοδίων οἰκονομίαν, ὥστε οὐδὲ παρὰ τῇ γαλλικῇ δραματοουργίᾳ, ἣτις ἀπεκρυστάλλωσε τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης, δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν παράλληλα τῆς συμμετρίας αὐτῶν πρότυπα.

Ἡ γερμανικὴ ποίησις ἐγκαινίζει νέαν περίοδον τῆς παγκοσμίου τέχνης, εἰς ἣν ἀποτυπῶν τὸν χαρακτήρα τῆς νοήσεως. Οὐδὲ ἦν ἄλλως δυνατὸν. Ἡ κριτικὴ φιλοσοφία, ἡ ἀναταμοῦσα πᾶσαν τοῦ καθαροῦ λόγου ὑπόστασιν, ἢ διὰ τῶν ἀσφαλεστάτων αὐτῆς θεωριῶν ἐπιδράσασα ἐφ' ὅλου τοῦ ἔθνους, ἢ ἐνσαρκωθεῖσα ἐν τε τῷ ἠθικῷ και πρακτικῷ αὐτοῦ βίῳ (διότι τί ἄλλο εἶνε τὸ ἔργον Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου εἰ μὴ ἢ πραγματωθεῖσα ἰδέα τοῦ καθήκοντος, ὡς διετύπωσε αὐτὴν ὁ φιλόσοφος τῆς Καινιζέβέργης;), ἦτο φυσικῶς ἀναπόδραστος νὰ χρωματίσῃ και τὴν ποίησιν. Ἐντεῦθεν οἱ ποιηταὶ τῶν Γερμανῶν ἐποίησαν τὰ ἴδια ἔργα ἐν συνειδήσει, προϋποθετιμένων κανόνων τῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς, γνωριμοσύνη δὲ παρίσταται ἐν αὐταῖς ἢ νικηφόρος πάλιν ὑπὲρ τῶν ὑπαγορεύσεων τοῦ καλοῦ, τὰς ὁποίας Αἰσχύλος τις λόγου χάριν ἢ Σαιξπήρ μόνον ὑπὸ τοῦ ἰδίου δαιμονίου ἐμπνεόμενοι και εἰς αὐτὸ και μόνον ὑπακούοντες ἐτήρησαν και ἐπιδεικνύουσιν ἐν τοῖς ἀριστοτεχνήμασιν αὐτῶν. Αἰσθήματα ὅθεν και διαθέσεις, ἐπώδυνα ἢ ἱλαρώτατα τῆς βιωτικῆς πείρας διδάγματα, ἀποψιλοῦνται εἰς ἐπιβλητικώτατα διανοήματα, ἀπορεῖ δὲ τις ὄντως, κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν τοῦ Göthe μάλιστα ἔργων, πότερον τὸν νοῦν ἢ τὴν καρδίαν ἡμῶν ἔχει εἰς τοὺς ὄνυχας αὐτοῦ και σπαράττει ἀμειλίχως ὁ τοῦ Ὀλύμπου αἰθεροβάμων ἀετός! Πλησμονὴν, ἀδρότητα και βριθὸς ἰδεῶν φέρει εἰς τὰ χεῖλη ὁ Λεσίγγειος Νάθαν και ἀπὸ τῆς σκηνῆς τῆς γερμανικῆς ἐξαγγέλλει εἰς τὸν κόσμον ὅλην τὴν σοφίαν τοῦ αἰῶνος.

Ποία δὲ ψυχὴ δὲν πικροῦται και ποία καρδία δὲν τήκεται εἰς τοῦ μελωδόγγου Σχίλλερ τὴν μελωδικὴν τοῦ Βαλλενστάιν τριλογίαν;

Τὸν κολοφῶνα τοῦ φιλοσοφικοῦ λυρισμοῦ ἐπέθηκεν ὁ τοῦ Göthe Φάουστ, τὸ ποιητικὸν τοῦ αἰῶνος εὐαγγέλιον. Σαιξπήρ τις θὰ ἐδράττετο δι' αὐτοῦ μυρίων ἀφορμῶν, ὅπως ἐμποιήσῃ ἡμῖν ὡς βαθυτάτας ἐντυπώσεις. Οὐδὲν ἄλλοτριώτερον τῶν προθέσεων και τῆς φύσεως τοῦ γερμανοῦ δραματοῦ. Ἐν κλασσικῇ ἡρεμίᾳ ἐκτυλίσσει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν τὸ δράμα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου και ὡς ἐν ὄνειρῳ ἀποκαλύπτει ἡμῖν μίαν μόνην γωνίαν τῆς σκηνογραφίας, τῆς ὁποίας τὴν ὅλην παράστασιν συμπληροῖ ἐν σκεπτικῇ ἀγωνίᾳ ἢ φαντασίᾳ. Ἐν ᾧ δῆλον ὅτι, ἐὰν ἐποίει τὸν Φάουστ ὁ Σαιξπήρ, μεθ' αἵματός της καρδίας θὰ ἐφερόμεθα ἀπὸ σκηνῆς εἰς σκηνὴν μέχρι τῆς τελευταίας καταστροφῆς, ὁ

γαλῆνιος Göthe πλήττει μὲν συχνὰ καὶ βυθίως τὴν ψυχὴν ἡμῶν, ἀλλὰ τοὺς λυγμούς ἡμῶν ἀνακόπτει ἢ σκεπτικὴ τῶν λόγων αὐτοῦ παραμυθία, κατηφείς δὲ καὶ συνωφρωμένοι καταθέτομεν ἐν τέλει τὸ βιβλίον ἢ κάταλείπομεν τὸ θέαμα, διὰ νὰ ἐγκύψωμεν εἰς τὴν μελέτην αὐτοῦ καὶ θεῶν καὶ πάλιν ἐπανειλημμένως, διότι ἡμᾶς αὐτοὺς διαζωγραφεῖ ὁ τὰ ἴδια πάθη ἐξαγγέλλων γερμανὸς ποιητής. Ἡ πολυμερστάτη τῶν γερμανῶν ποιητῶν μόρφωσις καὶ ἡ φιλοσοφικὴ αὐτῶν ἐκ τε φύσεως καὶ μελέτης παρασκευὴ εἶνε ἀναφαίρετα καὶ θαυματουργὰ καὶ ἀνεκτίμητα αὐτῶν προσόντα. Οὐδεὶς ἀρνείται ὅτι τὸ τέκνον τῆς Ἀλβιῶνος ὑπερβάλλει αὐτοὺς κατὰ τὴν δραματικὴν γοργότητα, τὴν τῶν παθῶν ἐντασιν καὶ τὴν ἐγχυσιν τῆς εὐφυολόγου ἰλαρότητος, ἀλλ' οἱ γερμανοὶ ποιηταὶ μόνοι μετὰ τοὺς Ἕλληνας ἐπλασαν καὶ ἐτελείωσαν ἰδανικὰ πρότυπα, πρὸς ὠρισμένους σκοποὺς κατατείνοντα, πρότυπα αἰρόμενα μὲν ὑπὲρ τὰς καθ' ἡμέραν ιδέας, ἀλλὰ γνήσια οὐδὲν ἤττον τέκνα τοῦ αἰῶνος, πρότυπα μεταλαμπαδεύοντα εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεὰς μακάριον τῆς ψυχῆς φῶς, πρότυπα ὅμοια κατὰ τὸ κάλλος πρὸς τ' ἀρχαίαν, ἀραχνούφαντον ὅμως φοροῦντα τοῦ σαιξπηρείου ρωμαντισμοῦ τὸν χιτῶνα. Τὸν Σαιξπηρ ἐνοσῶμεν κρατοῦντα στιλπνὸν τῆς Κορίνθου κάτοπτρον πρὸς τὴν φύσιν ἐστραμμένον καὶ ἀποζωγραφοῦντα πιστῶς τὸν χαρκατῆρα τῆς ἐποχῆς του, τὴν γερμανικὴν ὅμως ἐν τῇ ποιήσει τριάδα φανταζόμεθα καὶ ἄλλου τινὸς κόσμου δι' ἐξωραϊστικῶ φανοῦ ἀνταύγειαν καὶ θάλλπος ἐπὶ τῶν ἡρώων αὐτῶν ἀντανακλώσαν, φωτίζουσαν ἄρα τὴν ἀνθρωπότητα, ἐξευγενίζουσαν ἄρα αὐτήν.

Ὅσα δὲ ἡ δύναμις αὕτη καὶ τὸ ὑπέρτατον τῆς ἀληθινῆς μεγαλοφυΐας κῆρος! Μόνον ὅταν οἱ δάκτυλοι αὐτῆς δονήσωσι τὰς χορδὰς τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, μόνον ὅταν ἡ πνοὴ αὐτῆς ἐμφυσήσῃ εἰς ἡμᾶς τὸ μαγικὸν αὐτῆς φίλτρον, τότε μόνον γεννᾶται ἐν ἡμῶν ὁ ἐνθουσιασμός ἐκεῖνος, ὅστις πλάττει μεγάλους χαρκατῆρας, ὑπερβαίνει τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀποτελεῖ ἐξ αὐτῶν μεγάλα, μακάρια ἔθνη. Εἰς ἀμβωνα μετέβαλον οἱ γίγαντες ἐκεῖνοι τὴν γερμανικὴν σκηνὴν, αὐτοὶ ἐσπειραν εἰς τὰς ψυχὰς τῆς γενεᾶς τῶν τὸν σπόρον τοῦ ἔθνικοῦ τῶν Γερμανῶν μεγαλείου, αὐτοὶ ἀνέκοψαν τὸ ἀκατάσχετον ρεῦμα τῆς παπικῆς ἐπικρατήσεως, αὐτοὶ ἐσκόρπισαν τὸ ἄσμα εἰς τὰ χεῖλη τῆς νεολαίας καὶ ἐσαλεύθησαν αἱ ψυχαί, καὶ ἐταράχθησαν αἱ καρδίαι, καὶ ἀνεπετρώθησαν αἱ διάνοιαι, καὶ ἀνέκτησαν τὴν δυνάμιν τῶν οἱ βραχίονες τῆς διαμαρτυρήσεως καὶ διὰ μιᾶς ἠκούσθη αἰθερία τις ἀρμονία, ἀπὸ μυριάδων στομάτων ἐκπεμπομένη, διότι τὸ ἄσμα ὑπερεπήδησε τοὺς φυλετικούς φραγμούς, ἢ ἀντιζηλία τῶν μικροπόλεων κατεκλύσθη ὑπὸ τὰ κύματα τῶν

μελωδικῶν ἐκείνων ἤχων, καὶ ἡ Γερμανία μία καὶ μεγάλη ἔκτοτε ἐν τῷ κοινῷ ἄσματι δὲν ἤργησε ν' ἀποτελέσῃ ἐν ταῖς ἡμέρας ἡμῶν μιαν ἐπίσης καὶ μείζονα πολιτικὴν πατρίδα.

Τί ἦσαν οἱ προφῆται τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τί καὶ πῶς ὠμίλουν πρὸς τὸν περίουσιον λαὸν τοῦ Ἰψίστου; εἶχον μήπως σάλπιγγα μεγαλοφωνότεραν τῆς ποιήσεως; εἶχον γλωῦσαν ἀρμονικωτέραν τοῦ ρυθμικοῦ μέτρου; εἶχον ἐμπνευσιν διάφορον τῶν ἐθνικῶν ποιητῶν; Διὰ τῶν Περσῶν καὶ τοῦ Προμηθέως ὁ Αἰσχύλος, διὰ τῆς Ἀντιγόνης του ὁ Σοφοκλῆς, διὰ τῶν Φοινισσῶν ὁ Εὐριπίδης, διὰ τοῦ Hamlet ὁ Σαιξπηρ, διὰ τοῦ Φάουστ ὁ Göthe, δὲν εἶπον εἰς τὸ ἴδιον ἔθνος, δὲν λέγουσιν εἰς σύμπασαν τὴν ἀνθρωπότητα ὅ,τι θεῖα ἐμπνεύσει ἐξεστόμισαν οἱ Ἡσαΐαι καὶ Ἱεραμίαι; — ὅ,τι ἔπραξεν εἰς καὶ μόνος ποιητῆς τῶν Γερμανῶν, καὶ διὰ τοῦτ' ὁ μέγιστος, δύναται νὰ ἐξισωθῇ πρὸς τὸ μέγιστον ὄντως ἔργον τῶν μεγάλων τοῦ κόσμου ἀναμορφωτῶν, διότι τοιοῦτοι εἶνε ἀναμφισβότως οἱ ποιηταί, οἱ προφῆται καὶ ὅσοι ἐν γένει διὰ τοῦ ἰδίου πνεύματος ἢ τῆς καρδίας ἐρμηνεύουσι τὸ ἰδανικὸν παντὸς βιωσίμου ἔθνους. Τὸ ἡμέτερον ἔθνος ἔσχε τὸν τιμητικὸν τοῦτον τῆς βιωσιμότητος τίτλον, ἀλλ' ἔσχεν ἀνέκαθεν καὶ μέχρι πρὸ αἰῶνος ἔτι καὶ ποιητὰς, οἵτινες ἐφ' ὅσον μὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀρχαιότητα, κατοπτρίζουσιν ἐν τοῖς ἰδίοις ἔργοις τὰς πατρίους ἀρετὰς καὶ πληροῦσι διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν σύμπασαν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, ἐφ' ὅσον δὲ προσπελάζουσι πρὸς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, ἐξακολουθοῦσι μὲν ἐκφράζοντες τὰ μυχιαίτατα τοῦ ἔθνους αἰσθήματα, οὐδαμῶς δ' ἀποβάλλουσι τὴν ἀνεκτίμητον αὐτῶν ἀξίαν ὑπὸ τὴν σεμνὴν καὶ σημαντικωτάτην τῆς δημοτικῆς ἀνωνυμίας σφραγίδα.

Ἴσως ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ φιλολογίᾳ φαίνεται τοσοῦτον φαεινὴ καὶ ἀναμφισβήτητος ἢ ἀλήθεια αὕτη, ὅτι ὁ ἐθνικὸς ποιητῆς εἶνε ἐρμηνευτῆς καὶ ὡς ἔγγιστα ἐργάτης τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου. Ὁ Γκαϊτε, τὸν ὁποῖον θέλομεν νὰ παραστήσωμεν κυρίως ὡς ἄνθρωπον, δῆλα δὴ αἰσθανόμενον, πονοῦντα, σκεπτόμενον, πάσχοντα, δρῶντα καὶ πονοῦντα ὡς ἄνθρωπον, εἶνε σημαιοφόρος τῆς ἀληθείας ταύτης, μόνη δὲ ἡ ὑπερήφανος τοῦ μεγίστου ἀνδρὸς ὑπεροχὴ ἔδωκεν ἴσως λαβὴν εἰς τὴν ἀβάσιμον ἀντίληψιν, ὅτι τὸ ἀέτειον τοῦ Ὀλυμπίου βλέμμα περιέλαθεν εὐρύτερον τῆς ἰδίας πατρίδος ὀρίζοντα. Ἡ πτώσις τοῦ θεοῦ ὄρνεως ἐσμίχρυνεν αὐτὸν εἰς τὰ ὄμματα πεζολογούντων καὶ χαμαιπετῶν κριτικῶν!

« Ἄλλ' ἐγὼ ψάλλω » λέγει ἐκεῖνος, « ἐγὼ ψάλλω ὡς ψάλλει τὸ πτηνὸν εἰς τοὺς κλάδους τοῦ δένδρου, ἀφανὲς καὶ ἀγνώριστον, καὶ τὸ ἄσμά μου εἶνε ἡ μόνη ἀμοιβή μου. »

Ἡ χαρακτηριστικὴ αὐτῆ τοῦ λυρικοῦ ποιητοῦ στροφή παρέχει ἡμῖν εἰκόνα τοῦ κατ' ἐξοχὴν λυρικοῦ ποιητοῦ ὡς ἀνθρώπου. Ὁ ποιητὴς ἄνθρωπος ἀπολαύει τοῦ ἰδίου αἰσθήματος καὶ ἐν τῇ ἀπολαύσει ταύτῃ ἀνευρίσκει τὴν ἰκανοποίησιν τῶν αἰσθηματικῶν αὐτοῦ ἀπαιτήσεων. Γνωστὴ εἶνε ἡ διαίρεσις τῆς καθόλου ποιήσεως εἰς ὑποκειμενικὴν καὶ ἀντικειμενικὴν, ἀλλ' ὁ ἡμέτερος ποιητὴς ἦτο ὑποκειμενικὸς κυρίως κατὰ τοῦτο, ὅτι παρὰ τὴν εὐρυτάτην τοῦ ἐξ ἀντικειμένου, τοῦ ἐξωτερικοῦ τῶν πραγμάτων κόσμου γνῶσιν, εἶχεν ὅλην τὴν προσοχὴν τοῦ ἐστραμμένην πρὸς ἑαυτὸν, πρὸς τὸ ἴδιον ἐγὼ καὶ διὰ τοῦτο ἔλεγε κατὰ τρόπον ἐκφραστικώτατον : ὅ,τι εἰξέρω, ὅ,τι ἔμαθον, ὅ,τι γινώσκω, δύνανται πολλοί, ὅλος ὁ κόσμος νὰ τὸ μάθωσιν ἢ νὰ τὸ γνωρίζωσιν ἤδη, ἀλλ' ὅ,τι αἰσθάνομαι μόνος ἐγὼ τὸ αἰσθάνομαι . . . Ἐπρεπε βεβαίως νὰ προσθήσῃ ὅτι : καὶ μόνος αὐτὸς ἔλαβε παρὰ τοῦ θεοῦ τὸ μοναδικὸν δῶρον τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ αἰσθηματικοῦ αὐτοῦ βίου κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε ὅ,τι ἐξεστόμισαν τὰ λιγυφθογγα χεῖλη του νὰ ἀντηγήσῃ καὶ νὰ ἀντηγή εἰς πᾶσαν ἀνθρωπίνην καρδίαν, διότι κατ' ἐξοχὴν ἄνθρωπος εἶνε ὁ ποιητὴς, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἄνθρωπος ἦν ὁ Ὀλύμπιος Gothe.

Τοιοῦτος τῶν Μουσῶν ἱεροφάντης δὲν ἦτο δυνατὸν αἰσθανόμενος, παθαινόμενος καὶ ἐξωτερικεύων τὸ ἴδιον πάθος νὰ μὴ συγκινήσῃ πάντα ἄνθρωπον αἰσθανόμενον. Ἡ τέχνη ἀφ' ἐνός καὶ ἡ φύσις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἀφ' ἐτέρου εἶνε τριαῦται, ὥστε ὅταν ἡ πρώτη ἀληθεύῃ, νὰ ἐνωτίζηται τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἢ ἄλλη. Πολυπλόκων αἰσθημάτων ἐναλλαγὴν ἐπέχουσιν οἱ πολύχορδοι τῆς λύρας αὐτοῦ τόνοι, ἀλλὰ καὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν εἰσδέχεται καὶ χωρεῖ πᾶσαν ταύτην τὴν ποικιλίαν τῶν αἰσθηματικῶν ἀποχρώσεων, διότι συγγενεῦμέν οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὸν θεῖον ἀκίδόν, ὡς ἡμεῖς πάσχοντα, ἰκανὸν δὲ νὰ ἐκφρασῇ τὰ ἀνθρώπινα πάθη.

Ὁ ξένος ποιητὴς διατρέχει τὰς ὠραιοτάτας τῆς Ἰταλίας κοιλάδας καὶ ἐρωτᾷ ἡμᾶς ἐκεῖθεν ἐὰν γνωρίζωμεν τὴν ὠραίαν τῆς μεσημβρίας χώραν, τῆς ὁποίας ἀπαριθμεῖ τοὺς ἀνθοφόρους καρπούς. Διατί ὅμως νοσταλγοῦμεν ἡμεῖς, ξένοι πρὸς τε τοῦτον καὶ πρὸς τὴν ἐξυμνουμένην ξένην χώραν καὶ πρὸς αὐτὴν τέλος τὴν ξένην πατρίδα του, ὅταν αὐτὸς ἐνθυμῆται τὴν οἰκογενειακὴν ἐστίαν καὶ τοσοῦτον συναρπαζόμεθα ὑπὸ τῆς μελωδικῆς αὐτοῦ φωνῆς, ὥστε μετ' ὀλίγον νὰ αἰρώμεθα ὑπὲρ τὴν γῆνιν ταύτην ἀντίληψιν τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης καὶ νὰ ἐπιζητῶμεν ἄλλην ἀνωτέραν πατρίδα, ὅπου ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἀκατασχέτως φέρεται ; Διότι ἐκεῖ τείνει μυστηριωδῶς ὁ ποιητὴς, ἐν οὐρανοῖς ζητῶν τὸν τελευταῖον τῆς πτήσεώς του σταθμόν, καὶ διότι ἡ ψυχὴ τοῦ

ποιητοῦ εἶνε σύνολον ψυχικῶν θρυμμάτων τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, θρυμμάτων, ὧν ἐν μόνον θὰ ἦρκει ν' ἀποτελέσῃ τὴν ὅλην ἡμῶν ψυχὴν, παθαινομένην ὡς ἡ μία καὶ μεγάλη τοῦ ποιητοῦ ψυχὴ. Διότι πῶς ἄλλως ἐξηγεῖται ἡ ἐκπληκτικὴ ἐπίδρασις ἐνὸς μόνου ἀνθρώπου ἐπὶ σύμπαντος ἔθνους, ἐξισταμένου, μεθυσμένου καὶ ῥιγούντος ἐπὶ τοῖς λόγοις του, ἢ φοβερὰ ὄντως ἐκείνη ποιητικὴ μανία ἐνὸς Rouget de l'Isle, ἣν ἐμπνέει εἰς τὸ εὐγενέστατον τῶν ἔθνων καὶ διὰ τούτου εἰς ὅλον τὸν κόσμον, θυνταραχθέντα τότε ὑπὸ τῶν γαλλικῶν τῆς ἐποχῆς σκιρτημάτων ; Καὶ εἶνε ξένοι καὶ σήμερον ἔτι πρὸς ἡμᾶς, τοσοῦτον ἀπέχοντες χρονικῶς, οἱ φλόγγοι τῶν γραφικῶν ψαλμῶν, ἀφ' οὗ συγκινεῖ μὲν ἡμᾶς ἐν προσευχαίς ὁ πόνος τῆς ἀμαρτίας τοῦ προφητάνακτος, θὰ συγκινῆ δὲ πᾶσαν μέλλουσαν γενεάν ἢ μεγαλοπρεπῆς, ὡς λέγει πού ἀμιμῆτως ὁ Γλάδστων, τῆς γραφικῆς ποιήσεως γλυκύτης ;

Ὁ Gothe εἶνε κατ' ἐξοχὴν λυρικός ποιητὴς καὶ ὡς τοιοῦτος αὐτὸς ἀποτελεῖ τὸ κέντρον ἐκάστου ποιήματός του. Ἐὰν αὐτὸς δὲν εἶχε τὴν ἀνωθεν ἐμπυσηθεῖσαν εἰς τὴν ψυχὴν του δύναμιν, δὲν θὰ εἶχον καὶ τὰ ἔργα του τὴν γοητευτικὴν ἐκείνην δύναμιν ἣν θαυμάζομεν ἐν ἐκάστῳ στίχῳ, καὶ ἐφ' ἧς ἀναπτερούμενοι συνιπτάμεθα τῷ μεγάλῳ ποιητῇ. Τὸ ἄσμά του δονεῖ τὰς ἡχοῦς τῆς καρδίας ἡμῶν, διότι αἰσθάνεται αὐτὸς ὅσον οὐδεὶς ἄλλος καὶ τὸ αἰσθημὰ του εὐρηται ἀκέραιον ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν του. Δὲν κρύπτεται ὡς ὁ ἐπικός ποιητὴς ὑπὸ τὸν ὄγκον τῶν ἐξυμνουμένων γεγονότων, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ἀραχνοειδῆ τῆς ἰδίας ἀτομικότητος πέπλον. Νομίζει δὲ τις ὅτι αὐτὸς κρατεῖ τὸ σύρμα, ὅπερ μεταδίδει τὸν ψυχικὸν τιναγμόν του εἰς ἡμᾶς καὶ ἡμεῖς, διατιθέμενοι ὡς ἐκεῖνος, εἴμεθα ἔτοιμοι νὰ μεταγγίσωμεν τοὺς ἐξεγειρομένους πόθους εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα γνώστην τῆς ποιήσεώς του διὰ τῆς ἀναμνήσεως ἐνὸς μόνου στίχου του.

Ἐλέχθη ὅτι ἡ ποίησις εἶνε ἡ ἐκφρασις πάθους ἐξεγερθέντος. Ἡ βυρώνειος αὕτη ῥῆσις ἐφαρμόζεται ἀκέραια εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν καὶ μάλιστα τὴν ποίησιν τοῦ Gothe, ὅστις εἶπερ τις καὶ ἄλλος φαίνεται κατατρυχόμενος δι' ὄλου τοῦ βίου ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ὅπως ἐκφράξῃ τὰ βαρύνοντα τὴν ψυχὴν του αἰσθήματα, ὅσον δὲ οὐδεὶς κατορθοῖ νὰ ὑποτυπῶι τὸ ἐκφραζόμενον εἰς τέλειον καλλιτέχνημα· ἀλλ' εἰς τί ἔγκειται ἄρα γε ἡ αἰσθηματικὴ αὕτη βάσανος, εἰς ἣν ὑποβάλλεται ὁ ποιητὴς ; Ὁ ποιητὴς, καὶ ἰδίᾳ ὁ λυρικός, κατ' ἐξοχὴν δὲ ὁ Gothe, αἰσθάνεται οὐχὶ μὲν διαφόρως ἢ πᾶς τις ἄλλος κατὰ φύσιν ἄνθρωπος, ἀλλὰ βαθύτερον καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν πλειότερον. Πολλὰ τινα παρέρχονται τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν ἀπαρατήρητα, ἐν ᾧ λάμπουσιν ἴσως

καὶ σπινθηρακίζουσιν εἰς τὰ ὄμματα ἐκείνου, ὅστις ὅμως ἔχει καὶ τὴν ὑπεράνθρωπον δύναμιν νὰ κατοπτρίζῃ τὸ βλέμμα ἡμῶν κατόπιν ἐκεῖ, ὅπου πρὸ στιγμῆς μὲν οὐδὲν διεκρίνομεν, βλέπομεν δὲ νῦν καλειδοσκοπικὸν θέαμα ψυχικῶν παθήσεων. Ἄπειροι τόνοι προσβάλλουσι τὴν ἀκοὴν ἡμῶν καὶ οὐδένα κἄν ἐνωτίζεται ἡ ψυχὴ ἡμῶν, ἐν ᾧ ἄρητον ἀρμονίαν αἰσθάνεται ὁ ποιητὴς καὶ ψάλλει αὐτὴν ὡς ὅλος χορὸς ἀγγέλων.

«Δυστυχεῖς εἴμεθα ἡμεῖς οἱ αἰσθανόμενοι τόσον βαθέως», ἔλεγεν αὐτός, ὁ εὐδαιμονέστατος νομιζόμενος Goethe, κατὰ τὰ τελευταῖα τοῦ βίου του ἔτη, «δυστυχεῖς εἴμεθα, διότι ὅλον τὸν πόνον ὅλης ὁμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος φέρομεν εἰς τὴν καρδίαν μας καὶ διὰ τοῦτο ἴσως δικαιοῦμεθα ὀδυρόμενοι νὰ προκαλῶμεν ὄλων τὰ δάκρυα».

Μικρὸς εἶνε ὁ ἄρτος, ὃν γεύονται οἱ ποιηταί. Ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ των ἢ εἰς μονήρεις περιπάτους, μετ' ἀνθρώπων καὶ ἐν τῷ κόσμῳ, πανταχοῦ ἀγωνίζονται καὶ μονολογοῦσι, πρὸς ἑαυτοὺς ἰδίᾳ ἀποτεινόμενοι, διότι τὸ ἀνήσυχον τοῦτο ἐγὼ εἶνε τὸ ἀποτελοῦν τὴν εὐδαιμονίαν καὶ κακοδαιμονίαν αὐτῶν.

«Θὰ τὸ εἶπω, διότι πλέον δὲν κρατοῦμαι» λέγει ἐν συντριβῇ καρδίας ἀρρήτῳ ὁ ὑπερήφανος Goethe, «θὰ τὸ εἶπω, ὅτι βαρύθυμος ψάλλω πάντοτε καὶ τήκομαι καὶ ἐκάστη λέξις τῶν στίχων μου φαίνεται — εἶνε μᾶλλον — τεμάχιον αἰμάσσον ἐπὶ τῆς καρδίας μου, . . . καὶ ἂν θέλετε νὰ λάβητε ἰδέαν τῆς ὑπάρξεώς μου, ἴδετε τὰς καυούσας λαμπάδας, αἵτινες τοὺς ἄλλους φωτίζουσι, ἀναλίσκονται αὐταί! . . .»

Οἱ Γερμανοὶ ἔχουσιν ἴδιον ὄρον πρὸς ἔκφρασιν ἑννοίας, ἣτις εἶνε μὲν ὅλος ξένη πρὸς τὸν ἀρτιγέννητον ἡμῶν πολιτισμόν, εἶνε ὅμως συμφυῆς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν πάσης συγχρόνου φιλολογίας τῶν ἄλλων ἐθνῶν. — Weltsehmerz ὀνομάζουσι τὴν μελαγχολικὴν ἐκείνην τοῦ νέου ρωμαντισμοῦ διάθεσιν, ἣτις πηγάζει ἀπὸ ἡμιστά αἰσιοδόξου τινὸς ἀντιλήψεως τοῦ περὶ ἡμᾶς κόσμου, μάλιστα δὲ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Διὰ βίου ἀγέλαστοι καὶ διὰ τοῦτο κορυφαῖοι ἀντιπρόσωποι τῆς ἀπέλπιδος ταύτης ἐν τε τῇ ποιήσει καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ σχολῆς εἶνε, ὡς γνωστόν, ὁ Ἰταλὸς ποιητὴς Leopardi, ὁ γερμανὸς φιλόσοφος Schopenhauer, ὁ ἡμέτερος Βύρων καὶ τὸ ἄλλο ἐκεῖνο μεμφίμορον τῶν Μουσῶν τέκνον, ὁ γάλλος Musset.

Δικαίως θὰ ἔλεγέ τις ὅτι ἡ κλασσικῶς ἡρεμὸς τοῦ Goethe φυσιογνωμία θ' ἀπετέλει ἀντίθεσιν ἀπαρκαλύπτου, ἐὰν ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἀνηρτάτο παρὰ τὰς τῶν προειρημένων ἐν τῇ αὐτῇ τῶν ποιητικῶν δαιμονίων πινακοθήκῃ. Καὶ ὅμως τὸ γέννημα ἐκεῖνο τῶν βορείων κλιμάτων εἶνε εὐπαθὲς καὶ θερμότερον πολλῶν μεσημβρινῶν καρδιῶν καὶ ἡ εὐπάθεια αὐτῆ

ἀκριβῶς εἶνε τὸ αἰώνιον ἀντικείμενον τοῦ ἰδίου ἄσματος. Νομίζει τις ὅτι ἐγεννήθη κυρίως διὰ νὰ σχολιάζῃ ἑαυτὸν καὶ ἑαυτὸν περιγράφων ν' ἀφήσῃ τὴν γραφίδα, διὰ νὰ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμούς του διὰ παντός.

«Ὅλα εἶνε ἡσυχὰ τριγύρω μου! Οὔτε τῶν δένδρων, οὔτε τῶν βουνῶν τὴν κορυφὴν ταράττει τῆς ἐσπερίας αὔρας ἡ πνοή. Καὶ τὰ πτηνὰ κάθηνται καὶ σιωπῶσιν εἰς τὸ δάσος. Καὶ σύ, ψυχὴ μου, ἀνήσυχος ψυχὴ μου, θὰ ἡσυχάσῃς μίαν ἡμέραν. Ἔχε ἀκόμη ὀλίγην ὑπομονὴν καὶ θὰ ἡσυχάσῃς ὕστερον, ὅταν θὰ ἡσυχάσῃς διὰ παντός! . . .»

Εἶνε σφαλερωτάτῃ ἡ ἀντίληψις πολλῶν ἐπικριτικῶν ὅτι, ὁ Schiller, τὸ ὄχρον ἐκεῖνο τῆς ἀνάγκης θρέμμα, εἶνε ὑποκειμενικώτερος τοῦ ἀεικινήτου ἄμα καὶ γαληνίου Goethe, ὡς θὰ ἐφαίνετο τῷ ὄντι φυσικώτερον. Ὁ Schiller ἔχει τὴν ἐμφυτον ροπὴν νὰ βλέπῃ μακρόθεν τὰ ἴδια αἰσθηματὰ καὶ πάθη καὶ διὰ τοῦτο ἴσως δὲν κατορθοῖ ν' ἀκούσῃ μετ' ἐπαρκοῦς εὐκρινείας τοὺς παλμούς τῆς καρδίας του. Λεῖπει ἀληθῶς, ἢ τούλάχιστον δὲν ἐξισοῦται ποτε πρὸς τὴν τοῦ Goethe ἡ σφριγῶσα ἐκείνη ζωὴ, τὸ φωτεινὸν κέντρον, ἅτινα διακρίνουσι τὴν λυρικὴν ἰδίᾳ ποίησιν καὶ εἰς τὰ μικρότατα τέλεια τεχνουργήματά της. Ἐν ᾧ ὁ Goethe εὐρίσκειται ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κοχλάζοντος λέβητος τῶν ἰδίων παθῶν καὶ αἰσθημάτων, ἀφ' ἑαυτοῦ ἀρύεται καὶ ἀμέσως ἐγγύθεν τὸν τύπον τῆς λεκτικῆς ἐκδηλώσεως, ὃν ἐπεξεργάζεται κατόπιν καὶ ἀποκρυσταλλοῖ ἢ ἐλευθερά διάνοιά του. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι αἱ ὠδίνες τῆς ἐν ἐμπνεύσει εὐρέσεως ἀκούονται κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν, ἢ ὅτι ἔχνη τῆς δημιουργικῆς ἐν τῇ καρδίᾳ πάλης διαφαίνονται καὶ ἐν τῇ δισκοπετικῇ τοῦ καλλιτεχνήματος ὑποτυπώσει, ἀλλ' ὅτι τὰ τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ ἔργα πρὶν ἢ ἐκπηδήσωσιν ἀπὸ τοῦ πνεύματος ὡς ἡ Ἀθηνᾶ ἀπὸ τῆς τοῦ Διὸς κεφαλῆς, λούονται ἐν τῷ αἵματι τῆς καρδίας του, ὅπου καὶ ἐγεννήθησαν καὶ ἠξήθησαν πρὸ τῆς τελειώσεως.

Καὶ ὅμως ὁ ἀνὴρ οὗτος θεωρεῖται καὶ εἶνε ὁ προάγγελος ἄμα καὶ ἀρχηγὸς τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος, διότι αὐτὸς εἶνε ὁ ἐπιχειρήσας καὶ ἀμιμήτως ἐπιτυχὼν νὰ ὑπαγάγῃ τὸ ἐπιστητὸν εἰς τοὺς νόμους τῆς ποιήσεως, αὐτὸς ὁ καταλιπὼν ἡμῖν ἀθάνατα μνημεῖα ποιητικῆς ἐρμηνείας τῆς φύσεως, αὐτὸς ὁ συνδυάσας τὴν ἔρευναν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πρὸς τὴν ἔρευναν αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ περὶ ἡμᾶς κόσμου. Τίς ἀγνοεῖ ὅτι τὰς μεγίστας ἐν τε τῇ ἀστρονομίᾳ, τῇ βοτανικῇ, τῇ θεωρίᾳ τῶν χρωμάτων ἀνακαλύψεις καὶ ἐφευρέσεις παρηκολούθει καὶ ὑπεβόηθει μετ' ἀδιαπτώτου προσοχῆς καὶ καταπληκτικῆς ἐπινοίας, ἐξέθετε δὲ κατόπιν τὰ θαυμάσια πορίσματα τῶν ἐργασιῶν καὶ μελετῶν του ἐν ποιητικαῖς ἀλληγορίαις, ὧν ἡ κλασσικὴ χάρις ἔμεινεν

ἀπαρμείωτος καὶ εἰς τὰ λαμπρὰ τοῦ εἴδους πεζογραφήματα ; Ἡ ἐπιστήμη εἶχεν ἀποτελέσει ἤδη τὸ κυριώτατον μέλημα τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἀνευδύτως δὲ ὁ Gōthe ἀφιερῶθη εἰς τὴν παράστασιν τῶν κρατουσῶν θεωριῶν εἴτε ἐκμεταλλεῦμενος χαριέσσας τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας προσωποποιήσεις, εἴτε εἰσδύων εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ καὶ ἀνασκαλεῦων ἐθνικὰς ἐκ τοῦ Μεσαιῶνος παραδόσεις, διὰ τῆς μαγικῆς του φαντασίας εἰς ἀπαράμιλλα μεταβληθεῖσας περὶ φύσεως, θεοῦ καὶ ἀνθρώπων διδάγματα. Καὶ ὅταν ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμούς του, πλεῖον φῶς, πλεῖον φῶς ἐζήτησεν εἰς τὸ σκότος τοῦ θανάτου, διότι αὐταὶ ἦσαν αἱ τελευταῖαι λέξεις τοῦ μετὰ μειδιάματος μυστηριώδους ἐκπνεύσαντος ποιητοῦ.

«Les dieux s'en vont!» «Δὲν μένουσιν οἱ θεοὶ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ!» ἀναφωνεῖ ὁ μέγας Heine ἐν τῇ λαμπρᾷ ἐκείνῃ ἱστορικῇ σκιαγραφίᾳ τῆς γερμανικῆς φιλολογίας, ὅταν μετὰ θάμβους ἀποχαιρετίζει τὸν ἡμέτερον ποιητὴν θνήσκοντα.

Δικαίως ἐξέλαβε καὶ ὠνόμασε θεὸν τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, πρὸς τὸν ὁποῖον δὲν ἐτόλμησε ν' ἀναβλέψῃ ὅταν τὸ πρῶτον καὶ ὕστατον συνήνητησεν αὐτὸν ἐν Βεῖμάρῃ. Διότι ἂν ποτε, ὡς ἐλέχθη ἤδη, προσήρχοντο εἰς τὸν ναὸν τῆς μεγαλοφυΐας ἀπαξάπαντες παντὸς ἔθνους καὶ πάσης ἐποχῆς οἱ ποιηταὶ καὶ περὶ ἀριστείων ἠγωνίζοντο, τὴν μὲν δάφνην τῆς ἐπικῆς ποιήσεως ὁμοθυμῶς θὰ προσέφερον βέβαια εἰς τὸν θεῖον Ὅμηρον καὶ θὰ ἤκούετο μιᾶς φωνῆ ψαλλόμενον ἀρμονικώτατα ἐκ τῶν μελιρρῦτων αὐτῶν στομάτων τὸ προσφυές ἐπιγεγραμμένον ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ:

«εἰς θεὸς Ὅμηρος, ἐν ἀθανάτοισι σεβέσθω»,

ἴσως τὸν στέφανον τῆς δραματικῆς ποιήσεως θὰ ἐλάμβανεν ἀπὸ ἑλληνικῶν μάλιστα χειρῶν ὁ Σαίξπηρ, ἀναμφισβητήτως ὅμως θὰ ἐπεδικάζετο τὸ γέρας τῆς λυρικῆς ποιήσεως τῷ Ὀλυμπίῳ Gōthe ἀπάντων ἐν ἀλαλαγμῷ ὑμνωδούντων

«ἦν δὲ θεὸς καὶ οὗτος, καὶ ἐν ἀθανάτοισι σεβέσθω»!

Νικόλαος Δ. Γιαννουλάτος
δικηγόρος.

ΑΓΑΠΗΣ ΕΝΕΚΑ

(Ἐπιστολὴ καταδίκου μέλλοντος ν' ἀπαγχονισθῇ).

«Ἡ σήμερον εἶναι ἡ τελευταία ἡμέρα τῆς ζωῆς μου... Ζωὴ; !. . τί μὲ μέλλει τώρα! Ἄφοτου ἐκείνη ἀπέθανεν, αἰσθάνομαι πλήρη καὶ τέλειον ἀποχωρισμὸν ἀπὸ τὰ πράγματα ταύτης τῆς γῆς. Δὲν μοῦ κάμνουν οὐδεμίαν ἐντύπωσιν. Θεωρῶ αὐτὰ ὡς ἀπλοῦς θεατῆς, ὅστις ἴσταται ἐξῶθεν τοῦ μαγευτικοῦ κύκλου τῆς εὐτυχίας καὶ χαρᾶς. Εἶμαι ἀταδεδικασμένος εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον, διὰ τὸν φόνον τῆς συζύγου μου. Δὲν ἤχῃ τοῦτο τρομερῶς εἰς τὰ ὠτά σου; Καὶ ὅμως, μὴ ἀποσύρῃσαι ἀπ' ἐμοῦ πρὶν ἢ ἀκούσης ὅλα. . . Ἐπίτρεψόν μοι νὰ ἐκχύσω τὴν καρδίαν μου ἀπαξ εἰσέτι, προτοῦ—χάρις εἰς τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους, οἵτινες εἰς μερικὰς περιστάσεις εἶναι ἀπείρως συμπαθεῖς—ἀποθάνω. Πρέπει νὰ σοῦ ζητήσω συγχώρησιν ἐὰν γράφω ἀσυναρτήτως, καθότι ὁ νοῦς μου σκληρῶς κλονίζεται. Καθ' ὅλας τὰς μακρὰς νύκτας, ἄς ἐν τῇ φυλακῇ διῆλθον, ἄγρυπνος καὶ ἀνήσυχος, βασανιζόμενος ἀπὸ τρομεροῦς διαλογισμούς, ἐσωτερικῆ φωνῆ ἔπραζεν· «Ἄρά γε αὐτὸς εἶναι ὁ Αἰμίλιος Μόρτιμερ, ὁ καθ' αὐτὸ Μόρτιμερ; Ἦτο δυνατόν αὐτὸς νὰ πράξῃ τοιαύτην πράξιν ἐσκεμμένως καὶ ἐξ οἰκείας βουλήσεως;» Καὶ ἡ συνειδήσις ἀπεκρίνετο· «Ναί, τὴν ἔπραξε καὶ ἐὰν ἦτο δυνατόν τὰ πράγματα νὰ ἐπανέλθωσι καὶ πάλιν ὅπως ἐξ ἀρχῆς ἦσαν, αὐτὸς θὰ ἔπραττε τὸ ἴδιον. . .» Αἱ περιστάσεις ἦσαν πολὺ ἰσχυραὶ καὶ ἀδύνατον ἦτο νὰ ἀντισταθῇ τις εἰς αὐτάς. . .

Καὶ ὅμως, Θεέ μου! πόσον τὴν ἠγάπων—τὴν προσφιλεῖν μου καὶ χαριέσσαν σύζυγόν μου. Τὴν ἠγάπων μανιωδῶς, σχεδὸν μέχρι λατρείας. Εἶμεθα τόσον εὐτυχεῖς. . . Ἐπὶ ἐν ἔτος μετὰ τὸν γάμον μας εἶμεθα πολὺ εὐτυχέστεροι τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὔας πρὶν οὗτοι ἀμαρτήσωσιν. Ἄλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῆς εὐδαιμόνου ταύτης ζωῆς ἤρχοντο στιγμαὶ καθ' ἃς εὐτυχία τόσον ἐντελής μὲ ἔκαμε νὰ τρέμω διὰ τὸ μέλλον. Ἐνδόμυχον προαίσθημα μοῦ ἔλεγεν ὅτι, ἦτον ἀδύνατον νὰ διαρῆσῃ αὕτη μέχρι τέλους. Ὁ κόσμος ὅλος εἶναι πλήρης δυστυχιῶν καὶ βα-

σάνων πανταχοῦ βλέπει τις ἀνθρώπους δυστυχοῦντας καὶ πάσχοντας· πῶς λοιπὸν ἡμεῖς θὰ ἐτολμῶμεν νὰ ἐλπίσωμεν ὅτι θὰ ἀπεφεύγομεν τὴν μερίδα μας εἰς τὰς ἐξ ἴσου διανεμημένας συμφορὰς τοῦ κόσμου τούτου ; . .

Ἡ συμφορὰ αὕτη ἦλθε, πλὴν παρὰ πολὺ ταχέως. Μόνον ἔτος, ἐν βραχὺ ἔτος μᾶς παρεχωρήθη, ὁπότε εἰς τὸν ἀνέφελον τοῦ βίου μας ὀρίζοντα ἀνεφάνη μικρὸν τι νέφος, ὅπερ ἦτο προσωρισμένον ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης νὰ ἐξαπλωθῇ, νὰ διασπαρῇ καὶ ἐπὶ τέλους νὰ ἀμαυρώσῃ ὅλην τὴν λάμπην τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς χαρᾶς μας διὰ παντός.

Δώδεκα μῆνας ἐξῶμεν μόνον, μακρὰν τοῦ κόσμου καὶ πάντοτε ὁμοῦ. Οὐδέποτε ἐχωρίσθημεν καὶ μόνον ἐφροντίζομεν καὶ ἐνησχολούμεθα ὁ εἰς διὰ τὸν ἄλλον. Ἡ χαρὰ καὶ ἡ εὐτυχία μας μᾶς ἔκαμον ἰδιοτελεῖς. Ἀπεφεύγομεν τὴν συναναστροφὴν τῶν ὁμοίων μας, ἡ ἰδική μας μὴν μᾶς ἤρει . . . Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον μικρὸς κάτοικος προσετέθη . . . Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω τὸ αἶσθημά μου γενόμενος πατήρ, ἀφοῦ ἤμην μάρτυς τῆς ἀγωνίας τῆς μητρὸς καὶ τῆς ἡρωϊκῆς τῆς γενναιότητος. Ἐὰν ἡ Λαύρα ἦτο προσφιλὴς εἰς ἐμέ πρὶν, τώρα ἦτο πλέον προσφιλεστέρα. Ἡσθάνθη εἶδος σεβασμοῦ καὶ εὐλαβείας δι' αὐτήν, ὡς δι' ἅγιον ἐν οὐρανοῖς. Ἡ μητρότης τῆς τὴν ἀποκαθίστα ἐξέχον. Δυστυχῶς ἡ εἰς τὸν κόσμον μὲ πόνον καὶ μόχθον ἐλθοῦσα ἀσθενὴς αὕτη ὑπάρξις τὸν ἐγκατέλειπεν ἀμέσως, τίς δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὸ μυστήριον τῆς φθορᾶς καὶ καταστροφῆς, ἀκολουθοῦν τόσον ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν καρποφορίαν καὶ τὴν γέννησιν ; . . Τὸ μικρὸν μας ἦτον ἀδύνατον ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐπέζησεν ὀλίγας ἡμέρας. Μόλις ἠσθάνθη τὸ κτύπημα αὐτό. Οἱ στοχασμοί μου ἦσαν ὅλοι διὰ τὴν Λαύραν. Ἐκεῖτο ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ ἦτο τόσον ἰσχνή, χλωμή, ἀδύνατος καὶ μολαταῦτα τόσον ὑπομονητικῆ. Ἦτον ἀσθενὴς πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδιοῦ καὶ ἐφαίνετο ὅτι δυσκόλως θὰ ἀνελάμβανεν. Ἡ καρδιά μου ἤμασεν, ἐπειδὴ ἡ ἀνάρρωσις τῆς ἔβαινε πολὺ βραδέως καὶ ἀτελῶς. Ἐπὶ μῆνας κατέκειτο εἰς τὸ ἀνάκλιτρον. Ἦναγκάσθημεν νὰ παραιτησώμεν τοὺς χαριέντας ἐκείνους περιπάτους, οἵτινες εἰς προγενεστέραις ἡμέραις παρεῖχον τόσην εὐχαρίστησιν εἰς ἀμφοτέρους μας. Ἀντὶ νὰ ἀποκτᾶ δυνάμεις, ἐφαίνετο ὅτι ἔχανε τοιαύτας. Τὸ ἕως τότε ρόδιον χρομὰ τῆς ἐπελιδνώθη, τὰ ἐνδύματά τῆς ἐγένοντο χαλαρὰ καὶ τὸ μελαγχολικὸν πνεῦμά τῆς ἐδεινοπάθει. Καὶ ἐγὼ ὡσαύτως ἐδεινοπάθησα, καθότι αὕτη καὶ ἐγὼ εἴμεθα ἐν καὶ τὸ αὐτό . . . Μετὰ καιρὸν βλέπων ὅτι δὲν ἐκαλλιτέρευε, μετέβημεν εἰς Λονδῖνον καὶ συνεβουλευθῆμεν διαφόρους ἐκεῖ διακεκριμένους ἰατροὺς. Κατ' ἀρχὰς εἰς, κατόπιν ἕτερος, μᾶς ἔδωκεν ἐλπίδας, ὑποσχεθεὶς θεραπείαν, πλὴν ἀπέτυχε νὰ τὴν πραγματοποιήσῃ. Ἦρχισα

νὰ ὑποπτεύωμαι ὅτι πολὺ σπουδαῖον πρέπει νὰ εἶναι τὸ αἷτιον καὶ ἐκάλεσα τὸν περιφημώτατον ἰατρὸν Ν. Υ. Νομίζω ὅτι αὐτὸς ἀμέσως διέγνωσε τὴν φύσιν τῆς ἀσθενείας τῆς Λαύρας μου. Μετὰ δύο δὲ ἐπισκέψεις του ἀπεφάνθη, ὅτι ἦτον ἀνάγκη νὰ γείνη μικρὰ τις ἐγχείρησις ὅπως φθάσῃ εἰς ἀλάνθαστον διάγνωσιν.

Ἐγχείρησις ! . . Μόνη ἡ ὀνομασία τῆς λέξεως ἔκαμε τὰ νεῦρά μου νὰ παγώσωσιν. Ἡ Λαύρα εὖσα γενναιοτέρα ἐμοῦ, συνήνεσεν ἄνευ γογγυσμῶν. Μετὰ προσοχῆς μεγάλης εἶχε κρατήσῃ μυστικῶς ἀπὸ ἐμὲ τὴν ἔκτασιν τῶν πόνων τῆς, προσπαθοῦσα νὰ φαίνεται πάντοτε εὐχαρὶς καὶ ἐλευθέρως κατὰ τὴν παρουσίαν μου. Οὐχ ἦττον ὁμως ἐννόησα πολλάκις ὅτι ἡ φαιδρότης τῆς αὕτη ἦτο προσπεποιημένη καὶ ἡ γνώσις αὕτη μοὶ ἦτο ἀπεριγράπτως πικρά.

Τί ἀπόγευμα ἦτον ἐκεῖνο, καθ' ὃ ὁ ἰατρὸς ἀφίκετο ! Ἐνόμισα ὅτι θὰ ἔχανον τὰς φρένας μου. Ἡ Λαύρα ὑπέφερεν ὅλα καὶ ἡ ἀταραξία τῆς μ' ἐνέπλησε θαυμασμοῦ. Μόνον ὅτε ὁ ἰατρὸς Ν. εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιόν τῆς ἐγένετο ὡχρὰ, ἀμέσως ὁμως συνελθοῦσα· «Φίλησόν με, ἀγάπη μου», μοὶ λέγει, «καὶ ἐξελθε· θὰ εἶμαι καλλίτερα ἐὰν μείνω μόνη μου».

«Ὅχι, ὄχι.» «Δὲν δύναμαι, δὲν δύναμαι» . . .

«Πρέπει νὰ μὲ εὐχαριστήσῃς» ἀπαντᾷ τότε ἡ Λαύρα μετὰ παρακλήσεως καὶ στοργῆς, θέτουσα ἅμα τοὺς ἀπαλούς καὶ λευκοὺς βραχίονάς τῆς—ἄ ! πόσον ἰσχνοὶ εἶχον γίνεῖ—πéριξ τοῦ λαιμοῦ μου. «Ταχέως θὰ τελειώσῃ ἡ ἐγχείρησις καὶ κατόπιν δύνασαι νὰ ἐπανεέλθῃς. Ἀγαπητέ μου Δίμιλιε, δὲν πρέπει νὰ μὲ κάμῃς νὰ δειλιῶ εἰς τὴν τελευταίαν στιγμήν. Μὲ καθιστᾷ δυστυχῆ τοῦ νὰ σὲ βλέπω ἀδημονοῦντα καὶ λυπούμενον τόσον» . . .

Τί ἡδυνάμην νὰ πράξω ἢ νὰ ὑπακούσω ; Θὰ διηρχόμην διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος εἰς τὸ πρόσταγμα τῆς κατὰ τὴν στιγμήν ἐκείνην. Εἶχον ἰσχυρὰν θέλησιν καὶ ἐπεθύμουν νὰ μείνω μαζί τῆς, πλὴν βλέπων αὐτὴν στενοχωρουμένην καὶ πάσχουσαν διὰ τοῦτο, ὑπετάχθη καθ' ὀλοκληρίαν εἰς τὴν θέλησίν τῆς, καθότι τὸ νὰ βλέπῃ τις τὴν γυναῖκα ἢν ἀγαπᾷ μαραινόμενὴν καὶ φθίνουσαν εἶναι τρομερὰ τιμωρία καὶ φρικτὴ ἀλγηδών ! . . .

«Ἵποσχεθήτι μοι ὅτι δὲν θὰ κρατήσῃς μυστικόν τι ἀπὸ ἐμέ, ὅσον κακὸν καὶ ἂν εἶνε αὐτό. Ὡ ! Λαύρα, προσφιλετάτη μου Λαύρα, ὀρκίσθητι ὅτι θὰ μοὶ εἴπῃς ὅλα ὅσα θὰ σοῦ εἴπῃ ὁ ἰατρὸς».

«Ναί» ἀπεκρίθη ἐκείνη. «Συναινέσασα εἰς τὴν ἐγχείρησιν, συνεφώνησα μὲ τὸν ἰατρὸν Ν. ὅτι δὲν θὰ μὲ ἀφήσῃ εἰς τὸ σκότος ὡς πρὸς τὴν

πραγματική αιτία τῆς νόσου μου. Καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα ἀφοῦ οἱ πόνοι εἶναι οἱ ἴδιοι, ἡ ὀνομασία τῆς ἀσθενείας δὲν κάμνει ἢ πολὺ ὀλίγην διαφορὰν».

Μόλις ἔπαυσεν ὁμιλοῦσα, ὁ ἰατρός εἰσῆλθεν. Ἐγκατέλειψα τότε τὸ δωμάτιον παραδώσας τὴν προσφιλῆ μου Λαύραν εἰς τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Ἄνευ ἀμφιβολίας ἦτο καλὸς καὶ εὐγενὴς ἄνθρωπος, πλὴν ἤρχισα νὰ τὸν μισῶ. Ἡ παρουσία του μὲ συνέδεε μὲ τόσους πόνους καὶ θλίψεις. . .

Περιεφέρθη κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ ἐπὶ ἀτελεύτητα τρία τέταρτα τῆς ὥρας. Ἡ κόλασις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι χειροτέρα. Ἡ ἀβεβαιότης καὶ ἡ ἀμφιβολία μου ἦσαν ἀνυπόφοροι. Ἡ ἐλπίς μ' ἐγκατέλειπε, καθὼς καὶ ὅλαι αἱ δυνάμεις μου ἠμβλύθησαν. Ἡσθάνθη βεβαιότητα ὅτι ἡ εὐτυχία μας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκῆσῃ. Ὁ νόμος τῆς φύσεως δὲν ἔπαυσεν, ἀλλὰ μόνον διέφερον. Ἦτον ἐναντίον κοινοῦ νοῦς τὸ νὰ πιστεύσῃ τις ὅτι ἡ τύχη ἤθελε δειχθῆ εὐμενεστέρα εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς τοὺς περίξ ἡμῶν. Ἐχομεν ὅμως τὸ μερίδιόν μας καὶ ἡμεῖς. Τινὲς οὐδέποτε λαμβάνουσι μερίδια εὐτυχίας καὶ χαρᾶς, ἀλλὰ διέρχονται μέχρι τέλους τὴν ζωὴν των ἐν πόνοις καὶ λύπαις. . . Καὶ μολαταῦτα ἐν βραχὺ ἔτος εἶναι ἀρκετὸν χρονικὸν διάστημα ἵνα ἐξαντλήσῃ ὁ ἄνθρωπος τὸ ποτήριον τῆς εὐδαιμονίας μέχρι τρυγός! . . Κανεῖς δὲν δύναται παρὰ νὰ ἔχῃ λύπας. Θὰ προέλθουν ὅσον καὶ ἂν φιλοσοφήσῃ τις. . .

Ὅταν ἀνέλαθον ἀρκετὸν θάρρος ὅπως ἐπιστρέψω εἰς τὴν οἰκίαν, ὁ ἰατρός εἶχεν ἀπέλθει. Εἰσῆλθον ἀκροποδητὴ εἰς τὸ δωμάτιον τῆς ἀσθενούς μὲ καρδίαν τρέμουσαν ἐκ φόβου. Ἡ Λαύρα ἔκειτο ἀτάραχος ἐπὶ τῆς κλίνης τῆς, ἀλλ' ἐφρικίασα ἀκούσας ὀλολυγμὸν προερχόμενον ὑπὸ τὰ σκεπάσματα τῆς κλίνης. Ὁ ὀλολυγμὸς ἐκεῖνος μὲ προειδοποίησε καὶ μὲ προητοίμασε νὰ ἐννοήσω, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ χειροτέρου τινὸς πράγματος. Γινώσκων τὴν γενναιότητά τῆς, ἐσκέφθην ὅτι αὐτὴ δὲν θὰ παρεδίδοτο εἰς ὀλολυγμοὺς καὶ δάκρυα ἄνευ σπουδαίας καὶ ἰσχυρᾶς αἰτίας. Ἐν τῷ ἅμα εὐρέθη πλησίον τῆς.

«Λαύρα μου, ἀγαπητῆ μου Λαύρα, κλαίεις; ὦ! εἰπέ μου ποῖον εἶναι τὸ αἴτιον;»

Μὲ ἠτένισε μὲ τοὺς ὠραίους τῆς ὀφθαλμούς. Ἦσαν πλήρεις δακρῶν καὶ ταχέως προσεπάθησε νὰ τοὺς ἀπομάξῃ.

«Αἰμίλιε» ἐφιθύρισε ἐκ διαλειμμάτων καὶ φρικίαις διῆλθεν ὅλον τὸ σῶμά τῆς «εἶναι φρικτὸν, πολὺ φρικτὸν, ἀλλὰ προπάντων δι' ἐσέ. Ὑποθέτω ὅτι θὰ τὸ ὑπέφερον ἐάν — ἤμην μόνη».

«Νὰ τὸ ὑπέφερες; Νὰ ὑπέφερες τί, Λαύρα; Ὅτιδῆποτε εἶνε, θὰ ὑποστῶμεν αὐτὸ μαζί».

«Δὲν εἶνε δυνατόν, σύζυγέ μου».

«Διατί;»

«Διότι...» — καὶ σπασμὸς διῆλθεν ὅλον τὸ σῶμά τῆς — «ἡ ἀσθενεία μου εἶναι καρκίνος» . . .

Μετὰ τὴν ἐκστόμισιν τῆς τρομερᾶς ταύτης λέξεως, ἀμφότεροι ἐμείναμεν ἄφωνοι ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον. Ἦτον ὡς ἐάν ἡ σιγὴ τοῦ θανάτου νὰ ὑφεῖρπεν ἐντὸς τοῦ δωματίου. Μόνον ὁ θόρυβος τῶν ἔξωθεν διερχομένων ἀμαξῶν καὶ τοῦ πλήθους ἠκούετο ὡς ἐάν ἔλεγεν «Ἐάν σεῖς οἱ δύο ὑποφέρετε, ἡμᾶς δὲν ἐνδιαφέρει. Δὲν ἔχομεν συμπάθειαν ὅπως σὰς προσφέρωμεν. Ὁ κόσμος ἔχει ἀρκετὰς ἐνασχολήσεις καὶ δὲν προσέχει ἐάν μία ἀσθενὴς γυνὴ τὸν ἐγκαταλείπει» . . . Διαιμείναμεν κεκλεισμένοι ἐντὸς τοῦ σκοτεινοῦ δωματίου, ἀλλὰ τίνα ἐνθάρρυνσιν καὶ παραμυθίαν ἠδυνάμεθα νὰ δώσωμεν ὁ εἰς εἰς τὸν ἄλλον; Ἡ ἀπόφασις ἐγένετο, ὥστε πρέπει νὰ χωρισθῶμεν ἀργὰ ἢ γρήγορα διὰ παντός. Πλὴν ἡ σκέψις τῶν πόνων, οἵτινες ἐπιφυλάσσονται διὰ τὴν ἀτυχῆ Λαύραν ἔκαμε τὰ νεῦρά μου νὰ φρικιάσωσιν ὑπὸ ἰσχυρᾶς ψυχικῆς ἀγωνίας. Ἐάν μόνον ἠδυνάμην νὰ μερισθῶ τοὺς πόνους τῆς, πόσον εὐχαρίστως θὰ τὸ ἔπραττον!

Ἡ Λαύρα! ἡ ὠραία μου ἡ χαρίεσσα Λαύρα, ἥτις οὐδέποτε ἔπταισεν εἰς ὅλην τῆς τὴν ἀθάνατον ζωὴν, διατί νὰ προσβληθῆ μὲ τοιοῦτον τρόπον; . . Ἐπανέστην κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν ἠδυνάμην ἐπὶ πλέον νὰ πιστεύσω εἰς τὴν τελείαν του δικαιοσύνην καὶ ἀγαθότητα. Ἡ πίστις μου εἰς ἕνα καὶ μόνον Θεὸν κυβερνῶντα τὸ σῦμπαν ἐγένετο ἀσθενεστέρα. . . Ἐν ὅμως πᾶγμα εἶχον λησμονήσει μέχρι τοῦδε. Οὐδέποτε ἐνεθυμήθην ὅτι ἡ μήτηρ τῆς Λαύρας εἶχεν ἀποθάνει ἐκ τοῦ ἰδίου πάθους. Ὅθεν ἦτο κληρονομικόν.

Τὰς σκέψεις μου ταύτας ἐπηκολούθησαν στεναγμοὶ παραπόνου καὶ δάκρυα. Ὅτε δὲ ἡ Λαύρα ἤκουσε τοὺς ἐκ συντριβῆς καρδίας ὀλολυγμοὺς μου, βαθμηδὸν κατέπνιξε τοὺς ἰδικούς τῆς καί: «Αἰμίλιε» μοὶ λέγει μὲ τρέμουσαν φωνήν, «εἶμαι μόνον εἰκοσιδύω ἐτῶν. Εἶναι πολὺ σκληρὸν νὰ ἀποθάνω, πολὺ σκληρὸν νὰ σ' ἐγκαταλείψω τόσον ἐνωρίς· πλὴν ὀλίγον ἐνδιαφέρει ἐάν τις ἀποθάνῃ ταχύτερον ἢ ἀργότερον. Τὸ τέλος εἶναι τὸ αὐτό, μόνον» — καὶ παχὺ δάκρυ κατέβρεξε τὰς παρειάς τῆς — «ἀποστρεφόμεθα νὰ τὸ σκεπτῶμεθα προτοῦ ἔλθῃ. Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ λυπηθῆς παρὰ πολὺ δι' ἐμέ» . . .

«Πῶς εἶναι τοῦτο δυνατόν, Λαύρα, ἀγγελέ μου;»

«Αἰμίλιε, ἐπιθυμῶ νὰ δοκιμάσω τὴν πρὸς ἐμὲ ἀγάπην σου. Θὰ μὲ κάμῃς μίαν χάριν;»

τομος ις'. Μάιος.

«Βεβαιότατα, προσφιλής μου Λαύρα».

«Α! αλλά πρέπει να μου το υποσχεθής. Ὁρκίσθητι ὅτι θὰ πράξῃς ὅτι δῆποτε σοῦ ζητήσω».

«Τὸ ὀρκίζομαι εἰς τὴν τιμὴν μου. Ἀγαπητὴ σύζυγός μου, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ σοῦ ἀρνηθῶ τι ;».

«Δὲν ἔχεις ἰδέαν» ἀπαντᾷ ἡ Λαύρα, ἀφίνουσα στεναγμὸν ἀνακουφίσεως, «πόσον μικρόψυχος καὶ δειλὴ εἶμαι, Αἰμίλιε. Οὐδέποτε σοὶ τὸ εἶπον, ἀλλ' εἶδον τὴν μητέρα μου θνήσκουσαν καὶ γνωρίζω ποῖος εἶναι ὁ θάνατος, ὅστις μὲ περιμένει. Δὲν δύναμαι νὰ υπομείνω τοὺς πόνους ὡς ἐκείνη. Εἶμαι γενναία, ἀλλ' ὅμως μέχρι τινὸς βαθμοῦ. Ἄμα φθάσω τὸν βαθμὸν αὐτόν, ὅλη μου ἡ γενναϊότης θὰ υποχωρήσῃ. Εἶμαι βεβαία περὶ τούτου ἐκ τῶν προτέρων. Ἡ ἀγωνία τῶν θνησκόντων ἐκ καρκίνου εἶναι κάτι τι φρικτόν. Πολλάκις ἐνῶ ἰστάμην παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς κλίνης τῆς μητρός μου, ἠρώτων τὸν ἑαυτὸν μου, ἐὰν δὲν εἶναι σκληρὸν διὰ τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἐπιτρέπωσιν ὅπως παρατείνηται τοιαύτη ἀγωνία, ἀφοῦ ἀπαξ πάσα ἐλπίς χάνεται. Δὲν συντείνει εἰς τίποτε καὶ δὲν χρησιμεύει διὰ κανένα σκοπὸν καὶ ὅμως εἶναι τόσο φρικτόν καὶ τόσο ἐπώδυνον νὰ μοῦ κάμῃς . . .» Καὶ ἔστρεψε κατ' εὐθείαν πρὸς ἐμέ, ἀτενίζουσα με ἰκευτικῶς με τοὺς δύο συμπαθητικούς ὀφθαλμούς της».

«Ὅχι, ὄχι!» . . . ἀνέκραξα βραχνῶδως. «Ζητεῖς ἀδύνατα».

«Νομίζεις, ὅτι ζητῶ ἀδύνατα, ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγων ἐβδομάδων, ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν δὲν θὰ νομίζῃς οὕτως. Ἐξαιτῶ ἀπὸ σὲ νὰ μοῦ κάμῃς τὴν μόνην σπουδαίαν χάριν ἣν δύνασαι. Ὑπόσχομαι νὰ εἶμαι γενναία καὶ ὑπομονητικὴ τόσο ὅσον δύναμαι. Ἀλλ' ὅμως, Αἰμίλιε, ὅταν ὁ καιρὸς ἔλθῃ ὡς βεβαίως θὰ ἔλθῃ, ὅποταν τὸ θάρρος θὰ μὲ ἐγκαταλείψῃ, τότε ὑπαγε ταχέως καὶ ἀγόρασον χλωροφόρμιον. Κράτησέ το ἐπάνω σου ἕως ὅτου μὲ εὐρῆς κοιμωμένην ἢ ἀναισθητόν. Μὴ κάμῃς περὶ τούτου λόγον εἰς κανένα καὶ πρὸ πάντων μὴ μὲ εἰδοποιήσῃς. Μὴ μοῦ εἴπῃς, τί προτίθεσαι νὰ κάμῃς μόνον . . .» — καὶ ἡ χεὶρ της ἔσφιξε πυρετωδῶς τὴν ἰδικὴν μου — «μόνον ἀπάλλαξόν με τῶν βασάνων μου. . .»

Ἐγένετό ποτε ἀλλοκοτωτέρα αἴτησις ἐπὶ τῆς γῆς, ἢ μᾶλλον δυσκολωτέρα ὅπως τὴν πραγματοποιήσῃ ἀγαπητὸς σύζυγος; Ἐπὶ ματαίῳ διαμαρτυρούμην. Ἡ Λαύρα μοῦ ὑπενθύμιζε τὴν ὑπόσχεσίν μου. Ἐπὶ τέλους δὲ βλέπων αὐτὴν στενοχωρουμένην εἰς τοιοῦτον βαθμὸν καὶ ὅπως τὴν κατευνάσω, συνήνεσα, ἐναντίον ἑαυτοῦ, ἐνῶ καθ' ὀλοκληρίαν ἔτρεμον ἀναλογιζόμενος τὸ φρικτόν τῆς ἐκτελέσεως. Ἠκολούθησαν μῆνες ἀγωνίας, καθ' οὓς οὐδέποτε ὑπνήχηθμεν τὴν ὑπόσχεσίν μου. Ἡ οἰκία μας ἦτο ἤδη μελαγχολικὴ καὶ κατηφής. Λόγοι δὲν ὑπάρχουσιν ὅπως περιγρά-

ψωσι τὸ τί ἡ ἀτυχῆς σύζυγός μου ὑπέφερον ἢ πόσον ἐγὼ ἐτυραννοῦμην ἂν μάρτυς τῶν ἀλγηδόνων της καὶ ἀδυνατῶν νὰ τὴν ἀνακουφίσω. Μεγάλως ἔπασχε καὶ ἐξ αἰτίας τῶν φρικτῶν πόνων της ἀκατάπαυστος ἰδρῶς περιέρρεε τὸ ὄχρον μέτωπόν της· ἡ ὄψις της δὲ ἡ τόσο φαιδρὰ καὶ ροδινὴ ἦτο ἤδη ἄχρους καὶ ἀδύνατος. Ἐκάστην ἡμέραν ἔτρεμον φοβόμενος ὅτι θὰ ἐζήτει τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ὑπόσχεσεώς μου, ἐκάστην δὲ νύκτα, ὅταν ἐκκλινον τὴν κεφαλὴν μου ἐπὶ τοῦ προσκεφαλαίου, ἤσθανόμην τὸν ἑαυτὸν μου ὡς κατάδικον, οὐτινος ἀνεβλήθη πρὸς καιρὸν ἢ ἐκτέλεσις. Προσεπάθουν νὰ πείσω τὸν ἑαυτὸν μου ὅτι ἡ Λαύρα ἐλησμώνησε τὴν ὑπόσχεσίν μου, πλὴν ἐνδομύχως ἐπίστευον τὸ ἐναντίον. Εἶδος ὑποχρεώσεως παρήγατο μεταξύ μας ὅποταν ἤμεθα μόνοι. Μὲ ἠτένιζε μὲ ὀφθαλμούς, οὓς οὐδέποτε ἠδυνάμην νὰ ἀντικρύσω. Ὡ! ἤμεθα παρὰ πολὺ δυστυχεῖς τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας. Τὸ μέγεθος τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης μας τὰς ἔκαμνεν ἀπίερωσ σκληροτέρας ὅπως τὰς ὑποφέρωμεν. . . Ἐπὶ τέλους δὲ ὁ τόσο φρικαλέος καιρὸς ἔφθασεν . . . Ἀλλοίμονον! . . .

Ἐσπέραν τινά, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος, ὅτε ἡ Λαύρα ἔπασχε πλέον τοῦ συνήθους, ἐγὼ δὲ πλησίον της εὐρισκόμενος τὴν παρηγόρουσα διὰ λέξεων, μὴ δυνάμενος ἄλλως τε νὰ πράξω ἄλλο τι, μοὶ λέγει ἀπευθυνομένη πρὸς με μὲ δάκρυα καὶ μετὰ παραπόνου· «Αἰμίλιε, εἶσαι πρὸς ἐμὲ πολὺ σκληρὸς· ποτὲ δὲν θὰ ἐπίστευον ὅτι θὰ ἦσο τόσο σκληρὸς καὶ ἄκαρδος . . .»

«Ἐγὼ, προσφιλής μου Λαύρα ;» τῇ ἀποκρίνομαι διαμαρτυρούμενος. «Καὶ διὰ ποῖον λόγον εἶμαι σκληρὸς ; . . .»

«Γνωρίζεις τί ὑποφέρω . . . καὶ ὅμως . . .» μοὶ ἀπαντᾷ κινουσα ἀπελπιστικῶς τὴν κεφαλὴν της, καὶ στρέφουσα ἄμα τοὺς μεγάλους μελαγχολικούς ὀφθαλμούς της πρὸς με μὲ βλέμμα πλήρες σημασίας: «Πόσον δυστυχῆς ἦμην! . . . τὸ ἐγνώριζον πολὺ καλά.»

Δὲν ἐτόλμησα ν' ἀποκριθῶ.

Ἐκείνην τὴν νύκτα δὲν ἠδυνήθην νὰ ὑπνώσω καθόλου. Ἐφάνταζόμην καὶ ἐνόμιζα ὅτι θρηνώδεις κραυγαὶ τῆς Λαύρας ἐπλήρουν τὴν εἰκίαν. Φωνὴ ἀγωνιώδης ἔκραζε διηνεχῶς εἰς τὰ ὠτά μου «Σκληρέ, σκληρέ!» Ἐγενόμην μανιώδης καὶ τὸ νευρικὸν μου σύστημα ἔνεκα τούτου ἐζήφθη ὑπερβολικῶς . . .

Πρὸ τινος καιροῦ εἶχον κατορθώσει νὰ ἀγοράσω τὸ χλωροφόρμιον, μεταβαίνων ἀπὸ φαρμακείου εἰς φαρμακεῖον καὶ προφασιζόμενος τρομερὸν πονόδοντον. Ἐτρεξα ἀμείσως, ἔλαβον τὸ φιαλίδιον ὅπερ περιεῖχε τὸ χλωροφόρμιον καὶ ὅπερ εἶχον τοποθετήσῃ ἐντὸς συρταρίου, καὶ ἐπέστρεψα πάλιν εἰς τὸ δωμάτιον, ἐνθα κατέκειτο ἐπὶ κλίνης ἡ βασανιζομένη σύ-

ζυγός μου . . . Έκοιμάτο ἡ Λαύρα μου, ἀλλ' ὄχι τὸν ἥσυχον καὶ ἀτάραχον τῆς ὑγείας ὕπνον. Ἡ ἀναπνοή της ἦτο ταχέια καὶ ἀγωνιώδης, κατὰ διαλείμματα τὰ χεῖλη της σπασμωδικῶς ἐκινεῖντο. Ἔσταμάτησα παρατηρῶν αὐτήν . . . Ἄ! ὅποια φοβερὰ ἀλλοιώσις ἐγένετο εἰς τὸ ὄραϊον καὶ θελκτικὸν πρόσωπόν της! Ἡ καρδία μου ἤμασσε διὰ τὴν μεταβολὴν ταύτην, ἣν ἐπέφερον ἡ νόσος, ἐνταυτῷ δ' ἐσυλλογιζόμεν τούς πόνους οὗς ὑφίστατο ἐκ ταύτης. Ἀγωνία ἀγάπης καὶ εὐσπλαγχνίας μὲ κατέλαβε . . . Ναι, εἶχε δίκαιον ὅταν μὲ ἔλεγε παραπονουμένη καὶ κλαίουσα ὅτι ἤμην σκληρὸς καὶ ἄκαρδος, ἀφοῦ ἐφοβοῦμένη νὰ τὴν ἀπαλλάξω τοιαύτης δυσφορήτου ζωῆς. Τί θὰ ἤξιζον εἰς αὐτὴν ὀλίγα ἔτη ἢ μῆνες ζωῆς; Οὐδέν, ἢ πόνους, διαρκεῖς καὶ ἄνευ ἐλπίδος πόνους . . . Ἐξηκολούθουν νὰ τὴν παρατηρῶ μὲ ὄμματα πλήρη δακρύων καὶ λίαν συγκεκλινημένος. Ἡ Λαύρα ἐκινήθη ἀνησύχως, ἐστέναξεν ἀπαξ ἢ δις καὶ μετ' ὀλίγον μὴ ἔχουσα καθολοκληρίαν ἰδέαν ὅτι ἤμην παρῶν, ἐψιθύρισε «Αἰμίλιε, ἀγαπητέ μου Αἰμίλιε, ἦλθε νὰ μὲ ἐλευθερώσῃς; Ὑπέθετον ὅτι δὲν θὰ ἤρχεσο ποτέ.»

Ἡ ἀγωνία ἦτο μεγαλειτέρα ἀφ' ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποφέρω. Ἐκυψα καὶ ἠσπάσθην αὐτὴν παραφόρως. Ἦτο ἐξυπνος ἢ ὠνειρεύετο; Δὲν γνωρίζω. Ὅπως δὴ ποτε, ἐξέτεινε τούς βραχιονάς της, ἔθεσεν αὐτούς περίξ τοῦ λαιμοῦ μου μειδιῶσα ἀγγελικῶς.

«Προσφιλή μου Αἰμίλιε, καλέ μου Αἰμίλιε. Εἶμεθα εὐτυχεῖς πά-
λιν; Ἄς κοιμηθῶμεν» . . .

Οἱ λόγοι της οὗτοι ἦσαν ὡς ἀποκάλυψις. Ναι, θὰ ἐκοιμώμεθα—μακρὸν, παντοτεινὸν καὶ αἰώνιον ὕπνον—αὐτὴ πρώτη καὶ κατόπιν ἐγώ. Ἔλαβα τὸ φαλίδιον, ἔβρεξα ἐν χειρόμακτρον μὲ τὸ χλωροφόρμιον καὶ ἔθεσα αὐτὸ πλησίον τῆς ρινὸς καὶ τοῦ στόματός της. Ὅταν ὁ ὕπνος της ἤθελεν ἐπιτευχθῆ, τότε θὰ τὴν ἠκολούθουν, καὶ ἐγὼ διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου εἰς τὸν ἄλλον κόσμον. Εἶχεν εἰσέτι τούς βραχιονάς της περίξ τοῦ λαιμοῦ μου καὶ τοῦτο ἦτον εὐχάριστον, καθότι ἠδυνάμην οὕτω νὰ αισθάνωμαι τὸν σφυγμὸν της. Ὅλιγον κατ' ὀλίγον οὗτος ἐχαλαρώθη καὶ ὁ ἥχος τῆς ἀναπνοῆς ἔπαυσε . . . Ἐβρεξα ἐκ νέου τὸ χειρόμακτρον καὶ τοποθετήσας τὴν κεφαλὴν μου ἐπὶ τοῦ προσκεφαλαίου παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Λαύρας, ἔλαβον δύο ἢ τρεῖς ἀναπνοάς. Ο νοῦς μου τότε ἐσκοτίσθη, ἡ καρδία μου ἔπαυσε νὰ πάλλῃ καὶ κατέπεσα εἰς νάρκην, ἀπολέσας πᾶσαν συνείδησιν . . .

Ἐπὶ πόσῃ ὥρᾳ ἔμεινα οὕτω, δὲν γνωρίζω. Ἴσως ὀλίγα μόνον δευτερόλεπτα, ἂν καὶ ὅτε μὲ πόνον ἐπανεκτέησα ἀμυδρὰν ἰδέαν ὑπάρξεως, μοὶ ἐφάνη ὡς αἰὼν. Χεῖρ τοποθετηθεῖσα εἰς τούς ὤμους μου μὲ

ἔκαμε νὰ ἐγερθῶ καὶ γνωστὴ φωνὴ μὲ ἐκάλει μὲ τὸ ὄνομά μου.

Ἡ νοσοκόμος τῆς Λαύρας ἴστατο παρὰ τὴν κλίνην, κρατοῦσα τὸ βεβρεγμένον ἐκ χλωροφορμίου χειρόμακτρόν μου καὶ παρατηροῦσά με περιέργως . . . Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἑαυτόν μου, τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἤμην ἐκθαμβος καὶ ἄνευ συνειδήσεως. Ὁ τρόμος καὶ ἡ φρίκη μου ἐπὶ τῇ σκέψει ὅτι ἐπανηρχόμην εἰς τὴν ζωὴν ἦτο ἀπεριγράφτος.

«Μάθε ὅτι ἡ σύζυγός σου εἶναι νεκρά» μοὶ λέγει τότε ἡ νοσοκόμος μετὰ θλίψεως, καὶ λίαν συγκεκλινημένη.

Ἠγέρθην καὶ ἐγέλασα παταγωδῶς. Ἠσθάνθην μέγα βάρος ἀρθὲν ἐκ τοῦ στήθους μου.

«Δόξ τῷ Θεῷ», ἀνέκραξα ἀγρίως· «Χά, χά! Δόξα σοι ὁ Θεὸς δι' αὐτό. Ἐπὶ τέλους ἀνεπαύθη τῶν βασάνων της. . .»

«Ἄλλὰ σεῖς—ὦ κύριε, ὦ κύριε Αἰμίλιε—τί ἐπράξατε;»

«Τί ἐπράξα;» ἀπεκρίθην, καὶ ἐν τῇ ἐκστάσει μου ἔδραξα αὐτὴν μὲ νευρικὴν δύναμιν ἐκ τῆς χειρός. «Ἐπράξα ὅ,τι σὺ ἢ κάθε ἄλλος ἤθελε πράξει, ἐὰν ἦτο καταδικασμένος ὑπὸ τῆς τύχης νὰ βλέπῃ τὸ πρόσωπον ὕπερ αὐτὸς ἠγάπα περισσότερον ἀπὸ κάθε τι ἄλλο εἰς τὸν κόσμον, φθίνον καὶ βασανιζόμενον ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἄνευ ἐλπίδος, ἐκ φρικώδους καὶ θανατηφόρου ἀσθενείας».

Ἡ νοσοκόμος ἦτο ἀγαθῆς καρδίας. Οἱ ὀφθαλμοὶ της ἐπληρώθησαν δακρύων.

«Συμπαθῆς καρδία, ἀνεκτίμητος ψυχὴ! . . . Καὶ ἐσκέφθης», μοὶ λέγει «ποία θὰ εἶναι ἡ τιμωρία σου, ἐὰν γείνη γνωστὸν τὸ τοιοῦτον;»

«Καὶ τί μὲ μέλει;» τῇ ἀποκρίνομαι. «Εἶσαι ὁ θανάσιμός μου ἐχθρός. Διατί μὲ ἤρπασες ἐκ τῶν ὀδόντων τοῦ θανάτου; . . .»

«Διότι τὸ καθήκόν μου μοὶ τὸ ἐπέβαλε, κύριε Αἰμίλιε. Δὲν ἠδυνάμην νὰ πράξω διαφοροτρόπως. Παρακαλῶ, λάβετε ὑπ' ὄψιν τὴν θέσιν μου».

«Καὶ ὑποθέτεις λοιπὸν ὅτι δύναμαι ἐγὼ νὰ ζήσω ἀφοῦ αὐτὴ ἀπέθανε;» τῇ ἀποκρίνομαι θέτων τὰς χεῖράς μου τρυφερῶς ἐπὶ τῆς ξανθῆς κεφαλῆς τῆς Λαύρας καὶ καταφιλῶν αὐτήν. «Ἐγὼ ὁ φονεὺς; Ὁχι. Θὰ πορευθῶ ἀμέσως εἰς τὴν ἀστυνομίαν καὶ θὰ ὁμολογήσω τὸ ἔγκλημά μου. Οἱ ὅμοιοί μου θὰ εἶναι πλέον εὐμενέστεροι ἢ σὺ. . .»

Καὶ ἰδοὺ διατί εἶμαι φυλακισμένος διὰ τὸν φόνον τῆς συζύγου μου. Ὅτε ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ κακουργιοδικαίου, ἡ δίκη μου ἔκαμε μεγάλην ἐντύπωσιν. Ὅλιγοὶ ἐκ τῶν ἰατρῶν ἐπεδοκίμασαν τὴν διαγωγὴν μου. Ἄλλ' αὐτοὶ ἦσαν ἄνδρες πεφωτισμένοι, μὲ γνώσεις, ἄνδρες τοῦ μέλλοντος καὶ τῆς προόδου. Οἱ δικασταὶ καὶ οἱ ἐνορκιοὶ ἔλαβον

ὑπὸ ἄλλην, ὅπως διαφέρων ὄψιν τὸ πρᾶγμα, καὶ εἰς αὐτοὺς ὀφείλω τὰς βαθυτάτας μου εὐχαριστίας. Μὲ κατεδίκασαν εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον! . . . Νὰ ἀποθάνω ὡς κοινὸς ἐγκληματίας . . . Ὡς προσφιλεστάτη μου, τί θὰ ἔλεγες ἐάν τὸ ἐγνώριζες; Ὡς Λαύρα μου, πόσον ἤθελες διὰ τοῦτο λυπηθῆ!

Ζῶ εἰσέτι καὶ λαμβάνω τὸν κάλαμον ταύτην τὴν νύκτα, τὴν τελευταίαν μου νύκτα, ἵνα προσπαθῆσω ν' ἀποδείξω εἰς τὸν κόσμον ὅτι, ἐάν ἐξετέλεσα τόσον ἀποτρόπαιον ἐγκλημα, τοῦ νὰ φρονέσω τὴν σύζυγόν μου, ἤμην ἠναγκασμένος ἐκ τῶν περιστάσεων. Ἄς ὑποφέρω τὴν τιμωρίαν τῶν πράξεών μου μετὰ γενναιότητος. Ἡ συνείδησίς μου εἶναι καθαρὰ καὶ ἐλευθέρη. Δὲν ἔχω καθόλου τύψεις. Τὸ ἔπραξα Ἀγάπης ἔνεκα καὶ μόνον. Ἀγάπης ἔνεκα. . . Θὰ συναντηθῶ ἄρα γε μετὰ τῆς Λαύρας πάλιν; Τίς τὸ γνωρίζει. Ἐάν ὑπάρχῃ μέλλουσα ζωὴ, ἴσως ἀπαντηθῶμεν. Ἐάν δὲν ὑπάρχῃ, — ἐάν ἡ χριστιανικὴ μας θρησκεία εἶναι ἀπόρροια ἀνθρωπίνου νοός, — τὴν ἀκολουθῶ εἰς τὸ μέγα κενὸν τοῦ μηδενός, ἐξ οὗ ἀμφοτέροι παρήχθημεν καὶ ἀνεπτύχθημεν. Καὶ ἐπὶ τέλος ἡ ζωὴ δὲν εἶναι εἰμὴ εἰς σταθμὸς μετὰ δύο ἀγνώστων θέσεων . . .

Λαύρα, Λαύρα! σὲ ἀκούω καλοῦσάν με. Ἀγαπητὴ μου, ἔρχομαι. Δὲν ὀ' ἀργήσω ἤδη. Αὖριον τὸ πνεῦμά μου θὰ εἶναι ἐνθα τὸ ἰδικόν σου καὶ θὰ ἐννοήσω βέβαια τὸ μυστήριον, ὅπερ κεῖται ὀπισθεν τοῦ θανάτου . . .

Φίλοι μου ὑγιαίνετε καὶ εὐτυχεῖτε. Ἐάν ἠδίκησά τινα ἐξ ὑμῶν, ζητῶ παρ' αὐτοῦ συγγνώμην τώρα κατὰ τὰς τελευταίας μου ἐπὶ τῆς γῆς στιγμᾶς.

Ἐίμαι κατακουρασμένος. Αἰσθάνομαι μεγάλον κόπον. Τὸ πνεῦμά μου ἔχει ὑπερμέτρως ἀπαυδήσει. Θὰ εὐχαριστηθῶ νὰ κοιμηθῶ ὡς ἡ φιλιότης μου Λαύρα, διότι τὸ φορτίον τῆς ζωῆς εἶναι πολὺ βαρὺ.

(Μετὰφρασις ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ τοῦ Ε. Κένναρ).

Ἐν Πάτραις.

Κωνστ. Η. Θεοχάρης

Η ΜΗΤΗΡ ΤΟΥ ΝΕΡΩΝΟΣ

Ἡ δευτέρα Ἀγριππίνα, ἡ τοῦ Γερμανικοῦ θυγάτηρ, εἶνε χαρακτῆρ ὑπεροπτικὸς καὶ δεσποτικὸς, ἀξίος ἰδίας περιγραφῆς. Ἡ ἔκτακτος αὕτη γυνή, ἥς ἡ εὐφυΐα οὕτω καλῶς ἐξυπηρετεῖ τὴν φιλοδοξίαν καὶ ἡ καλλονὴ ἠκιστα ἀπέκρυπτε τὴν ἀνδρικήν ψυχὴν, διεδραμάτισεν ἐπίσημον πρόσωπον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἐκκληρονόμησε παρὰ τῶν γονέων καὶ προγόνων αὐτῆς τὰ μᾶλλον ἀντίθετα προσόντα· παρὰ τῆς μητρὸς Ἀγριππίνης τὸ εὐσταθές, τὸ ἀδάμαστον τοῦ χαρακτῆρος, τὴν πεισιμονίην τὴν μὴ ὑποδαλλομένην εἰς ὑπακοὴν ἢ σιωπὴν· παρὰ τοῦ πατρὸς Γερμανικοῦ, τὴν ἔφεσιν τοῦ ἀρέσκειν τοῖς χρηστοῖς, τὴν ἄτρωτον ἐπιθυμίαν τοῦ ἔχειν τὴν παρὰ τοῦ δήμου εὐνοίαν· παρὰ τῆς μάμμης Ἰουλίας, τὴν ἀγχινοίαν, τὴν ἀριστοκρατικὴν ἀλαζονείαν καὶ τὸ ἀχαλίωτον θράσος· παρὰ δὲ τοῦ πάππου Ἀγρίππα, ἀρρενωπὴν καὶ οὕτως εἰπεῖν δημοτικὴν δραστηριότητα, τὸ πεπνυμένον ἐν τῇ ὀράσει καὶ τὴν περὶ τὸ διοικεῖν ικανότητα.

Ἐγεννήθη ἐν Ἀγριππίνῃ Κολωνίᾳ (Κολωνίᾳ) ἔτος δεκάτῳ ἔκτῳ ἀπὸ Χριστοῦ. Αἱ τῆς πρώτης αὐτῆς ἡλικίας ἀναμνήσεις ἦσαν κρᾶμα λαμπρῶν καὶ οἰκτρῶν ἐντυπώσεων. Τὸ μὲν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ρήνου μέγα τοῦ πατρὸς ἀξίωμα, ὃ ἐν τῷ στρατοπέδῳ βίος, ἡ θριαμβικὴ εἰς Ρώμην ἐπιστροφή ἐντὸς τοῦ εἰς Καπιτώλιον ἀνερχομένου ἄρματος, ἡ εἰς Ἀνατολὴν ἀποδημία καὶ ἡ διοίκησις τῆς Συρίας· τὸ δὲ αἱ ταλαιπωρίαι καὶ ὁ θάνατος τοῦ Γερμανικοῦ, ἡ διὰ μέσης τῆς οἰκουμένης διέλευσις τῆς ἐπικηδείου πομπῆς, τὰ ὑπὸ μελανέιμονος χήρας ἀνακομιζόμενα λείψανα, τέλος δὲ οἱ μετὰ πικρίας, βίας καὶ καταρῶν διωγμοὶ, οὗς ὑπέστη ἐνεχαράχθησαν ἐν τῇ μνήμῃ τῆς νεάνιδος. Ὅποτε ἡ τοῦ Γερμανικοῦ χήρα κατεδικάσθη εἰς ὑπερορίαν μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτῆς, τὴν νεάν Ἀγριππίναν ἀνεδέξατο ἡ πρὸς πατρός μάμμη αὐτῆς Ἀντωνία. Δωδεκαετίς, ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Τιβερίου, ἐκλέξαντος δι' αὐτὴν ἀνεψιὸν τοῦ Αὐγούστου, τὸν Γν. Δομίτιον Αἰνόβαρβον, ἄνδρα φύσεως θηριώδους, φοβερὸν τοῖς συγχρόνοις, ὅστις ἐφρόνευσεν ἀπελεύθερόν τινά, διότι δὲν ἤθελε νὰ πῆ ὅσον οἶνον αὐτὸς ἤθελε, ἐξώρριζε τὸν ὀφθαλμὸν Ῥωμαίου πολίτου τῆς ἰππάδος τάξεως ἐν μέσῳ Φόρῳ, καὶ συνέτριψεν ὑπὸ τοὺς τροχοὺς τοῦ ἄρματος αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀππία ὁδῷ

παδίον βραδυβάμον. Οὗτος κατηγορηθεὶς βραδύτερον ἐπὶ βδελυρᾷ ἐπιμιξίᾳ μετὰ τῆς ἀδελφῆς Λεπίδας, ἐσώθη μόνον ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Τιβερίου, τοῦ καὶ μεγάλου δικασπύλου Ἐννέα ἔτη μετὰ τὸν γάμον αὐτῆς, ἀκριβῶς καθ' ἣν ἡμέραν ἐξέπνεεν ὁ Τιβέριος, ἡ Ἀγριππίνα ἐγέννα τὸν Νέρωνα. Θὰ ἐλεγέ τις ὅτι ἡ τοῦ τυράννου ψυχὴ λιπούσα τὸ παλαιωθὲν τοῦ τυράννου σῶμα, εἰσῆλθεν εἰς τὸ σῶμα τυράννου ἐτι βδελυρωτέρου. Τοῖς συγχαίρουσιν αὐτῷ ὁ Δομίτιος ἀπεκρίθη· «Ἐκ τῆς Ἀγριππίνης καὶ ἐμοῦ οὐδὲν ἄλλο ἢ τερατώδες καὶ ὀλεθριὸν τι διὰ τὸν Ρωμαίων λαὸν δύναται νὰ γεννηθῆ». Λέγεται δ' ἐπίσης ὅτι ἡ Ἀγριππίνα ἀκούουσα τοὺς μάντις προλέγοντας ὅτι θὰ βασιλεύσῃ μὲν ὁ υἱὸς αὐτῆς, ἀλλὰ θὰ γείνη αἴτιος τῆς ἀπωλείας αὐτῆς, ἀνέκραξε· «Ἄς μὲ φονεύσῃ, ἀλλ' ἄς βασιλεύσῃ!» Ἡ κραυγὴ αὕτη ἀποκαλύπτει τὸ βάθος τῆς φιλοδοξίας αὐτῆς.

Κληθεῖσα μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Καλιγόλα ὅπως μετὰσχῃ τοῦ μεγαλείου, τῆς ἀκολασίας, τῆς κοίτης καὶ τῶν θείων αὐτοῦ τιμῶν, οὔτε ὑπὸ τῆς ἀδελφομιξίας, οὔτε ὑπὸ τῆς λάμπειας τῆς παμβασιλείας ἐξεθαμβήθη. Τὰ τε μνημεῖα καὶ ἡ ἱστορία διέσωσαν τὰ ἴχνη τῆς παροδικῆς εὐνοίας, ἧς ἔτυχον αἱ τρεῖς τοῦ Καλιγόλα ἀδελφαί. Εἰκονίζονται ἐπὶ τῶν ὀρειχαλκίων νομισμάτων φέρουσαι τὰ σύμβολα τῆς θεότητος. Δακτυλιόλιθος τοῦ ἐν Πετροπόλει μουσείου παριστᾷ αὐτὰς ἐν ἀπάσῃ αὐτῶν τῇ καλλονῇ. Μνεῖα αὐτῶν ἐγένετο ἐν τοῖς ἐπισήμοις ἐγγράφοις. Οἱ ὕπατοι τὸν νενομισμένον διδόντες ὄρκον, ὤμνουν αὐταῖς καὶ τῷ ἀδελφῷ αὐτῶν ἐν ταῖς δημοσίαις ἐστιασίαις ἀνεκλίνοντο ἐπὶ τῆς αὐτῆς μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ κλίνης. Τὸ παράδειγμα τῶν ἀρετῶν τῆς μητρός, ἡ τοσοῦτον ἄσπιλος δόξα τοῦ Γερμανικοῦ οὔτε χαλινὸν ἐπέβαλλον, οὔτε ἀφορμὴν τύψων τοῦ συνειδότος παρεῖχον. Τὸ ἐγκλημα καθίστατο ἀποδείξις μᾶλλον μεθύσκουσα ἐξουσίας ἀνωτέρας τῶν νόμων, ἀνωτέρας τῆς ἀνθρωπότητος· ἀλλ' οὐδὲν διαρκές ὅταν ἄρχῃ παράφρων. Ἡ Δρουσίλλα ἀπέθανεν, ὁ Καλιγόλας ἐκορέσθη τῶν δύο ἄλλων ἀδελφῶν αὐτοῦ, κατέστησεν αὐτὰς παλλακὰς τοῦ συνθιασώτου αὐτοῦ Λεπίδου, κατηγόρησεν αὐτὰς ὡς συνεπιβουλεύουσας αὐτῷ σὺν τῷ Λεπίδῳ καὶ ἐξώρισεν εἰς τὴν νῆσον Ποντίαν. Κατὰ τὸ εἰκοστὸν δευτέρον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῆς ἐπαμοιβαδὸν δοκιμασθεῖσα ἐν τῇ ἀτυχίᾳ ἐν τῷ ὑπερτάτῳ μεγαλείῳ καὶ ἐν τοῖς ἐγκλήμασιν, ἀπὸ τοῦ κολοφῶνος τῆς ἰσχύος κρημισθεῖσα, ἦν καταδεδικασμένη εἰς ἀπομόνωσιν καὶ παραδεδομένη εἰς τὰς πικροτέρας τῶν σκέψεων. Τίνες αἱ σκέψεις αὐτῆς κατὰ τὴν ἐξορίαν, διαρκέσασαν μέχρι τέλους τῆς βασιλείας τοῦ Καλιγόλα; Τί σχέδιον ἐχάραξε; Τίνα ἐβουσοῦμαι βουλευόμενα; Τί ἐμελέτα νὰ

πράξῃ ἂν ποτε ἐπανάρχετο εἰς Ρώμην καὶ ἀνεμίγνυτο εἰς τὰ ἐγκόσμια; Δύσκολον εἶνε νὰ εἴπῃ τις· γνωστὸν ὅμως εἶνε ὅτι δὲν κατεκάμφθη, ἀλλ' ἐσκληρύνθη ἡ ψυχὴ αὐτῆς ὑπὸ τὸ ἄχθος τῆς δυσμενοῦς τύχης.

Ἐπεχείρησεν ἀμέσως νὰ γράψῃ σημειώματα, ἐν ἄλλοις λόγοις ἀπομνημονεύματα, ἐν οἷς περιέγραφε τὰ ἑαυτῆς τε καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτῆς ἀτυχήματα. Τὰ ἀπομνημονεύματα ταῦτα ἦσαν εἶδος τι ἀπολογίας Ὁ Τάκιτος διεξῆλθε καὶ ἀναφέρει αὐτά. Ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασι τούτοις ἐξετίθεντο τὰ γεγονότα πρὸς διαφώτισιν τῶν ἐπιγιγνομένων καὶ ἐξέγερσιν ζωηρᾶς συμπαθείας τῶν Ρωμαίων ὑπὲρ τῶν ἐξ αἵματος συγγενῶν τοῦ Γερμανικοῦ. Ἡ ἐργασία ἐπέρρωσε τὴν εὐστάθειαν, ὁ τῆς δόξης ἔρωσ ἐνίσχυσε τὴν ὑπερηφανίαν αὐτῆς. Ἐκρατύθη ἡ Ἀγριππίνα ἐν τῇ καταφορᾷ τῆς τύχης, οὐχὶ δὲν τρόπον κρατύνονται οἱ σοφοί, οὗς κατευναζοῦσιν αἱ δοκιμασίαι, οὗς πρᾶννει ἡ μόνωσις, ἀλλ' ὅν τρόπον ὁ σιδήρος, ὁ στομούμενος καὶ οὕτω σκληρότερος καὶ ὀξύτερος καθιστάμενος.

Ἡ αἰφνίδιος ἀνάρρησις τοῦ Κλαυδίου ἀπέδωκεν αὐτῇ τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἐν Ρώμῃ διατριβὴν, τὴν περιουσίαν, τὸν ὑπὸ τῆς ἀνδραδέλφης Λεπίδας περισυλλεγόντα υἱὸν καὶ τὴν ἕνεκα τοῦ διωγμοῦ ἀναζωπυρηθεῖσαν εὐνοίαν τοῦ δήμου. Ἐκτοτε ἡ Ἀγριππίνα σπανίαν ἀναπτύσσει περίσκεψιν ἐν τε τοῖς λόγοις καὶ ταῖς πράξεσι. Γινώσκει ὅτι ἡ Μεσσαλίνα ζηλοτύπως ἔχειται τῆς ἑαυτῆς ἰσχύος καὶ ὅτι κινδυνεύει πᾶς ὁ βουλόμενος νὰ ἐπισκιάσῃ αὐτήν. Καὶ ἐν περιπτώσει δισταγμοῦ, θὰ ὑπεμίμησεν αὐτῇ τοῦτο ἡ τύχη τῆς ἀδελφῆς Δρουσίλλης καὶ Ἰουλίας τῆς ἐξαδέλφης αὐτῆς. Ἀμφότεραι προσεπάθησαν νὰ ἀσκήσωσι ροπὴν ἐπὶ τοῦ Κλαυδίου, ἀλλ' ἡ Μεσσαλίνα συμπράττουσα μετὰ τῶν αὐλικῶν συνετέλεσεν εἰς τὴν καταδικὴν καὶ ὀλεθρον αὐτῶν. Ἐκ τούναντιοῦ ἡ Ἀγριππίνα ἦν σιωπηλὴ καὶ ἔρημον ἦγε βίον. Σπανίως ἐπισκέπτετο τὸν ἑαυτῆς θεῖον αὐτοκράτορα, συνέχουσα ἀλλ' αἰεὶ ἐνισχύουσα τὴν ἀλογιστίαν τοῦ λαοῦ τὴν μέλλουσαν νὰ προαγάγῃ εἰς τὸν θρόνον τὸν Νέρωνα. Οἱ λαοὶ ἄπαξ ἐπὶ τῆς ὀλεθρίας κλιτύος εὐρισκόμενοι, σφυρηλατοῦσιν αὐτοὶ οὗτοι ἕκαστον κρίκον τῆς ἀλύσεως τῆς μελλούσης νὰ περισφίξῃ αὐτούς. Βολιδοσκοποῦσα καὶ ἐξερευνώσα τὸ μέλλον ἡ Ἀγριππίνα, ἐνεκαρτέρει ἐπιτηδείως χρωμένῃ πάσῃ εὐνοικῇ ροπῇ, ἐπικαλούμενη τὴν τῶν πανούργων θεῶν τύχην, συσσωρεύουσα χρυσόν, ἕτερον θεὸν λατρουόμενον ἐν ἐποχαῖς καταπτώσεως, ἐπιδιώκουσα τὰ πλούτη τὰ οὕτως ἰσχυρῶς ὑποβοηθούντα τὴν φιλοδοξίαν. Χήρα οὖσα, ὑπελόγιζε τὴν ἀξίαν τῆς σκοπίμως δεσμευθησομένης ἐλευθερίας αὐτῆς, τῆς καλλονῆς καὶ τοῦ μεγάλου αὐτῆς ὀνόματος. Ἡθε-

λησε να λάβη σύζυγον τὸν Γάλβαν, τῷ ὁποίῳ ὁ Τιβέριος καὶ οἱ ἀστρολόγοι προεῖπον ὅτι ἐμελλε νὰ βασιλεύσῃ· οὕτω δ' ἀπερὶσκέπτως καὶ δημοσίᾳ ἐπέμενε ἐκλιπαροῦσα τὸν ἀσθενεῦς χαρακτῆρος ἄνθρωπον τούτον, ὥστε ἡ πενθερὰ αὐτοῦ καθῆκον ἑαυτῆς ἐνόμισε νὰ ραπίσῃ αὐτὴν ἡμέραν τινὰ ἐν ἡμεγύρει. Τὴν μεγάλην ταύτην καὶ δικαίαν ὕβριν ἐπιμελῶς συνεκάλυψεν ἡ Ἀγριππίνα, ἔσχε δὲ τὴν ἐπιδειξιότητα πανίσχυρος καταστᾶσα, νὰ μὴ τιμωρήσῃ, εὐλόγως σκεπτομένη ὅτι ἡ τιμωρία θὰ ἀνεζωπύρει τὸ ὄνειδος. Ἐπεδιώξεν εἶτα τὴν σύζευξιν αὐτῆς μετ' ἀνδρὸς τῶν πλουσιωτέρων τῆς Ρώμης, τοῦ Κρίστου Πασσιηνοῦ, ρήτορος διασήμου τῆς ἐποχῆς, δις ὑπατεύσαντος, οὐτινος ἐπόθει τοὺς θησαυροὺς. Χαρακτῆρος ἡπίου ὁ Πασσιηνός, ἔζη βίον ἀπράγμονα. Ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἀγαπῶν τὰς ἀγροτικὰς τέρψεις, κατῴκει ἐν τῇ κατ' ἀγρὸν ἐπαύλει αὐτοῦ, λατρείαν προσέφερεν αὐταῖς καὶ σπένδων αὐταῖς τροπὸν τινὰ, ἐπότιζεν αὐτὰς δι' οἴνου. Ἐμπεσὼν εἰς τὰ δίκτυα τῆς Ἀγριππίνης καὶ μετ' οὐ πολὺ, ἀφοῦ ἀνέδειξε κληρονόμον αὐτοῦ τὸν Νέρωνα, ἀπέθανε. Κακόβουλα πνεύματα διέδωκαν ἀνά τὴν Ρώμην φήμην, καθ' ἣν ὁ θάνατος τοῦ Πασσιηνοῦ ἐπεταχύνθη, τῶν πραγμάτων χωρῶντων ἤδη εὐνοικῶς.

Ἡ Μεσσαλίνα πάντολμος ἤδη, ἐφόνευσε τὸν Πόλυβον, οἱ δὲ περὶ τὸν Καίσαρα αὐλικὸι ὤμωσαν τὸν ὄλεθρον αὐτῆς. Τὰς τῶν αὐλικῶν δολογραφίας παρηκολούθει ἀγρύπνως καὶ προνοητικῶς ἡ Ἀγριππίνα. Καιρὸς ἦν νὰ εὐρεθῇ ἐλευθέρᾳ καὶ εὐρέθῃ ἐλευθέρᾳ ἀπὸ σκοποῦ. Πάραυτα μεταξύ τῶν ἰσχυρῶν ἀπελευθέρων τοῦ Κλαυδίου ἀνεζήτησε φίλον πιστόν, ἀσφαλέςτατον στήριγμα, ὄργανον τῶν ἑαυτῆς σχεδίων. Ὁ Πάλλας, φιλόδοξος ὢν ὡς αὐτῇ, καυχώμενος ὅτι κατήγετο ἐκ τῶν βασιλείων τῆς Ἀρκαδίας καὶ ὑπεροψίαν ἀριστοκρατικὴν ἐπιδεικνόμενος, ἤρρεσεν αὐτῇ. Ὁ Πάλλας, ὁ κατανεύσει ἀπλῆ τῆς κεφαλῆς ἀποκρινόμενος εἰς τὰς χαμερπεῖς αἰτήσεις τῶν εὐγενεστέρων τῆς Ρώμης ἀνδρῶν, δι' ἀπλῆς χειρονομίας ἐκυβέρνηε τοὺς δούλους αὐτοῦ, καὶ τὰς πολυπλοκωτέρας τῶν διαταγῶν ἔγραφεν ἐπὶ πινακίδων, φόβῳ μὴ λαλῶν αὐτοῖς μίανη τὸν λόγον αὐτοῦ. Ἡ Ἀγριππίνα ἐγένετο ἡ παλλακὶς τοῦ Πάλλαντος. Οὐγάτηρ τοῦ Γερμανικοῦ, ἀδελφὴ καὶ ἀνεψιὰ αὐτοκράτορος, οὐδόλως ἠσχύνθη νὰ παραδώσῃ ἑαυτὴν εἰς ἀρχαῖον δούλον. Ἡ ἀλαζονεία αὐτῆς ἐγένωσκε νὰ κάμπηται ὅπως ἀρθῇ ὑψηλότερον. Ἦν ἐκ τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἀσκοῦσι τὴν ἀρετὴν, ὁπόταν αὐτὴ παρέχῃ ὠφελείας καὶ παραδίδονται εἰς τὴν ἀκολασίαν, ὁπόταν αὐτὴ ἄγῃ εἰς τὴν ἀρχήν. Φύσει σώφρων, ἐφρόνει πάντοτε ὅτι ἡ καλλονὴ τῆς γυναικὸς εἶναι τὸ ἀντίλυτρον τοῦ μεγαλείου.

Ἡ Ἀγριππίνα ἐγένωσκεν ὅτι ἐμελλε νὰ διεξαγάγῃ κινδυνώδη ἀγῶνα κατὰ τῶν τοῦ Καίσαρος ἀπελευθέρων, ἀληθῶν βασιλείων κινούντων ἐκάστοτε δίκην νευροσπάστου τὸν Καίσαρα. Ἡ διοργάνωσις αὐτῶν ἦν θυμωσία. Ἀπετέλουν κράτος ἐν κράτει, ἠδύναντο δὲ νὰ ἰδρῶσσι δυναστείαν ὑπερκειμένην τῆς δυναστείας τῶν αὐτοκρατόρων. Ἄλλ' οἱ δρῶντες ἀνόσια δὲν ἠμονοῦσι πάντοτε, καὶ οἱ πειραταὶ συγκροοῦνται ἐν τῷ τέλει πρὸς τοὺς πειρατὰς. Ἡ Ἔρις ἔρριψε τὸ μῆλον αὐτῆς ἐν τῇ συμμορίᾳ τῶν κρημῶν τοὺς τρόπους, τῶν ὑποτύφων, τῶν ὕβριστῶν, τῶν ἐκλελυμένων τούτων ἀπελευθέρων, καὶ ὁ πόλεμος ἐξερράγη μετὰ τῶν ἀνευθύνων καὶ ἐπιτίπτων κακούργων τούτων. Ἐξέλιπεν ἡ ὁμωσμένη πίστις, ἡ μόνη ἠθικὴ τῶν ἐκτὸς τοῦ νόμου ἀνθρώπων, ἡ μόνη ἐγγύσις ἦν σέβει πᾶσα ληστρικὴ συμμορία. Τὴν μετὰ τῶν ληστῶν τούτων συνθήκην διέρρηξε τὸ πρῶτον γυνή. Τὰ πάντα κατέρρευσαν, τῆς ρήξεως ἐπελθούσης. Ἡ Μεσσαλίνα, ὡς λίαν ἐμπαθῆς καὶ στερουμένη πολιτικῆς συνέσεως, εἰς ἄκρον δὲ θηριώδους καὶ ἀδυνατοῦσα νὰ συγκρατήσῃ ἑαυτὴν, διενήργησε τὸν φόνον τοῦ γραμματέως τοῦ Κλαυδίου ἀνδρὸς σημαίνοντος, τετάρτου τῶν τοῦ Καίσαρος ἀπελευθέρων καὶ ἐραστοῦ αὐτῆς. Ἡ τριανδρία, Πάλλας, Κάλλιστος καὶ Νάρκισσος, κατανοοῦντες ὅτι δυνατὸν ἦτο νὰ πάθωσι τὰ αὐτά, ἠθέλησαν νὰ ἐπεκδικήσωσι τὸν Πόλυβον.

Ὁ δημοσίᾳ τελεσθεὶς γάμος τῆς Μεσσαλίνης καὶ τοῦ καλοῦ τὴν ὄψιν Σιλβίου, τοῦ ἀντιποικουμένου τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, κατέπληξεν ἐν τῷ τέλει αὐτούς. Τὸ πρῶτον ἤδη ἐν Ρώμῃ ἀνῆρ ἠφίετο ὑπὸ τῆς συζύγου αὐτοῦ. Ἡ δόξα τοῦ τοιούτου παθήματος ἐπεφυλάσσετο τῷ ἀδελφῷ τοῦ Γερμανικοῦ. Οἱ τοῦ Καίσαρος ἀπελευθέροι δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποχωρήσωσι πλειότερον. Ἠνέχθησαν πάντα χλευασμὸν ἀφορῶντα εἰς τὸν Κλαυδίον, ἀλλ' ἠδυνάτου ν' ἀνεχθῶσι τὴν ἀπειλὴν ἐπαναστάσεως.

Ἐδέησε μετὰ τὸν θάνατον τῆς Μεσσαλίνης νὰ νυμφεύσωσι τὸν Κλαυδίον. Ὁ ἀσθενὴς καὶ ἀκόλαστος οὗτος πρεσβύτης δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἄνευ γυναικός. Ἐν τῇ διαπραγματεύσει τοῦ γάμου ἐπῆλθεν ἡ τελεία διαίρεσις τῶν ἀπελευθέρων τῆς αὐλῆς τοῦ Καίσαρος. Ἐκαστος τούτων εἶχε τὴν πελάτιδα, ἕκαστος εἶχε τὰς βλέψεις αὐτοῦ. Ὁ Νάρκισσος συνέστη τὴν Αἰλίαν Παιτίαν, ἀρχαίαν σύμβιον τοῦ Κλαυδίου, ἀφεθείσαν ἄνευ σπουδαίων λόγων «Ἡ Παιτίνα οὐδὲν τὸ φοβερόν εἶχε δι' αὐτὴν ἢ γνωστὸν κακόν». Ὁ Κάλλιστος προῆγε τὴν Λολλίαν Παυλίαν, μίαν τῶν συζύγων τοῦ Καλλιγόλα· «γυναῖκα πραιῖαν καὶ εἰθισμένην εἰς

¹ Τοῦ Πολύβου.

τὰ μεγαλεία». Οἱ δύο οὗτοι, ὡς βλέπει τις, προήγον φρονίμως τὰς αὐτοκρατείας αὐτῶν ἐκ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀποθήκης. Ὁ δὲ Πάλλας ἐπαρουσίαζε τὴν Ἀγριππίαν «τῆς ὁποίας δεδουλωμένη ἦν ἡ γονιμότης, καὶ τὴν ὁποίαν κινδυνώδες ἦν ν' ἀφήσωσιν ὅπως μεταβιβάσῃ εἰς ἑτέραν οἰκογένειαν τὸ μέγα τοῦ Γερμανικοῦ ὄνομα καὶ τὴν μεγάλην παρὰ τοῦ δήμου εὐνοίαν».

Ἡ Ἀγριππίνα τολμηρὰ καὶ καταπρακτικὴ οὔσα, ἐπέσπευσε τὴν λύσιν. Χρωμένη τῷ δικαίωματι τοῦ ἀσπασμοῦ (jus osculi), ὅπερ παρεῖχεν αὐτῇ τὸ τῆς ἀνεψιᾶς ὄνομα, τοσοῦτον ἐνεθάρρυνε τὸν δειλὸν μνηστῆρα, τὸν ἐξ ἤδη σχόντα γυναῖκας, ὥστε οὗτος τιθασσὸς ἦδη, ἐγένετο καὶ ἔγγαμος πρὸ τοῦ γάμου. Ἀμ' ἀνακηρυχθεῖσα αὐτοκράτειρα, ἐδράξατο στιβαρὰ τῇ χειρὶ τῶν ἡνίων τῆς κυβερνήσεως. Οὐδὲν εἰς τὸ μέλλον θ' ἀναχαιτίσῃ τὴν ἀδάμαστον φιλοδοξίαν αὐτῆς, τὴν ἔχουσαν εὐθύτητα βέλους βιαιῶς ἐκτοξευθέντος. Μάτην ὁ Νάρκισσος θέλει νὰ πολεμήσῃ πρὸς αὐτήν. Ἐἴνε-μόνος. Οἱ συνένοχοι αὐτοῦ ἐγήρασαν, ἐκορέσθησαν, φοβοῦνται τὴν πάλην. Ὁ Πάλλας προδίδει πρὸς ὄφελος τῆς μελλούσης βασιλείας καὶ ὑποβοηθεῖ τὰ σχέδια τῆς Ἀγριππίνης. Ὁ Κάλλιστος εἶπερ ποτε μικροψυχεῖ. Ὁ δεσμὸς τῶν συμφορῶν τοῦ κοινοῦ διεπάσθη καὶ πάντες ὠχρῶσι πρὸ τῆς δεινότητος γυναικός. Φαίνεται ὅτι πρὸ δεκαετίας ἐπέβαινε τὸ ἑαυτῆς σχέδιον ἡ Ἀγριππίνα, καὶ ἐφαρμόζει ἤδη αὐτὸ μετὰ διαυγείας τοῦ συνωμότου, προϊδόντος τὴν ἡμέραν τοῦ θριάμβου αὐτοῦ. Πάραυτα ὁ Νέρων μνηστεύεται τὴν υἱοθετηθεῖσαν Ὀκταβίαν, καὶ ἀνακηρύσσεται ἡγεμὼν τῆς νεολαίας, ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ Βρετανικὸς φθίνει ἀπωτέρω. Πάραυτα ὁ Σενέκας ἀνακαλεῖται ἐκ τῆς ἐξορίας. Ὁ Βρούτος διορίζεται ἀρχηγὸς τῶν Πραιτωριανῶν, ὁ δὲ Νέρων παραδίδεται εἰς τοὺς δύο τούτους διδασκάλους, ὡς ἐνέχυρον διδόμενον τῇ μερίδι τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν χρηστῶν ἀνδρῶν.

Σθεναρῶς τῆς ἐξουσίας δραξαμένη, συμφέρον ἐθεώρησε νὰ ἐπιρρώσῃ αὐτὴν διὰ τινων θανατώσεων. Ἡ Ἀγριππίνα συνεμερίζετο τὰ φρονήματα τῆς Λιβίας, ἥτις ἐν ἀνάγκῃ μόνον διέπραττεν ἐγκλήματα, μηδὲν εὐλαβουμένη προκειμένου περὶ μεγάλου κέρδους. Ἡ Λολλία Παυλίνα, ἥτις ἠδύνατο νὰ καταστῇ ἐκ νέου ἀντίπαλος, ἐξορίζεται καὶ μετ' οὐ πολὺν χρόνον φονεύεται. Οἱ πολύτιμοι αὐτῆς λίθοι ἐθεωροῦντο ἀξίας ὀκτῶ ἑκατομμυρίων νούμμων. Ἦν καλὴ τὴν ὄψιν, τὸ δὲ τῶν ρωμαίων δεισιδαῖμον πνεῦμα ἐθεώρει ὡς οἰωνὸν μεγάλης εὐτυχίας διπλοῦν κυνόδοντα, μὴ ἀσχημίζοντα τὸ στόμα αὐτῆς. Ὅτε δ' ὁ ἑκατόνταρχος ἐκόμισε τὴν τῆς ἀντιπάλου κεφαλὴν, ἡ Ἀγριππίνα εἰσήγαγε τὸν δάκτυλον αὐτῆς διὰ τῶν ἐν ἀποσυνθέσει χειλέων καὶ ἔψαυσε τὸν τοσοῦ-

τον ἐκφοβήσαντα αὐτὴν διπλοῦν ὀδόντα. Ἡ Καλπουρνία μετὰ ταύτην προεγράφη, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι ὁ Κλαύδιος ἔκρινεν ὅτι ἦτο εὐειδής. Ἡ Λέπιδα, γυνὴ ἀναιδῆς καὶ πνευματώδης, ἐδείκνυε πρὸς τὸν ἀνεψιὸν αὐτῆς Νέρωνα τρυφερότητα πρὸς ἐξουσίας ὑπέθαλπε τὰς ὀρέξεις αὐτοῦ, παρεῖχεν αὐτῷ ἄφθονα δῶρα, φόβος δ' ὑπῆρχε μὴ αἰ θωπεῖται αὐτῆς παύσονται οὔσαι μητρικαί. Ἡ Λέπιδα κατεδικάσθη, ὁ δὲ Νέρων ἠναγκάσθη νὰ μαρτυρήσῃ κατὰ τῆς θείας αὐτοῦ. Ἡ Ἀγριππίνα ἤσκει ἐπὶ τοῦ υἱοῦ ἀπόλυτον ἐξουσίαν· οὐδὲν ἄλλο μαλθακίζομένη ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν στοργῇ. Ἐφέρετο πρὸς αὐτὸν τραχέως, αἰ ὑποδεχομένη αὐτὸν ἐν σχηματισμῷ προσώπου αὐστηρῶ καὶ ἀπειλητικῷ, ὅπως διαιωνίσῃ τὸ ἐπ' αὐτοῦ κράτος αὐτῆς. Ἦθελε νὰ ἀσφαλίσῃ αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν, ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ μηδέποτε ἀσκήσαι αὐτήν. Ἐπελαθόμενη τοῦ Στατιλίου Ταύρου, οὐτινος οἱ εὐανθεῖς παράδεισοι ἐκίνησαν τὸν φθόνον τῆς αὐτοκρατείας. Οὗτος ἠναγκάσθη ν' ἀποθάνῃ. Τέλος ἡ τῶν αὐλικῶν φατρία, ἅμα τῇ ἀναρρήσει τῆς δραστηρίας Ἀγριππίνης, διελύθη ὡς ἑμορφώθη, ἄνευ φανερᾶς πάλης, ἄνευ κλονισμοῦ. Ὁ Νάρκισσος ὑπελείπετο ὄρθιος, μεμονωμένος, δυσηρεστημένος καὶ ἀγρύπνως φυλάσσων τὸν Βρετανικόν. Ὁ Τάκιτος ἐν ὀλίγαις γραμμαῖς ἐξηγεῖ ὁποῖα τις ὤθησις ἐδόθη τότε εἰς τὰ πράγματα διὰ τῆς ἀναρρήσεως τῆς Ἀγριππίνης. «Τὰ πάντα ἀλλάσσοσι φάσιν, λέγει, τὰ πάντα ὑπέικουσι μιᾷ γυναικί. Ἄλλ' ἡ γυνὴ αὕτη δὲν ἐπαίξε τὰ δημόσια πράγματα κατὰ τὰς ἑαυτῆς ὀρέξεις. Τὰ χαλινὰ τῆς δουλείας ἦσαν συνεσταλμένα καὶ ἀνδρική χεὶρ ἐκράτει αὐτὰ. Δημοσία αὐστηρότης καὶ ἀλαζονεία, ἐν δὲ τῷ ἀδύτῳ τῶν βασιλείων, οὐδὲν ἄσμενον, εἰμὴ ἀπῆρταιτο ὑπὸ τῆς κενοδοξίας. Ἄσβεστος δίψα χρυσοῦ πρόφασις εἶχε τὴν ἀνάγκην τῆς φειδοῦς χάριν τῆς ἐξουσίας». Ὁ ἐμβριθὴς ἱστορικὸς ἐνόητον καθιστᾷ τὸ ὅτι αἱ σχέσεις τοῦ Πάλλαντος καὶ τῆς Ἀγριππίνης ἐξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὸν γάμον αὐτῆς. Ὁ Πάλλας ἦν ἀναγκαῖος αὐτῇ, ἅτε πρὸ ὀκταετίας διοικῶν τὰ οἰκονομικὰ καὶ γινώσκων τὰ μυστικά τοῦ κράτους. Ἐπιμελητὴς τοῦ δημοσίου ταμείου, διέθετεν ὑπερβάλλοντας πόρους καὶ κατεῖχε τὸ ἀληθὲς νεῦρον τῆς ἐξουσίας. Ὡς πρὸς τοῦτο ἡ Ἀγριππίνα εἶπετο τῷ ἀξιώματι τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Αὐγούστου, οἵτινες ἐπολλαπλασίαζον τὰς ἐγκληματικὰς αὐτῶν σχέσεις ἐν ταῖς μεγάλαις οἰκογενεαῖς, ὅπως ἔχωσι πανταχοῦ τὸν ὀφθαλμὸν καὶ τὸ οὖς. Αὐτῇ ἀρκεῖ μία σχέση, ἀλλὰ σχέσεις μετὰ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς τοῦ κράτους, τοῦ μᾶλλον ὑπερηφάνου τῶν ἀπελευθέρων τοῦ Καίσαρος, τοῦ παραιτίου τῆς προαγωγῆς αὐτῆς. Δι' ὃ δυσκόλως δύναται τις

¹ Truci ac minaci vultu.

νά παραδεχθῆ ὅτι ὁ Σενέκας, ὁ Φοίνιος καὶ ἄλλοι τινὲς ὑπῆρξαν ἐρασταὶ τῆς Ἀγριππίνης. Οὐδεμίαν αὐτῆ εἶχε κλίσιν πρὸς ἐρωτοτροπίας. Τὴν ἀσέλγειαν εἶχεν ὡς θεράπαιναν τῆς φιλοδοξίας. Πλὴν τούτου, μὴ δὲ ἀπερροφᾶτο ὑπὸ τῆς ἐργασίας; Διοικεῖ, κυβερνεῖ, προάγει τὸν υἱόν, οὐδὲν ἄλλο δι' αὐτὴν ὄντα ἢ ἐγγυητὴν τοῦ μέλλοντος καὶ ὑποσχόμενον ὅτι ἡ βασιλεία αὐτῆς διατηρηθήσεται καὶ ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Κλαυδίου. Ἐν δὲ τούτῳ τῷ μεταξύ ὅποιαν ἰσχὺν, ὅποιον μεγαλεῖον ἀσφαλίζει ἑαυτῇ, ὅποιαν γοητείαν ἀσκεῖ ἐπὶ τῆς γονυπετῶς θεωμένης αὐτὴν οἰκουμένης! Ἀνακηρύσσεται, ὡς ἡ Λιβία, Σεβαστή (Augusta), δέχεται δημοσίᾳ τὴν λατρείαν τῆς Γερουσίας· αἱ ὑπὸ τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν γινόμεναι αὐτῇ ἐπισκέψεις ἀναγράφονται εἰς τὰς ἡμερησίας πράξεις (acta diurna), τούτέστιν ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἐφημερίδι τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Δικαιοῦται νὰ ἐπιβαίνειν ἄρματος ὁμοίου τῷ κομίζοντι τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν καὶ τοὺς φέροντας αὐτὰ ἱερεῖς. Κατὰ τὰς ἐπισήμους τελετὰς κἀθηται ἐπὶ θρόνου ὁμοίου τῷ τῶν αὐτοκρατόρων, δέχεται τοὺς πρέσβεις, ἰδρύει ἀποικίαν παλαιμάχων ἐν τῇ ἐν ἡ ἐγγενήθῃ πόλει καὶ καλεῖ αὐτὴν Κολωνίαν Ἀγριππίναν. Τέλος κατὰ τὴν ἐν τῇ λίμνῃ Φουκίῃ μεγάλην ἑορτὴν, καθ' ἣν σύμπας ὁ λαὸς μετέβη ὅπως παραστῆ εἰς ναυμαχίαν δύο στόλων, ὧν ἐπέβαινον 19,000 καταδικῶν, ἢ Ἀγριππίνα ἐνεφανίσθη φέρουσα χρυσοῦν χλαμύδα καὶ στρατιωτικὸν ἔνδυμα, ὅπερ ὁμοίου αὐτὴν στρατηγῷ. Ὁ κατὰ τὴν ἑορτὴν παραστάς Πλίνιος ἐξεθαμβήθη.

Τῆς Ἀγριππίνης μεγαλυνομένης, ὁ Νάρκισσος ἠβουλήθη ν' ἀνατρέψῃ αὐτὴν, ἐπειδὴ ἔβλεπεν ὅτι ὁ Βρετανικὸς ὁσημέραι ἀπωθεῖται τοῦ τε θρόνου καὶ τῆς καρδίας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἀπειράθη νὰ πολεμήσῃ αὐτὴν, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς πρὸς αὐτὸν πίστεως τοῦ Κλαυδίου, πίστεως ἣτις ἐγένετο παραίτιος τοῦ ὀλέθρου τῆς Μεσσαλίνης. Ὁ Κλαύδιος ἐπίστευεν αὐτῷ, ὁ Κλαύδιος ἦν κτῆμα αὐτοῦ, τὸ τελευταῖον αὐτοῦ στήριγμα. Ἡ Ἀγριππίνα συνέτριψε τὸ ἀκροσφαλεῖς τούτο στήριγμα, ἐξήλειψε τὸ μὴ πραγματικὸν τούτο κτῆμα, μὴ ἐπιθυμοῦσα νὰ μένῃ μετὰ τοῦ Πάλλαντος ἐκτεθειμένη εἰς τὰς καταμηνύσεις ἀπελευθέρου αἰεὶ προσεδρεύοντος τῷ ἀνακτι. Ἄμα φθὰς εἰς Σινόεσσαν, ὅπου μετέβη χάριν τῶν λουτρῶν ὃ ἐξ ἀρθρίτιδος πάσχων Νάρκισσος, μανθάνει τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ κυρίου αὐτοῦ. Ἡ Λοκούστα παρεσκεύασε παροφίδα μυκήτων, οὗς ὁ νεαρὸς Νέρων ἀπεκάλει θεῶν ὄψων.

Ἡ ἀποθέσις ἀπενεμήθη τῷ θανόντι Καίσαρι μετὰ τῶν σκωμμάτων. Αὐτὸς ὁ Σενέκας ὁ ἀπροκαλύπτως κολακεύσας ζῶντα τὸν Κλαύδιον, δὲν ἀντέσχεν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ γελοιογραφεῖν αὐτὸν θανόντα.

Ἡ Κολοκύνθης ἀποθέσις εἶνε διάσημος. Τὸ πλῆρες εὐφυολογίας σκῶμμα τούτο περιεσώθη. Τὶ χαριέστερον ὄντως τοῦ βλέπειν ἐν τῷ μέσῳ τῶν θεῶν τὸν γελοῖον πρεσβύτην Κλαύδιον, ὡς δι' ἀρπάγης συρόμενον πρὸς τὸν οὐρανόν, ὃν τρόπον εἰ ἐν Ρώμῃ καταδικαὶ ἐτύροντο ὅπως ὠσθῶσι κατὰ τῶν ἀναβασμῶν; Ὁ σίελος αὐτοῦ ἐκρέων τοῦ στόματος, φέρεται πρὸς τὰ κάτω, ἡ κεφαλὴ ἀδιαλείπτως ταλαντεύεται, διέλλεται τὸν πόδα, καὶ ἐκπέμπει ἐν τῷ Ὀλύμπῳ συγκεχυμένους φθόγγους, φωνὰς ὑποκόφους ὡς τὰς τῆς φώκης. Οἱ θεοὶ ἀποπέμπουσιν αὐτὸν εἰς τὸ Ἄδην, ἐν ᾧ ἀνευρίσκει τὰ ἑαυτοῦ θύματα καὶ καταδικάζεται ὑπὸ τοῦ Δίακου νὰ κυβεύῃ δι' ἀπύθμενος ψηφοβόλου.

Ἡ ἀναρρησις τοῦ Νέρωνος φαίνεται καθιστάσα ἐν ἀρχῇ μᾶλλον αἰγλήσσαν τὴν ἰσχὺν τῆς Ἀγριππίνης. Τὸ τὴν ἐσπέραν τῆς ἀναρρησεως τοῖς πραιτωριανοῖς δοθὲν σύνθημα ἦν τότε: «ἡ ἀρίστη τῶν μητέρων.» Οἱ πρὸς τοὺς λαοὺς καὶ τοὺς βασιλεῖς ἐπιστολαὶ ἐγράφησαν ἐπ' ὀνόματι τῆς αὐτοκρατειρας καὶ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ Σύγκλητος συνέρχεται ἐπὶ τοῦ Παλλαντίου λόφου, ὅπως ἡ Ἀγριππίνα εἶνε παρούσα κατὰ τὰς συνεδρίας, καθημένη ἐπισθεν παραπετάσματος. Τὴν Ἀγριππίναν καὶ τὸν υἱὸν φέρει τὸ αὐτὸ φορεῖον, ἢ μᾶλλον ὁ νέος ἡγεμὼν ἀκολουθεῖ πεζὸς καὶ ἐν σεβασμῷ τὸ τῆς μητρὸς φορεῖον. Ἡ Ἀγριππίνα ἀναγορεύεται ἱέρεια τοῦ Κλαυδίου καὶ περιβάλλεται ἱερὸν χαρακτηριστῆρα. Δόγματι τῆς Συγκλήτου ἡ μορφή αὐτῆς ἐκτυποῦται ἐπὶ τῶν νομισμάτων καὶ δορυφορεῖται ὑπὸ μιᾶς τῶν δέκα πραιτωριανῶν σπειρῶν καὶ τῆς φοβεράς διὰ τὴν πρὸς τοὺς Καίσαρας πίστιν σπείρας τῶν Γερμανῶν. Ἐπιποθεῖ τις νὰ μορφώσῃ σαφῆ τὴν εἰκόνα τῆς Ἀγριππίνης καθ' ἣν ἐποχὴν ἀρικνεῖται εἰς τὸν κολοφῶνα τοῦ μεγαλείου αὐτῆς, διότι ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πολλαπλασιάζονται οἱ ἀνδριάντες καὶ τὰ ἀπεικασματα ἢ ἐκμαγεῖα αὐτῆς. Τὰ τοῦ Κλαυδίου νομίσματα παριστώσιν ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς πλευρᾶς τὴν Ἀγριππίναν δάφνη ἐστεμμένην μετὰ τῶν λέξεων Ἀγριππίνης Σεβαστῆς (Agrippinae Augustae), λέξεων καθιερωσῶν τὴν ἐπίκλησιν σεβαστῆς, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας ἄρμα ὑπὸ ἐλεφάντων συρόμενον, τοῦθ' ὅπερ κολακευτικὴ εἶνε ἀνάμνησις τῶν τῇ Λιβίᾳ ἀπονεμηθεισῶν τιμῶν. Τὰ δὲ τοῦ Νέρωνος νομίσματα φέρουσι τὰς κεφαλὰς μητρὸς καὶ υἱοῦ, τότε μὲν κατὰ τὸν κρόταφον, τότε δὲ κατὰ τὸ μέτωπον. Ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν μέρους τῶν νομισμάτων ἡ Ἀγριππίνα καλεῖται, γυνὴ τοῦ θεοῦ Κλαυδίου, μήτηρ τοῦ Νέρωνος, ἐνῶ ὁ Νέρων ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους καλεῖται ἀπλῶς υἱὸς τοῦ θεοῦ Κλαυδίου. Ἡ τοῦ Νέρωνος κεφαλὴ εἶνε μικρὰ καὶ παριστᾷ αὐτὸν νεαρώτατον. Δὲν εἶνε κεφαλὴ ἑπτακαίδεκαε-

τούς νεανίου, ἀλλὰ κεφαλή παιδική· ὁ κόσμος ἔπρεπε νὰ ἐξακολουθῇ θεωρῶν τὸν Νέρωνα ἀνήλικον. Τὸ παράδειγμα τῶν Ρωμαίων ἐμιμήθησαν καὶ αἱ ἀποικίαι, μάλιστα δὲ αἱ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς πόλεις. Τὰ ἐν Ρώμῃ κοπέντα χρυσᾶ νομίσματα καὶ πεφροντισμένα εἶνε καὶ μᾶλλον ἀξιοσπούδαστα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Νέρωνος ἡ Ἀγριππῖνα ἦν τριάκοντα ὀκτῶ ἐτῶν, διετήρει τὴν καλλονὴν αὐτῆς, ἀλλ' ἐπὶ τινων μὲν εἰσέτι χρυσῶν νομισμάτων οἱ τῆς ὄψεως χαρακτῆρες εἶνε μᾶλλον ἐκπεφρασμένοι, ἢ τοῦ προσώπου κατατομῆ στρογγύλη, τὸ στόμα λεπτόν, ὁ ὀφθαλμὸς ὀξύς καὶ ἐπιτακτικός. Ὁ ἐκ περιτροπῆς ἐπισκοπῶν μέγαν ἀριθμὸν νομισμάτων τῆς Ἀγριππίνης θὰ ἐγχαράξῃ μετ' οὐ πολὺ ἐν τῇ μνήμῃ τὸ ὀλικὸν ἐξαγόμενον τῶν ἐπισκοπήσεων, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν ὄλον τῆς ὄψεως τύπον. Ὁ τύπος οὗτος, μεθ' ὅλην τὴν ποικιλίαν τῶν ἐπισκοπούμενων νομισμάτων, θὰ καταστῇ οἰκεῖος τῷ ἐπισκοποῦντι καὶ θὰ διευκολύνῃ αὐτὸν ὅπως ἀσφαλέστερον μεταβῇ εἰς τὴν σπουδὴν τῶν δακτυλιολίθων.

Οἱ ἀνάγλυπτοι λίθοι τῆς Ἀγριππίνης δὲν εἶνε σπάνιοι. Ἐν τῇ ἐν Παρισίαις Βιβλιοθήκῃ μεταξὺ πέντε τοιούτων ὁ μᾶλλον ἀξιοσημείωτος εἶνε ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 230· εἶνε σαρκῶνυξ ἐκ τριῶν συνιστάμενος ἐπιβολῶν ἢ στρωμάτων, ὕψους πέντε ἑκατοστομέτρων. Ἡ αὐτοκράτειρα ἐξομοιωμένη τῇ θεᾷ Ἀρτέμιδι, φέρει ἐπ' ὤμων φαρέτραν καὶ εἶνε δαφνοστεφής. Ἡ κατεργασία εἶνε λαμπρά, ἡ μορφή ἐκφράζει ὑπερφάνειαν καὶ σταθερότητα καὶ ὑπομιμνήσκει τὸν κύριον τύπον τῆς Ἀγριππίνης. Ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 231 εἶνε τοῦ αὐτοῦ περιπέου μεγέθους. Ἡ χρυσῶ καὶ ἐγκαύσταθ δέσις τοῦ λίθου σπανίαν ἔχει τὴν κομψότητα. Ἐπὶ τοῦ μνημείου τούτου δυνατόν νὰ παρατηρηθῇ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα ἡ κόμῳσις, ὁμοία τῇ τῆς Μεσσαλίνης, τουτέστι τῇ κομῳσί τῆς ἐποχῆς. Ἡ κόμη κυματοῦται, καὶ μικροὶ μὲν βόστρυχοι περιχειλοῦσι τὸ μέτωπον, τὸ δὲ λοιπὸν μέρος αὐτῆς ἀτημελήτως φέρεται πρὸς τοὺς ὤμους. Ὁ δ' ὑπ' ἀριθμὸν 233 λίθος παριστᾷ τὴν Ἀγριππίναν δαφνοστεφῆ πεπλοφόρον, φέρουσαν ἐνώτιον ἐκ μαργαρίτου καὶ ἐν τῇ χειρὶ κέρας τῆς ἀφθονίας. Ἐν τῇ σφραγιδόγλυφῃ σκοπὸς τῆς τέχνης ἦν ἡ παροχὴ ἀξίας τῇ ὄλῃ καὶ ὁ πλουτισμὸς τῆς ἐν τῷ Παλλαντίῳ λόφῳ δακτυλιοθήκης διὰ μνημειῶν ἀναμνηστικῶν, ἐπιφανῶν, κολακευτικῶν. Ὁ σφραγιδόγλυφος, μὴ ὦν μέγας γλύπτης, ἠδύνατο μᾶλλον νὰ ἐγχαράξῃ τύπον ἰδεώδη, καλλονὴν παραδόσιμον ἢ νὰ ἀναπαραστήσῃ ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ ἰσχύϊ τὸν τύπον τοῦ προτύπου, τουτέστι τὸν τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἱστορίας κινουῦντα ἴδιον τοῦ παρισταμένου προσώπου τύπον. Τὴν δύναμιν τῆς τοιαύτης ἀναπαραστάσεως ἔχει ἡ γλυπτικὴ, ἡ δὲ σφραγιδόγλυφία παρέχει τὸν

καθόλου τύπον καὶ τὸ ἰδεώδες τῆς ὁμοιότητος. Αἱ ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Λούβρου ὑπάρχουσαι δύο προτομαὶ ὑπέστησαν δυστυχῶς ἀκρωτηριασμούς, ἀφανίσαντας μέρος τῆς ἐκφράσεως αὐτῶν. Τούτων ἡ μὲν ἔχει κατεστραμμένην καὶ ἐξίτηλον τὴν ἐπιφάνειαν, ἡ δὲ τὴν κάτω γένυν τεθραυσμένην καὶ τὰ χεῖλη ἐπισκευασμένα. Μόνον τὸ σύνολον αὐτῶν παρατηρῶν τις ἐξ ἀποστάσεως, δύναται νὰ συναρπάσῃ τὴν μετὰ χάριτος δραστηριότητα, τὸ μετὰ γοητείας θαρραλέον. Καὶ ἡ ἐν τῷ Καπιτωλίῳ προτομὴ δὲν ἰκανοποιεῖ ἐντελῶς τὸν παρατηρητὴν, καθ' ὅτι οἱ πρὸς οὐρανὸν ἀνατεταμένοι ὀφθαλμοὶ προδίδουσι τὴν τάσιν τοῦ καλλιτέχνου πρὸς ἀποθέωσιν τοῦ εἰκονιζομένου προσώπου, τουτέστι πρὸς κολακείαν, ἢ τὴν αὐστηρὰν ἐκζητήσιν τῆς ἀληθείας. Ἀξιολογώτατη πασῶν τῶν ἄλλων εἶνε ἡ ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Νεαπόλεως προτομὴ, διὰ τε τὴν ἱστορικὴν ὁμοιότητα καὶ τὸ μέγεθος. Ἡ κεφαλή εἶνε εὐμορφος, ἔντονος, πλήρης ἐνεργείας, ἀνδρώδης. Εἰμὴ ὑπῆρχεν ἡ ἐπὶ τῶν ὤμων ἐρριμμένη κυματόεσσα χαίτη καὶ ἡ τῆς κόμης ἐν γένει διάταξις, δὲν θὰ ἠδύνατό τις ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν προτομὴν γυναικός. Οἱ μῦθνες τοῦ τραχήλου εἶνε μεγάλοι καὶ ἐξέχοντες, εὐρέϊαι δὲ καὶ ἐξέχουσαι ὡς ἀνδρῖκαί αἱ κλεῖδες. Ὁ ὀφθαλμὸς εἶνε εὐσταθῆς καὶ ἀτενῆς ὑπὸ τὸ βαθύ τῆς ὀφρύος τόξον, ἡ δὲ ρίς μικρὸν καθειμένη διὰ τοῦ ἄκρου αὐτῆς, παρέχουσα τῷ ὄλῳ προσώπῳ ἔκφρασιν περισυλλογῆς. Τὰ μῆλα τῶν παρειῶν, κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς μητρὸς αὐτῆς Ἀγριππίνης τῆς πρώτης, προεξέχουσι τὸ στόμα περιχειλοῦται ὑπὸ ἀποτόμου πτυχῆς, ὀρωμένης ἀπὸ τῆς ρινός· ἡ δὲ γένυς εἶνε ἀνδρώδης διακεκριμένη ἄκαμπτος. Τὰ πάντα εἶνε ἐν ἐκφράσει εὐτονα, δόκιμα, οὐδὲν δ' ὑπάρχει τὸ προδίδον φιληδονίαν. Ἡ μορφή αὕτη εἶνε τὸ περίβλημα ψυχῆς προσιτῆς εἰς μίαν τὰ μεγάλα ψυχικὰ πάθη. Κατὰ πρόσωπον ἡ καλλονὴ μικρὰν ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν, πλαγίως ὅμως βλεπομένη, εἶνε θαυμασία. Τούτο εἶνε χαρακτηριστικὸν τοῦ ρωμαϊκοῦ τύπου ἔτι καὶ νῦν, ὁπότεν ὁ τύπος οὗτος εἶνε ὑπερήφανος καὶ μεγαλοπρεπής.

Καὶ ἰδοὺ ἡ εὐφυῆς τὸν νοῦν καὶ τολμηρὰ γυνὴ αὕτη κατὰ τὸ τριακοστὸν ὄγδοον τῆς ἡλικίας ἔτος κάτοχος τῆς δυνάμεως, ἦν καὶ διὰ τοῦ ἐγκλήματος αὐτοῦ ἐπεδίωξεν. Οἷα ἀλληλουχία, οἷον σχέδιον, οἷα εὐστάθεια, οἷος θρίαμβος! Οὐδὲν ἀνεχαίτισεν αὐτήν, οὔτε κίνδυνοι, οὔτε ἀρετὴ, οὔτε προλήψεις. Ἐμπαίζει τοὺς ἐπιδειξιωτάτους τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ θεωρεῖ ἑαυτὴν κεκλημένην ὅπως καταλάβῃ τὴν σκηνὴν τοῦ κόσμου. Νέα οὔσα, θὰ πληρώσῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ αἰῶνος καθ' ὃν ζῆ. Εἶνε βεβαία περὶ τοῦ υἱοῦ, ὃν στίβαρχ τῇ χειρὶ διέπλασεν. Ὁ υἱὸς οὗτος εἶνε τὸ ἐχέγγυον αὐτῆς· ἀρχεὶ αὐτοῦ καὶ ἡ βασιλεία αὐτῆς θὰ διαρκέσῃ ὅσον καὶ ἡ ζωὴ αὐτῆς. Εἶνε δημοτικὴ. Αἱ καρδίαι τῶν

Ρωμαίων ἀνήκουσιν εἰς αἰεὶ τῇ θυγατρὶ τοῦ Γερμανικοῦ, ἥτις εἶνε ἰκανὴ νὰ διευθύνῃ αὐτούς, νὰ συντηρῇ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν καὶ νὰ ἀρνήται αὐτοῖς ἐλευθερίαν, ἥς δὲν εἶνε πλέον ἄξιοι, ἀντικαθιστάσα αὐτὴν διὰ τῆς τάξεως, τῆς ἰκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν, τῆς μονιμότητος καὶ τῆς συνέσεως. Τίς ἔσχε ποτὲ τοιαύτην γοητείαν; Μὴ ἡ Σεμίραμις, ἥς ὁ Τίγρις καὶ Εὐφράτης ὠρίζον τὸ βασιλεῖον; Μὴ ἡ Λιβία, ἡ ροπὴν σχοῦσα μόνον ἐν τῷ τῶν βασιλείων ἀδύτῳ καὶ κατὰ τὸ γῆρας; Ἡ Ἀγριππίνα ἡ τριττῶς αὐτοκράτειρα, καὶ ὡς ἡ ἀδελφὴ, καὶ ὡς ἡ σύζυγος, καὶ ὡς ἡ μήτηρ αὐτοκρατόρων, καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ἔχει λάμπιν καὶ τὴν πραγματικὴν ἀρχὴν. Οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ λαοὶ θαυμάζουσιν αὐτήν· ὁ υἱὸς Νέρων εἶνε ὁ πρῶτος αὐτῆς ὑπήκοος. Οὐδέποτε ἡ οἰκουμένη εἶδε γυναῖκα ἀρθεῖσαν οὕτως εἰς τὸν κολοφῶνα τοῦ μεγαλείου.

Τί δέ; Μὴ πρῶτον ἤδη ἐν τῇ σκυθρᾷ καὶ αἰματηρᾷ ἱστορίᾳ ταύτῃ, θὰ ἀνεύρωμεν τὴν ἀτιμωρησίαν; Ἀνεκδίκητοι ἄρα γε θὰ μείνωσιν οἱ ἐξυβρισθέντες καὶ προπηλακισθέντες ἀνθρώπινοι καὶ θεοὶ νόμοι; Μὴ ἡ κλοπή, τὸ ψεῦδος, τὸ δηλητήριον, ὁ φόνος, ἡ μοιχεία, ἡ μητρομιξία θὰ μείνωσιν ἀτιμώρητα; Ὡριστο ὅπως οἱ Καίσαρες ἐν σειρᾷ καταθροχθίσωσιν ἀλλήλους. Ὁ θρόνος δὲν ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ οὕτω τερατώδεις ἐγωῖσμούς. Τὸ σκῆπτρον ἦν ἀντικείμενον εὐθραυστον, ἢ ὥστε ἐπὶ μακρὸν νὰ ἀντέχῃ εἰς ἀμιλλαν χειρῶν τυράννων ἀπλήστων καὶ φρενιτιῶντων. Οἱ Καίσαρες ὑπῆρξαν τὰ φανερά ἢ μυστηριώδη ὄργανα τῆς ἰδίας αὐτῶν τιμωρίας. Ἐβασάνισαν καὶ ἐξωλόθρευσαν ἀλλήλους, παίγνια τῆς ἀκάμπτου Νεμέσεως. Ἡ Νέμεσις ὑπῆρξε τρομερὰ τῇ Ἀγριππίνῃ, ἡ δὲ τιμωρία αὐτῆς ταχεῖα ὡς τὴν ἀπόκτησιν τοῦ μεγαλείου. Ὁ υἱὸς, ὃν αὐτὴ προήγαγεν εἰς τὸν κολοφῶνα ὅπως συναναβῆ αὐτῷ, κρημνίζει αὐτὴν μετ' οὐ πολὺ καὶ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας ἀποστερεῖ αὐτὴν τῆς χαρᾶς, τῆς ἀσφαλείας, τῶν τιμῶν, τῆς ἰσχύος, τέλος τῆς ζωῆς, ἣν αὐτὴ ἀγαπᾷ ὀλιγώτερον τῆς ἐξουσίας. Μάταιον τὸ διὰ μακρῶν ἐκτιθέσθαι πάλιν ζωηρῶς διατηρουμένην ἐν τῇ μνήμῃ πάντων... Ἡ ἱστορία δεικνύει ἡμῖν ὅπισθεν τοῦ Νέρωνος τὴν ὑπόκωφον ἀντίδρασιν καὶ ἐξέγερσιν τῶν πνευμάτων. Οἱ πάντες συμμαχοῦσι κατὰ τῆς Ἀγριππίνης, οἱ διδάσκαλοι, οὓς αὐτὴ ἐξελέξατο πρὸς μόρφωσιν τοῦ Νέρωνος, οἱ θέλοντες νὰ διαιωίσωσι τὴν κηδεμονίαν καὶ νὰ καταστῶσιν ὑπουργοί, οἱ περὶ αὐτούς φιλόσοφοι καὶ χρηστοὶ ἄνδρες, οἱ στωϊκοὶ οἱ ἐλπίζοντες ὅτι θὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἐκ νέου ἀνθησιν τῆς ἀρετῆς, οἱ ἀριθμητικῶς ὑπερτεροῦντες ἐπικούρειοι, οἱ ποθοῦντες τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἡδονικῆ βίου, οἱ ὑπὸ τοῦ Σενέκα καὶ Βούρρου διὰ παραχωρήσεων

κολακευόμενοι φιλελεύθεροι καὶ συλλήβδην πάντες οἱ πολῖται, εἰς ἀρχαίαν ἐνδιδόντες πρόληψιν καὶ αἰσχος θεωροῦντες τὸ ὑπέκειν γυναικί. Σιγηρὰ τις καὶ παγκόσμιος ἑμαιχμία συνέστη κατὰ τῆς πανσθενούς Ἀγριππίνης. Αἱ πρῶται κατ' αὐτῆς προσβολαὶ εἶνε ἔμμεσοι καὶ ἀφορῶσιν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς ἰσχύος αὐτῆς. Πάλλας ὁ ἐραστής, ὁ δεξιὸς αὐτῆς βραχίων, ὁ τὰ οικονομικὰ τοῦ κράτους διευθύνων, ἐκποδῶν γίνεσθαι. Ὁ ὑπὸ τῆς Ἀγριππίνης προκληθεὶς θάνατος τοῦ Σιλανοῦ καὶ τοῦ Ναρκίσσου ἐπάγεται ἀντίδρασιν τινα. Ὁ Σενέκας γράφει τὴν περὶ ἐπιεικείας πραγματείαν αὐτοῦ, ἡ Σύγκλητος παύεται συνεργομένη εἰς τὸν Παλλάντιον λόφον, ἵνα μὴ διατελῇ οὕτως ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς αὐτοκρατείας. Αὕτη ἀντὶ ν' ἀνησυχῆσθαι ἕνεκα τῶν προσημείων τούτων, καθίσταται θαρραλεωτέρα. Τῆς Συγκλήτου μὴ ἐρχομένης πρὸς αὐτήν, αὐτὴ σπεύδει νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Σύγκλητον. Γνωστὴ εἶνε ἡ περιφρόνησις, ἣν ἐπεδείξατο πρὸς αὐτὴν ὁ Νέρων, εἰσηγήσει τοῦ Σενέκα, τὴν ἡμέραν τῆς ὑποδοχῆς τῶν Ἀρμενίων πρεσβευτῶν. Καὶ τὴν ἐπικράτησιν δὲ πολιτικῆς μᾶλλον ἐλευθερίου ἐπικαλούμενοι οἱ ἔχθροὶ αὐτῆς, προσέβαλλον οὐχ ἤττον ἀσφαλῶς τὴν ῥοπὴν, ἣν ἤσκει ἡ Ἀγριππίνα. Πᾶσα νέα βασιλεία πρὸ τοῦ σιδηροῦ αἰῶνος ἔχει τὸν χρυσοῦν αὐτῆς αἰῶνα. Ὅσον πομπωδέστεραι εἶνε αἱ ἀνεκτέλεστοι συνήθως μένουσαι ὑποσχέσεις, τοσοῦτω εὐκολώτερον ἐξαπατᾶται ὁ φύσει εὐπιστος λαός, ὡς ὁ ἰχθύς ὑπὸ τοῦ δελιάτος. Οἱ τῆς Ρώμης φιλελεύθεροι ἄνδρες, οἱ τὸν Σενέκαν καὶ τὸν Βούρρον ὑποστηρίζοντες ἐν τῇ διεξαγωγῇ τοῦ κυβερνητικοῦ ἔργου, πολλὰ ἐζήτουν, ὁ δὲ Σενέκας καὶ ὁ Βούρρος ἀρκούντα παρεχώρουν αὐτοῖς, ὅπως ἐξοργίσωσι τὴν Ἀγριππίναν· αὐτὴ διεμαρτύρητο ἐν ὀργῇ, ἔλεγεν ὅτι μόνη κατεῖχε τὰς παραδόσεις τῆς αὐτοκρατορίας, μόνη γινώσκουσα τὰς ὑγιεῖς τοῦ κυβερνῆν ἀρχάς. Πᾶς ὁ ἀναιρῶν τὰς τοῦ Κλαυδίου πράξεις ἡλάττου, κατ' αὐτήν, τὴν χάριν τοῦ υἱοῦ προετοιμασθεῖσαν ἐξουσίαν. Πᾶς δ' ὁ ἀναρριπίζων ἐλπίδας, ὃν ἡ ἰκανοποίησις ταχέως θ' ἀπεδείκνυτο φρούδη, ἐξέθετεν εἰς κίνδυνον δλόκληρον τὴν μέλλουσαν βασιλείαν. Ἡ Ἀγριππίνα συνησθάνετο ὅτι ἡ ὑπόκωφος καὶ τέως εὐλαβῆς κατ' αὐτῆς ἀντίπραξις θὰ παρηκολουθεῖτο ὑπὸ πολέμου ἀπροκαλύπτου. Γυνὴ ἀπλῶς νοήμων, πρὸ παντὸς ἀγαθῆ μήτηρ, θὰ κατενόει τὴν ὑπολειπομένην αὐτῇ δρᾶσιν, θὰ ἀπεχώρει ἐγκαταλιπάνουσα τὸν Νέρωνα εἰς συμβούλους καθοδηγοῦντας αὐτὸν μετὰ συνέσεως, καὶ θ' ἀπήλαυεν ἐν τῇ ἀποχωρήσει τὴν ἡδονὴν τοῦ ἔργου ὅπερ εἰργάσατο. Ἀλλ' ἡ Ἀγριππίνα οὐδὲλως ἐπλάσθη διὰ τοιαύτην καρτερικὴν ὑπειξιν καὶ ὑπομονήν. Ἐκληρονόμησε παρὰ τῆς μητρὸς δύναμιν ἀντιστάσεως καὶ τρομερὰς παραφορὰς, ἃς ἔμελλε νὰ μεγεθύνῃ ὁ ἀγών.

Ἡ μεγαλόνοια, ἀνδρὸς ἢ γυναικός, ἐν τισὶ δοκιμασίαις κατὰ τὴν σωματικὴν κράσιν ἢ αὐξάνει ἢ ἐξελέγχεται ἐλαττωμένη. Κατὰ τὴν περίοδον τῶν κατακτήσεων τὰ πάντα προσμειδιῶσιν αὐτῇ· εἶνε ἀκμαία, ἢ τύχη δίδει αὐτῇ πτέρυγας, τὸ μέλλον διανοίγεται, ἕκαστον δὲ βῆμα πρὸς τὰ πρόσω συνεπάγεται νέον θρίαμβον. Τότε πάσαι αἱ τῆς ψυχῆς ἰκανότητες ἐν ὑπερβάλλοντι διατελοῦσαι ἐρεθισμῶ, ἀναπτύσσονται καὶ δρῶσιν εἰς τὸ ἐνδεχόμενον, ἔστι δ' ὅτε καὶ πλείστορον τοῦ ἐνδεχομένου. Τούναντίον δέ, τῆς παρακμῆς ἐπερχομένης, τάνθρωπινα ἐκβαίνουσι παρὰ τὰς ἡμετέρας· εὐχάς, δέον τότε νὰ ἐκτίσωμεν τὰ ἐν τῷ παρελθόντι κακῶς πεπραγμένα ἐν μετριοπαθείᾳ καὶ περισυλλέγοντες ἡμᾶς αὐτούς, νὰ ἀνεχθῶμεν πᾶσαν μορφήν, ἐν γαλήνῃ ὑπιστάμενοι τὰς ἐφόδους καὶ μετὰ μειδιάματος ἀμυνομενοι. Ἐν τῇ ἀντιστροφῇ ταύτῃ δρᾶσει ἀπαίτουσιν προσόντα, ἅπερ οὐδέποτε ἔσχεν ἡ παράτολμος Ἀγριππίνα. Τραγικὴ, ὀρμητικὴ, ἥρωϊκὴ, ἀχαλίνωτος, ἦτο ὅλως ἀνεπιτήδειος ἐν τῷ ἀμύνεσθαι. Συνεῖχεν ἑαυτήν, ὅπως ἀνετώτερον ἐκραγῆ, ἐκολάκευεν ὅπως βιαϊότερον ἀπειλήσῃ, καὶ τὴν ἐπίθεσιν μὴ ἀναμένουσα, αὐτὴ ἐπετίθετο. Ἡ τῆς ἐπιούσης μανία ἐξουδετέρου τὴν τῆς προηγουμένης συνετὴν πράξιν. Ὁμοίαζε τίγρει ἐν δεινοτάτῃ εὐρισκομένη ἀνάγκῃ. Ἡ ἐπὶ μακρὸν παραταθεῖσα ἔκτισις αὐτῆ τῶν ἀμαρτιῶν, εἶνε θέαμα ἀξιοσπούδαστον καὶ συγκινητικόν. Ἡ ἐπίτασις τῆς καταιγίδος ἀποσκληρύνει τὸ ἀδάμαστον αὐτῆς ἦθος καὶ ἐπιτείνει τὴν ἀλαζονείαν αὐτῆς. Τῶν στηριγμάτων θραυομένων ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῆς, ἀναζητεῖ ἕτερα, ἀντὶ δὲ τοῦ περιποιεῖσθαι τὸν Νέρωνα καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ, νέους ζητεῖ ἡμίρους, δι' ὧν νὰ ἐκφοβῆ αὐτούς. Θωπεύει τὸν Βρετανικόν· ὁ Βρετανικὸς δολοφονεῖται. Ὁ Νέρων θέλει νὰ ἀποκηρύξῃ τὴν Ὀκταβίαν· ἡ Ἀγριππίνα περισυλλέγει καὶ καθιστᾷ αὐτὴν προσφιλῆ τοῖς Ρωμαίοις. Ὅτε μὲν περιποιεῖται, ὅτε δὲ καταρᾶται τὴν εὐνοουμένην τοῦ Νέρωνος Ἀκτὴν. Μάτην ἢ Λοκούστα οἰκεῖ ἐν δωματίῳ τῶν βασιλείων, μυστηριώδη τρόπον ἐμποιοῦσα εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῆς. Μάτην ἢ τοῦ δωματίου αὐτῆς στέγη ἐπιτηδείως πριονίζεται ὅπως καταπίπτουσα καταθραύσῃ αὐτὴν δῆθεν τυχαίως. Θρασύθυμος καὶ ἀπτόητος ἐξακολουθεῖ ἀγωνιζομένη. Ἀναζητεῖ μεταξύ τῶν ἀρχαιοτέρων οἰκογενειῶν τῶν Πατρικίων ὑποψήφιον αὐτοκράτορα, κυκλοῦται ὑπὸ δυσηρεστημένων, καὶ διὰ δῶρων φιλικῶς διαθέτει τοὺς ἑκατοντάρχους καὶ τοὺς ἐπ' ἀδείᾳ στρατιωτικούς. Ὁ Νέρων ἀντεκδικούμενος, ἀποσύρει ἀπ' αὐτῆς τὴν γερμανικὴν φρουράν, περιορίζει αὐτὴν ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς Ἀντωνίας, ἀπομακρύνει ἀπ' αὐτῆς τοὺς ἐπισκέπτας καὶ τοὺς πελάτας. Οἱ γείτονες αὐτῆς παροτρύνονται ὅπως ἐνάγκωσιν αὐτὴν εἰς τὰ δικαστήρια, τὴν δὲ νύκτα

ὑβριστικὰ ἄσματα ἔδονται περὶ τὸν κῆπον τῆς τέως δεσποζούσης τῆς οἰκουμένης. Ὁσάκις δὲ δι' αἰφνιδίου μεταβολῆς ἀνοίγει τὴν ἑαυτῆς καρδίαν καὶ τὸν θησαυρὸν τῷ υἱῷ καὶ διὰ μελιχίων τρόπων καὶ θελγμάτων ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποσπάσῃ αὐτὸν τῶν παιδαγωγῶν καὶ νὰ ἐμβάλῃ αὐτὸν εἰς τὰς ἡδονάς, ὁ Νέρων, γινώσκων τὴν παγίδα, ἀποσύρεται καὶ τὸ μεταξὺ αὐτῶν μῖσος ἀναγεννᾶται ἀγριώτερον. Ἡμέραν τινά, ἐπὶ τῇ καταγγελίᾳ τῆς Σιλάνας, ἀποκαλυψάσης τὰ χαλκεύματα, ἡ Ἀγριππίνα μέλλει νὰ ὑποστῇ ἀνάκρισιν. Οἱ πραιτωριανοὶ εἰσβάλλουσιν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτῆς. Ὁ Βούρρος, ὅπως σῶσῃ αὐτὴν ἐκ τῆς πρώτης παραφορᾶς τοῦ Νέρωνος, ὑπόσχεται ὅτι θὰ φονεύσῃ αὐτὴν, ἂν ἀποκαλύψῃ τὴν ἐνοχὴν αὐτῆς. Ἀντὶ ἀποκρίσεως εἰς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ Βούρρου, ἡ Ἀγριππίνα ἀποτείνει μομφάς, καὶ ἐξελέγχει τοὺς ἀχαρίστους. Κατηγορεῖ καὶ ὀρθοῦται εὐγλωττος καὶ τρομερὰ ἐν τῇ μεγαλειότητι αὐτῆς. Κατορθοῖ νὰ ἐξορισθῇ ἡ Σιλάνα καὶ νὰ φονευθῇ ὁ καταγγελεύς, ὃν ἐνεθάρρυνεν ἡ Σιλάνα. Μόνη τέλος πρὸς ὀλόκληρον τὴν αὐτοκρατορίαν παλαίουσα καὶ πᾶσαν ἐξαντλήσασα μηχανὴν, μελετᾷ τὴν ἄθεςμον μίξιν. Ὁραία εἰσέτι, ποθητὴ, ἐστολισμένη ὡς ἑταῖρα, ἀποπειρᾶται, ὡς ἀναφέρουσιν οἱ ἱστορικοὶ, νὰ ὠθήσῃ τὸν υἱὸν εἰς μητρομίξιν. Ὁ Σουητώνιος ἀφηγεῖται πράγματα, ἅπερ ἀρνεῖται νὰ μεταγράψῃ ὁ κάλαμος. Μήτηρ ποθοῦσα νὰ προβῇ εἰς αἰμομιξίαν εἶνε ἀνταξία μητραλοίου υἱοῦ. Ὁ πενταετίαν ὄλην διαρκέσας ἀγὼν λήγει αἱματηρῶς... Ὁ Τάκιτος περιέγραψε διὰ ποιητικῶν χρωμάτων τὸ τελευταῖον τοῦτο δράμα. Δεικνύει ἡμῖν τὸν κόλπον τῶν Βαυῶν, τὸν ἀστερέοντα τῆς νυκτὸς οὐρανόν, τοὺς ἀποχαιρετισμοὺς τοῦ μητραλοίου, τὰ ἀσελγῆ φιλήματα, ἀποτροπαιότερα τῶν σχεδίων αὐτοῦ, τὴν κομψὴν λιβυρίδα νῆυν διασχίζουσαν τὰ κύματα, εἶτα δὲ εἰς δεδομένον σημεῖον διανοιγομένην, τὴν ἀπελευθέραν Ἀκεραυνίαν ἀφοσιουμένην εἰς τὴν διάσωσιν τῆς Ἀγριππίνης καὶ φονευομένην, τὴν Ἀγριππίναν τὸν ὄμον ἔχουσαν τεθραυσμένον διὰ κτυπήματος κόπης καὶ σιωπηλῶς κολυμβῶσαν. Ἡ Ἀγριππίνα σωθεῖσα, οὐδὲν λέγει, οὐδὲν ἐκφράζει παράπονον. Ἀγγέλλει τὰ συμβάντα τῷ υἱῷ, προσποιουμένη ὅτι τὸ δυστύχημα προῆλθεν αὐτῇ ἐκ τύχης. Τέλος ὅτε οἱ δολοφόνοι περὶ τὴν κλίνην αὐτῆς ἴστανται, ἡ Ἀγριππίνα ἐγείρεται καὶ ἀποκαλύπτουσα τὴν τὸν Νέρωνα βαστάσασαν κοιλίαν, ἀνακράζει: «Εἰς τὴν κοιλίαν κτυπᾶτε!» Ὑψίστη ἀναίδεια, ἀγριώτερα πάσης βλασφημίας, πάσης κατάρας. Οἶα γυνή! Οἶα δραστηριότης ἐν τῇ διαπράξει τοῦ κακοῦ! Ἐν ἄλλοις χρόνοις ἡ Ἀγριππίνα ἀφιερῶσα πᾶσας τὰς θαυμασίας ψυχικὰς αὐτῆς ἰκανότητας καὶ τὸ θάρρος εἰς τὴν διάπραξιν τοῦ ἀγαθοῦ, θᾶ

ἦτο Λουκιρητία τις ἐπαιρομένη ἐπὶ τῇ ἀγνότητι, Κορνηλία τις κομπάζουσα ἐπὶ τοῖς τέκνοις, δέσποινα ἐναβρουμένη ἐπὶ τῷ γένει καὶ τῇ πρὸς αὐτὴν εὐνοίᾳ καὶ ἐκτιμήσει τοῦ δήμου. Ἄλλ' ἐγεννήθη ἐν χρόνοις ἀχαλινώτου διαφθορᾶς, ἐν μέσῳ γενικῆς ἐκλύσεως καὶ ἀπώλεσε πάσαν συνείδησιν ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ. Χρυσὸν καὶ ἐξουσίαν ἤθελε, ταῦτα ὑπεξέκαιον τοὺς πόθους αὐτῆς. Ἡ καρδία αὐτῆς ἀναπεπταμένη ἦτο εἰς ἀχαλινώτους πόθους· ὁ νοῦς αὐτῆς, μὴ δεσποζόμενος ὑπὸ τοῦ καθήκοντος, ἦτο δύναμις τυφλή, καὶ φρενιτιῶσα, ἀναπόδράστως ὠθοῦσα αὐτὴν εἰς τὸν ὄλεθρον. Δικαίως ἔρα ὁ ὕψιστος οὗτος ἐγώισμός, ὁ περιφρονήσας πᾶν ὅ,τι εἰ ἀνθρώποι σέβουσι, περιῆλθεν εἰς θέσιν τοιαύτην, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ εὕρῃ ἄσυλον ἐν τοῖς κοινωνικοῖς νόμοις καὶ νὰ μὴ δύναται νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν ἀρωγὴν τῶν νόμων τῆς φύσεως.

Ὁ παραλληλισμὸς Ἀγριππίνης καὶ Λιβίας καὶ σαφῆς εἶνε καὶ νὰ διαφωτισθῇ ἡμᾶς δύναται. Εἶνε δύο γυναῖκες ἥμιστα μὲν ἴσαι· ἀλλὰ πρωταγωνιστήσασαι ἐν τῷ αἰῶνι αὐτῶν. Πρότυπον τῆς μὲν ὑπῆρξεν ἡ δέ. Ἐχουσι τοσαύτας ἀνομοιότητας, ὅσα καὶ κοινὰ γνωρίσματα. Ἡ Λιβία σώφρων καὶ κρατοῦσα ἐκυτῆς, δεικνύει τίνα ἰσχὺν ἔχει ἢ ἐγκαρτεροῦσα ὑπόκρισις ἐν τῇ πολιτικῇ· ἡ δ' Ἀγριππίνα φύσει παράφορος καὶ προσκαίριως ὑποκρινομένη, δεικνύει τίνας ἐπάγεται ἀπωλείας ἐν τῇ πολιτικῇ ἢ βίᾳ. Ἡ Λιβία ἔχει ψυχρὰν γλυκύτητα καὶ γαλήνην ἀμετάβλητον· ἡ δ' Ἀγριππίνα ψυχὴν φλογερὰν καὶ ἀνδρικὴν δραστηριότητα. Ἡ Λιβία καταστρέφει διὰ τῆς ὑπομονῆς πᾶν πρόσκομμα, ὡς ἡ σταγὼν τοῦ ὕδατος τὸν βράχον. Ἡ Ἀγριππίνα βαίνει εὐθὺς πρὸς τὸν σκοπὸν, προσβάλλει, ἀνατρέπει. Ἡ Λιβία σωφρονεῖ καὶ διαφυλάττει ἄρωμα δημοκρατικῆς ἀπλότητος· ἡ δ' Ἀγριππίνα δὲν εἶνε μὲν ἐπιρρεπὴς πρὸς τὴν ἡδονὴν, ἀλλὰ καθιστᾷ τὸ σῶμα ὄργανον τῆς φιλοδοξίας, ἐμπόρευμα δι' οὗ ἀγοράζει τὴν ἐξουσίαν. Ἡ Λιβία ἔχει μέτωπον λευκὸν ὡς τὸν ἐλέφαντα, γαλήνιον, εὐμορφον, φαιδρὸν καὶ κατ' αὐτὸ τὸ ἐβδωμνηκστὸν τῆς ἡλικίας αὐτῆς ἔτος· ἡ δ' Ἀγριππίνα προσωπεῖον χαλκοῦν, πρὸ οὐδενὸς ὠκριῶν καὶ ἐνδεικνύον τὴν πρῶμον ὀριμότητα. Ἡ μὲν Λιβία, γλυκεῖα καὶ θεραπευτικὴ τῶν παθῶν τοῦ Αὐγούστου, παρορᾷ τὰς ἀπιστίας αὐτοῦ· ἡ δ' Ἀγριππίνα, ἀδιάλλακτος ἐχθρὰ τῶν παλλακίδων τοῦ υἱοῦ, προάγεται ἐν τῷ κατ' αὐτῶν ἀγῶνι, ὅπως ἐαυτὴν αὐτῷ προσενέγκῃ. Ἡ μὲν πρώτη εἶνε ἱκανὴ νὰ σαγήνευθῇ τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ ἄγῃ αὐτοὺς διὰ χαλαρῶν χαλινῶν· ἡ δευτέρα ἐπιβλητικὴ, ἀνυπόμονος ἐν πάσῃ θεραπείᾳ, προτιμᾷ τοῦ δόλου τὴν βίαν. Ἡ πρώτη εἶνε ἱκανὴ νὰ συνιστᾷ τὴν μακροθυμίαν καὶ νὰ ἐγγέῃ κρύφα τὸ δηλητήριον· ἡ δευτέρα προσβάλλει κατὰ μέτωπον, ἀδιάλλακτος ὡς ἡ μήτηρ αὐτῆς

καὶ ἡρώϊκῃ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς κακουργήμασιν. Ἡ μὲν δαμάζει καὶ μέχρη τῆς ὑστάτης αὐτῆς ἡμέρας δεσμεύει τὸν Τιβέριον· ἡ δὲ καταδυναστεύει καὶ ὑπεροπτικῶς φέρεται πρὸς τὸν Νέρωνα, μειράκιον ἑπτακαίδεκα ἐτῶν, ὅπερ περιφρονεῖ καὶ φονεύει αὐτὴν. Ἡ μὲν ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Καλιγόλα θῆλυς Ὀδυσσεύς· ἡ δέ, ἂν τις ἐβούλετο νὰ συγκρίνῃ αὐτὴν πρὸς τινὰ τῶν ὁμηρικῶν ἡρώων, ὁμοιάζει τῷ Αἴαντι, ὅστις ὑπὸ κεραυνοῦ πληγείς καὶ ἐπὶ βράχου προσπαταλευθεῖς ὑπὸ τῆς Ἀθηναῆς, τολμᾷ εἰσεῖτι νὰ προκαλῆται τὸν οὐρανόν.

Κοινὰ γνωρίσματα ἔχουσιν αἱ δύο αὐταὶ γυναῖκες, τὴν ἀχαλινώτον φιλοδοξίαν, τὴν ἔλλειψιν εὐλαθείας ἢ τύψεως τοῦ συνειδότος, τὴν περιφρόνησιν τῶν ἀνθρώπων, τὴν ἀδιαφορίαν τοῦ ψεκτοῦ ἢ μὴ ψεκτοῦ τῶν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ μέσων, τὴν φυσικὴν ὁρμὴν τὴν ὑπαγορεύσασαν αὐταῖς ὅπως παρεισαγάγωσιν εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν φωλεὰν τὴν ἑαυτῶν καὶ ἀπορρίψωσιν ἐκ ταύτης τὴν γησίαν νεοττίαν, τὴν πολιτικὴν τακτικὴν τὴν κινήσασαν αὐτάς ὅπως συγκεντρώσωσιν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν τὰς παραδόσεις τῆς ἀπολυταρχίας, τὸ προορατικὸν τὸ παρορμησάν αὐτάς ὅπως ἀντιτάξωσι ταῖς ὁρμαῖς τῶν υἱῶν ἐφήμερα προχώματα, ὑπερθεν τῶν ὁποίων μετ' οὐ πολὺ τὰ συσσωρευόμενα κύματα θὰ κατακρημνισθῶσι φοβερώτερα. Κοινὴν ἔχουσιν αἱ γυναῖκες αὐταὶ τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ ἐξασφαλίζειν μετ' ἀρρενωπῆς σταθερότητος τὴν ἐξουσίαν, ἡ μὲν πρώτη ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Τιβερίου, ἡ δὲ δευτέρα ἐν ταῖς τοῦ Κλαυδίου καὶ τοῦ Νέρωνος. Κοινὴν ἔσχον τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ἡδονῆς τῆς ἄνευ ἐπικουρίας καταστροφῆς τῶν ἀντιζήλων, ἡ πρώτη τῆς Ἰουλίας, τῆς ἐκδεδητημένης καὶ εὐφυοῦς Ἰουλίας, ἡ δευτέρα τῆς Μεσσαλίνης, τῆς λυκαίνης Μεσσαλίνης. Κοινὸν ἔχουσιν αἱ γυναῖκες αὐταὶ τὸ ὅτι ὑπῆρξαν αἱ ἰσχυρότεραι διάνοιαι τῆς ἐποχῆς αὐτῶν, πολλῶ ἀνώτεροι ἀναδειχθεῖσαι τῶν ἀνδρῶν κατὰ τε τὴν ἐπιδειξιοτητα καὶ τὴν βιασιότητα τῶν παθῶν, τὸ ὅτι ὑπῆρξαν αἱ μάστιγες τοῦ αἰῶνος αὐτῶν, τοῦ προσωποποιουμένου ἐν αὐταῖς αἰῶνος, καθ' ὃν αἱ γυναῖκες αὐταὶ διέφθειραν καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σπέρματι τὰς πολιτικὰς καὶ οἰκογενειακὰς ἀρετάς, τὸ ὅτι ὑπῆρξαν τὰ ὑποδείγματα τοῦ ἄκρου θράσους καὶ τῆς δαμονιώδους φιλοδοξίας, συνελόντι τὸ ὅτι ὑπῆρξαν ἡ ἐνσάρκωσις τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας.

(Ἐκ τῶν τοῦ Beulé)

Χριστόφ. Σαμαρταΐδης

ΑΙ ΕΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

ΟΡΘΟΔΟΞΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ἐσμὲν τῇ ἀληθείᾳ ὁ παραδοξότερος τῶν λαῶν τῆς ὑψηλίου. Ἐὰν ἀφίνοτες κατὰ μέρος τὸν ἔθνικὸν ἐγωϊσμόν, ἀντι-παρεβάλλομεν εἰλικρινῶς τὰ προσόντα ἡμῶν πρὸς τὰ ἡμέτερα ἐλαττώματα, ἴσως θὰ ἠσθανόμεθα καιρίως τιτρωσκομένην τὴν ἔθνικὴν ἡμῶν ὑπερηφάνειαν. Δὲν πιστεύω νὰ φρονῇ τις ὑμῶν ὅτι πρέπει νὰ παρηγο-ρώμεθα διὰ τὸν λόγον ὅτι πολλὰ ἄλλα ἔθνη εὐρίσκονται εἰς χείρονα θέσιν. Ναὶ μὲν, ἴσως εἶναι ἀληθές ὅτι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ δυστυχίᾳ μεγίστην ἀνακούφισιν φέρει ἡ δυστυχία τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἡ τοιαύτη παρηγορία εἶναι παθητικὴ τις κατάστασις, ἰσοδυναμοῦσα πρὸς τὴν ἀδυναμίαν, τὴν ἀνικανότητα, τὴν ἔλλειψιν αὐτοβουλίας, καὶ ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ἔθνος ἢ τὸ ἄτομον ἐκεῖνο στερεῖται ζωτικότητος καὶ εἶναι ἄξιον τῆς δυστυχίας του· τοιαύτη δὲ τις παθητικὴ φυλῆς τινος κατάστασις ἀναμφίβελόν ἐστιν ὅτι θὰ ἐπιφέρῃ θάπττον ἢ βράδιον τὴν παντελῆ καταστροφὴν καὶ ἐξαφάνισιν τῆς φυλῆς ἐκείνης· ἕνεκα τούτου εἶπον ἀνωτέρω ὅτι δὲν πιστεύω νὰ αἰσθάνηται τις ὑμῶν ἀνακούφισιν ἐπὶ τῇ δυστυχίᾳ τοῦ ἄλλου.

Ὁ Ἕλλην στερεῖται τοῦ ἀπαραιτήτου ἐφοδίου διὰ τὸν ἐνεστῶτα βίον, στερεῖται πρακτικότητος, ὡς πρὸς τοῦτο δὲ δὲν θὰ ἔσφαλλον ἐὰν ἔλεγον ὅτι δὲν εὐρίσκεται εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἐνεστῶτος πρακτικωτάτου αἰῶνος.

Εἶναι γνωστὸν ὅποια προσόντα καὶ ἡλίκον πρακτικὸν νοῦν ἀπαιτοῦ-σιν αἱ ἐνεστῶσαι κοινωνικαὶ συνθήκαι, ἢ ἀέναςος διὰ τὴν ὑπαρξιν πάλη· ἐν τσοῦτω ὁ Ἕλλην ἀεροβατεῖ τὸ πλεῖστον, καὶ ἐν ᾧ πρὸς τὰ πρὸ τῆς ρινὸς αὐτοῦ ζωτικώτατα συμφέροντά του ἀδιαφορεῖ, ἐπιλανθάνομενος ὅτι ὑπεσκάφη τὸ ἔδαφος ἐφ' οὗ πατεῖ, ὅτι ἐσάπησαν τὰ θεμέλια τοῦ οἰκῆματός του καὶ χερίζουσι ταχείας ἐπισκευῆς ἢ ἀνοικοδομῆς, εἰς κενὰς θεωρίας καὶ ματαιὰς λογομαχίας τέρπεται, εἰς αἰθέρια πετόμενος ὕψη καὶ ἐκ τοῦ ὕψους τὰ ἀνθρώπινα θεώμενος. Ἡ κατάστασις αὕτη ὑπομιμνήσκει μοι τὴν ἀλληγορίαν τοῦ Diderot, κατὰ τὴν ὁποίαν οὗτος ἔτρεμε διὰ τὸν βαθυπώγωνα γέροντα, ὅστις ἰστάμενος ἐπὶ βήμα-

τος ἐπὶ αἰχμῆς βελόνης ἐστηριγμένου, πομφόλυγας διὰ τῶν κεχνητόων μαθητῶν του εἰς τὰ νῆφα ἔπεμπεν. Ὡς ὁ Diderot, οὕτω καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ τρέμωμεν διὰ τὰ θεμέλια τοῦ ἡμετέρου οἰκῆματος, διότι, ὡς ἐν τῇ ἀλληγορίᾳ ἐκείνῃ ἢ στοὰ μετὰ τοῦ ἐν αὐτῇ γέροντος ἐξηφανίσθη ἐπὶ τῇ ἀπλῇ προσεγγίσει τῆς Πείρας, οὕτω καὶ τὸ ἡμέτερον οἰκῆμα μοιραίως θὰ καταρρεύσῃ, ἐὰν ἐγκαίρως δὲν φροντίσωμεν νὰ καταφύγωμεν εἰς τὸν μόνον ἀληθῆ διδάσκαλον, τὴν Πείραν.

Ὁ Ἕλλην εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔρμαιον τῶν στιγμιαίων αὐτοῦ ἐντυπώσεων. Καὶ ἐν μὲν ἡ στιγμιαία ἐντύπωσις γεννᾷ ἐνίοτε τὸν μεγαλοφυῶντα ἐνθουσιασμόν, τοῦτο συμβαίνει σπανιώτατα ἐν τῷ βίῳ· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἡ παραφορὰ τῶν στιγμιαίων ἐντυπώσεων καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἄστατον, ἐπιπόλαιον, ἄδικον, ἐνοχον ἐνίοτε καὶ φέρει ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν εἰς τὴν ἡρεμον καὶ βραδείαν ἐξελικτικὴν τῆς προόδου δύναμιν. Ἐὰν ὁ Ἕλλην παρὰ τῇ λεπτῇ αὐτοῦ διανοίᾳ καὶ τῇ ἰσχυρᾷ αὐτοῦ ἀντιληπτικότητι ἐκείνητι καὶ τὴν ἀπάθειαν καὶ τὴν ἀταραξίαν τοῦ Ἀγγλοῦ καὶ τὴν πρακτικότητα τοῦ Ἀμερικανοῦ, ὄντως θὰ ἐμεγαλοῦργει.

Παρὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι ὁμοφύλων περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ τῶν ἐλληνικῶν ἐν Τουρκίᾳ κοινοτήτων ἐλάχιστα ὀφείλομεν νὰ προσδοκῶμεν. Ἀλλὰ καὶ θὰ ἠδικούμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἐὰν περιεμένομεν τὰ πάντα παρ' ἐκείνων, διότι ἡ πλειονοψηφία τῆς ἡμετέρας φυλῆς εὐρίσκεται ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ καὶ οὐχὶ ἐν Ἑλλάδι, ὥστε ἡμεῖς τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν-διευθέτησιν τῶν κακῶς κειμένων παρ' ἡμῶν αὐτῶν μόνον πρέπει νὰ προσδοκῶμεν. Ἐν τούτοις ἐνῶ κατατρίβομεν τὸν ἡμέτερον χρόνον εἰς ἀγόνους συζητήσεις καὶ περὶ ἀνάξια καὶ ἀνωφελῆ τυρβάζομεν, τὰ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν σπουδαίως νοσοῦντα ἡμέτερα πράγματα θεωροῦμεν, ὡς φαίνεται, ἀνάξια τῆς ἡμετέρας προσοχῆς, καὶ ὡς κοχλίας ἀδιαφοροῦμεν περὶ τῆς καιομένης καὶ καταρρεύουσης οἰκίας ἡμῶν!

Ἐπὶ πολλὰ ἔτη διατελέσας οὐχὶ ἀμέτοχον τῶν κοινωνικῶν πραγμάτων μέλος ὀρθοδόξου τῆς Ἑλληνικῆς ἐν Τουρκίᾳ κοινότητος, ἠδυνήθην ἐκ τοῦ σύνεγγυς νὰ ἴδω καὶ μελετήσω τὴν κατάστασιν αὐτῆς, παρακολουθῶν δὲ μακρόθεν καὶ τὴν δρᾶσιν καὶ τὸν βίον καὶ ἄλλων τινῶν τῆς Αὐτοκρατορίας ὀρθόδοξων κοινοτήτων, εἶδον μετὰ μεγίστης λύπης ὅτι αἱ ἐν Τουρκίᾳ ὀρθόδοξοι κοινότητες δεινὴν νοσοῦσι νόσον καὶ ἡ νοσηρὰ αὕτη κατάστασις δεῖται συντόνου μελέτης καὶ θεραπείας. Ἀκριβῶς περὶ τῆς καταστάσεως ταύτης προτίθεμαι σήμερον νὰ ὁμιλήσω καὶ νὰ ἐπιφέρω σκέψεις τινὰς περὶ τῆς δυνατῆς θεραπείας. Καὶ δὲν

ἔχω μὲν τὴν ἀξίωσιν ὅτι εὖρον τὸ φάρμακον καὶ τὰ μέσα τῆς σωτηρίας, ἀλλ' ἀκριβῶς προέταξα τὰς ἀνωτέρω γενικὰς σκέψεις ἵνα κεντήσω τὴν φιλοπατρίαν καὶ φιλογένειαν τῶν ἀρμοδίων καὶ δώσω ὠθησὶν τινα πρὸς ἀκριβεστέραν ἐξέτασιν καὶ μελέτην τοῦ ζητήματος, πιστεύω δὲ ὅτι δεόντως θὰ ἐκτιμηθῶσιν οἱ λόγοι καὶ ἡ εὐλικρίνειά μου.

Φρονῶ ὅτι εἶναι περιττὸν ν' ἀνέλθω εἰς τοὺς παρωχημένους αἰῶνας καὶ νὰ ἐκθέσω τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς βάσεις, ἐφ' ὧν εἰσιν ὑποδομημένοι αἱ ἐν Τουρκίᾳ μὴ μουσουλμανικαὶ ἐν γένει καὶ ἰδίᾳ αἱ ὀρθόδοξοι ἐλληρικαὶ κοινότητες· οἱ πλείστοι τῶν ἀναγνωστῶν ἔχουσιν ἀκριβῆ περὶ τούτου ἰδέαν, ἄλλως τε περὶ τούτου εἶπον ἤδη τινὰ πρό τινων μηνῶν ἐν γαλλικῷ τινι ἀνθρωπολογικῷ περιοδικῷ τῶν Παρισίων «L'Anthropologie» (1890 tome I No 6, καὶ 1891 tome II, No 1,) καὶ εἶναι περιττὸν νὰ ἐπαναλάβω τὰ αὐτά, θὰ περιορισθῶ δὲ μόνον εἰς γενικὰς περὶ τούτου σκέψεις.

Ὁ πορθητὴς ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ ὀξυδερκεῖα ἀντιληφθεὶς τῆς ἐκ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως δημιουργηθείσης νέας καταστάσεως, ἔχων ὑπ' ὄψει τὸ διάφορον καὶ ἐνιχρῶ ἀσυμβίβαστον τοῦ θρησκευματος, τῆς νομοθεσίας, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, συνελόντι δ' εἶπεν, τοῦ οἰκογενειακοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν κατακτηθέντων, ἀποσκοπῶν δὲ εἰς τὴν ὅσον οἶόν τε εὐχερῆ ἐγκαθίδρυσιν τῆς νέας δυναστείας καὶ ἐπιτυχῆ διακυβέρνησιν τῆς χώρας καὶ διὰ πολλοὺς ἄλλους πολιτικούς λόγους, ἐπεκύρωσε τὸ τότε ἐν ἰσχύϊ δίκαιον τοῦ κλήρου καὶ παρέχώρησε τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ ἔθνει, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ θρησκευτικὰ καὶ τὰ συναφῆ τούτοις κοινωτικὰ πράγματα, προνομίας, αἵτινες ἀναγνωρισθεῖσαι καὶ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων Σουλτάνων, ἐσχάτως ἐπεκυρώθησαν καὶ ὑπὸ τοῦ νῦν εὐκλεῶς ἀνάσσοντος. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προνομίων τούτων τὰ κοινωτικὰ πράγματα, ἐκκλησιαί, σχολεῖα, κ. λ. αὐτοδιοικεῦνται ὑπὸ τῶν κοινοτήτων, ἀνεξαρτήτως ἀπ' ἀλλήλων ὑπὸ τὴν προεδρίαν καὶ ἐπίβλεψιν τοῦ Ἀρχιερέως ἢ τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτοῦ. Καὶ κατὰ τοὺς παρελθόντας μὲν αἰῶνας, ὅτε ἕνεκα τῆς μεγίστης εὐσεβείας ἦν ἰσχυρὸν τὸ θρησκευτικὸν καὶ ἔθνικὸν αἶσθημα—ὄντων τούτων ἀναποσπάστως συννηωμένων εἰς ἓν—αἱ κοινότητες στενῶς περιεσφιγμέναι περὶ τοὺς πνευματικούς αὐτῶν ἀρχηγούς, ἐν εἰρήνῃ καὶ σιγῇ διεῖπον τὰ κοινωτικὰ αὐτῶν πράγματα, διετήρουν σχολὰς, καθ' ὅσον οἱ μικροὶ αὐτῶν πόροι ἐπέτρεπον, καὶ ἐδίδασκον εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν τὴν πάτριον θρησκείαν καὶ γλῶσσαν. Οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχον πλήρη συνείδησιν τῆς ἀταγωγῆς αὐτῶν, ὅσον δὲ καὶ τείνη τις πρὸς τὸν ὕλισμόν, ἢ τὸν θε-

τικισμόν τῆς ἐνεστώσης ἐποχῆς, οὐχ ἦττον ἀδυνατεῖ ν' ἀρνηθῇ τὴν μεγίστην ἐκδούλευσιν, ἣν ἐν δειναῖς περιστάσεσιν ἡ θρησκεία παρέσχε τῷ ἔθνει, διότι ἀναντιλέκτως ἡ φιλοπατρία καὶ ὁ ἔθνομός τῶν ἀμαθῶν ἐκείνων ἀνθρώπων ἐστηρίζετο, διετηρεῖτο καὶ ἐνισχύετο ὑπὸ τοῦ ζωηροῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος· ἕνεκα τούτου σπανιότατα παρετηρεῖτο ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐποχῇ Ἕλληνας ἐπὶ τοσοῦτον μισόκαλος, ὥστε νὰ ἐργάζεται πρὸς καταστροφὴν τῶν κοινωτικῶν καθιδρυμάτων ἢ νὰ ἐκμεταλλεῖται ἀσυνειδήτως τὴν κοινότητα ἢ κατὰ τῶν προνομίων ἐργαζόμενος καὶ παρέχων πράγματα τῇ Κυβερνήσει, νὰ ἐξαντλήσῃ τὴν ὑπομονὴν αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐτι ἐφύετο τοιοῦτός τις ἐπιβάτης ἐν τινι κοινότητι, ἢ κοινότης τότε ἠναγκάζετο νὰ ὑποφέρῃ τὸν ζυγὸν ἀγογγύστως, ἀναμένουσα μεθ' ὑπομονῆς καλλιτέρας ἡμέρας, διότι μὴ ὑπαρχόντων ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐποχῇ μέσων συγκοινωνίας ὅπως ἀναφερθῆ ἢ κοινότης καὶ αἰτήσεται παρὰ τῆς ἀνωτέρας ἀρχῆς προστασίαν, ἠναγκάζετο αὕτη νὰ ὑποφέρῃ τὴν τυραννίαν τοῦ ἀρχοντίσκου ἐκείνου· τοῦ «κοτζάμπαση», τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον οὗτος ἔχαιρε βεβαίως τῆς εὐνοίας καὶ προστασίας τοῦ ἐγχωρίου «δερέ—μπεη». Καὶ πῶς ἄλλως θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν δικτατορίαν του καὶ νὰ ἐκμεταλλεῖται καὶ φορολογῇ τὴν κοινότητα; Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ὁ δερέ—μπεης ἐλάμβανε πάντοτε τὴν μερίδα τοῦ λέοντος.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀρχιερεὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν ἦν ὁ τῆς ἐνεστώσης. Τότε ὁ ἀρχιερεὺς ἦν σχεδὸν πάντοτε πολίος τις καὶ λευκοπώγων πρεσβύτης, μετὰ σεβαροῦ καὶ ἐπιβλητικωτάτου ἤθους, πρὸς τὸ ὕψος τοῦ ὁποίου οἱ κοινὰ τῶν βροτῶν δὲν ἠδύνατο ν' ἀτενίσωσιν εἰμὴ μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ καὶ δέους, οὐδεὶς δ' ἐτόλμα ν' ἀντιλέγῃ οὔτε νὰ πράξῃ τι ἐναντίον τῆς θελήσεώς του. Ἦν οὗτος ὁ «ἅγιος γέροντας», ἢ ὁ «δεσπότης», ὅστις καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀλλοθρήσκοις ἐνέπνεε σεβασμόν, ἐν ᾧ νῦν ὁ ἀρχιερεὺς εἶναι ὁ «Πανιερώτατος» ἢ ὁ «Σεβασμιώτατος» ἢ ἀπλῶς ὁ ἀρχιερεὺς ἢ ὁ Μητροπολίτης· ἡ ἀλλαγὴ δὲ αὕτη τῆς προσηγορίας δεικνύει ἀκριβέστατα τὴν μεταβολὴν τῆς καταστάσεως.

Εἰς τὴν μεταβολὴν ταύτην κατὰ πολὺ συνέτειναν καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχιερεῖς διὰ τῆς ἀπειρίας καὶ ἀνικανότητος ἐνίων τούτων. Ἐγνώρισα ἑκατοντούτη περίπου ἀρχιερεῖα πρὸ τριῶν καὶ δέκα ἐτῶν τελευτήσαντα. Οὗτος ἦν ὁ ἀληθὴς τύπος τοῦ «δεσπότη» τῶν παρελθόντων αἰώνων, ἦν πράγματι ἀληθὴς ἀπίστολος τοῦ Χριστοῦ. Ἐστερεῖτο παιδείας, ἀλλ' εἶχε μεγάλην καρδίαν καὶ πολλὰς χριστιανικὰς ἀρετάς. Ὁ ἐπισκεπτόμενος τὸν καλοκάγαθον τούτον ποιμενάρχην εὕρισκεν αὐτὸν καθήμενον ἐν τινι πενιχρῷ μοναχικῷ κελίῳ τῆς Μητροπόλεως

καὶ νήθοντα ἢ πλέκοντα περικνημίδας· ἐν τούτοις ὁ σεβάσιμος ἐκεῖνος πρεσβύτης εἶχεν ἀρκετούς πόρους καὶ ἠδύνατο νὰ ζῆ ἐν τῇ πολυτελείᾳ καὶ τῇ τρυφῇ, ὡς πολλοὶ ἄλλοι, ἀλλὰ τοὺς πόρους τούτους ἐδᾶπάνα ὑπὲρ τῶν σχολείων, ἐποίει ἀγαθοεργίας καὶ ἐπροίκιζεν ἀπόρους κορασίδας, ἀδιακρίτως φυλῆς καὶ θρησκευματος. Ζωηρὰν εἰσέτι δικτηρῶ τὴν ἐντύπωσιν ὅτε, ἰστάμενος ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῶ παρὰ τῷ νεκρῷ αὐτοῦ, τεθειμένῳ κατὰ τὰ εἰθισμένα ἐπὶ ἔδρας καὶ περιβεβλημένῳ τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν, ἔβλεπον τὸ ἀκατάσχετον ἐκεῖνο ρεῦμα τοῦ λαοῦ παντὸς θρησκευματος καὶ φυλῆς προσερχόμενον μετὰ κατανύξεως καὶ βαθυτάτου σεβασμοῦ ἔν' ἀσπασθῆ τὸ ὕστατον τὴν δεξιάν τοῦ ἀγίου ποιμενάρχου, ἑναυλος δ' ἔτι ἀντηχεῖ εἰς τὰ ὠτά μου ἡ φωνὴ τῶν Ὁθωμανίδων, αἵτινες ψιθυρίζουσι: «Ἐβλιάδην» — «ἅγιος εἶναι», ἐσφύγγιζον διὰ τεμαχίων βάμβακος τὰς χεῖρας του καὶ ὡς πολύτιμα περίαπτα ἔκρυπτον ταῦτα ἐπιμελῶς ἐν τοῖς κόλποις των. Ναὶ μὲν εἶχε καὶ ἐκεῖνος, ὡς πᾶς ἄνθρωπος, τὰ ἐλαττώματά του, ἅτινα προήρχοντο μᾶλλον ἐκ τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς ἀμαθείας του, ἀλλὰ τούλαχιστον κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη ὑπ' αὐτοῦ ποιμήσεως τῆς ἐπαρχίας του, αὕτη ἦν ἡσυχος, τὸ δὲ γόητρον καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχιερέως διετηρήθησαν σεβαστὰ καὶ οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ ὑβρίσῃ, τὸ ἀξίωμα τούτο, ὡς κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐπὶ σειρὰν ὄλην ἐτῶν συμβαίνει ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἐκείνῃ. Δὲν θέλω διὰ τούτων νὰ εἶπω ὅτι καὶ ἐν τῇ ἐνεστώσῃ ἀλλοίᾳ ὅπως ἐποχῇ τοιούτων ἀρχιερέων ἀνάγκη ἔχομεν, οὔτε ὅτι πρέπει νὰ δοθῇ αὐτοῖς εὐρυτέρα τις ἐξουσία, οὐχὶ ἀλλ' ἐννοῶ ὅτι ἐκάστη ἐποχῇ πρέπει νὰ ἔχῃ τοιούτους ἄνδρας εἰς τὰ πράγματα, ὄσους αἱ σύγχρονοι κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ συνθήκαι, ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ πρόοδος ἀπαιτοῦσιν· ἐν ᾧ δὲ τούτο ἀκριβῶς συνέβαινε ἐν τοῖς παρωχημένοις χρόνοις, τούναντίον νῦν δὲν κατενοήσαμεν εἰσέτι ὁποῖων τινῶν ἀνδρῶν καὶ οἷας τινὸς μορφώσεως ἀρχιερέων ἔχομεν ἀνάγκη. Τὸ ζήτημα τούτο, ἐξ οὗ ἐξαρτῶνται σπουδαῖα τοῦ ἔθνους συμφέροντα, πρέπει σπουδαίως νὰ μελετηθῇ. Νῦν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁ ἀρχιερεὺς εἶναι ὑπερτεσσαρακοντούτης ἢ πενήκοντούτης τις διδάσκαλος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐγγράμματος, λόγιος ἢ δοκησίσοφος, σχολαστικός ἢ φανατικός, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπλοῦς μοναχὸς (οὐχὶ ὡς πρὸς τὸν βίον, ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν ἰκανότητα), ἐστερημένος πείρας, ὀξυδερκείας καὶ διοικητικῆς ἰκανότητος, ἀγνοῶν τὰς ἀνάγκας καὶ ἀπαιτήσεις τῆς ἐνεστώσης ἐποχῆς, μὴ ἔχων ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς κοινωνίας καὶ τῶν διεπόντων αὐτὴν νόμων, μήτε τῶν πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ τὸ ποιμνιον αὐτοῦ σχέσεων καὶ καθηκόντων του, ἐνὶ λόγῳ ἄνθρω-

πος τῆς μονῆς ἢ τοῦ σχολείου καὶ οὐδὲν πλεόν. Καὶ οὐκ ἠδύνατο ἄλλως γενέσθαι. Ἐκάστος ὑμῶν γινώσκει πῶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μορφοῦνται οἱ λειτουργοὶ οὗτοι. Πτωχὸς τις νέος ἐκ κώμης τινὸς προσελκύει διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ τῆς καλῆς διαγωγῆς του τὴν προσοχὴν ἀγαθοῦ τινος πολίτου ἢ ἀρχιερέως, ἀποστέλλεται εἰς τὴν θεολογικὴν σχολὴν, περιβάλλεται τὸ ράσον, μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν θεολογικῶν σπουδῶν του χρηματίζει διδάσκαλος ἐν τινὶ κωμοπόλει ἢ καθηγητῆς ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ, εἶτα ἐξαίφνης χειροτονεῖται καὶ διορίζεται ἀρχιερεὺς! Βεβαίως τοιοῦτός τις ἄνθρωπος, ἀγνοῶν τὴν κατάστασιν τῶν κοινωνιῶν, μὴ ἔχων ἀκριβῆ ἰδέαν τῶν οἰκογενειακῶν καὶ κοινωνικῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἐνεστώσης ἐποχῆς καὶ στερούμενος τῆς ἀπαραίτητου διοικητικῆς ἰκανότητος καὶ πείρας, οὐδέποτε θὰ εὐδοκίμησῃ ἐν τῷ σταδίῳ, ὑπὲρ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ φιλοδοξίας—ὡς τὸ προσιτώτερον εἰς πτωχὸν καὶ φιλόδοξον μαθητὴν—οὐχὶ ἐξ εἰλικρινοῦς κλίσεως ἐξελέξατο, αἱ δὲ προσπάθειαι τοιοῦτου ἀνθρώπου, κἂν ἔτι ὧσιν εἰλικρινεῖς, ἀφεύκτως θὰ ναυαγήσωσι, προσκρούουσαι βιαίως καὶ ἀποτόμως κατὰ ἐρριζωμένων ἰδεῶν καὶ τῶν ἀνενοχλήτων μέχρι τοῦδε διατελουσῶν ἔξεων τῶν εἰθισμένων νὰ σιτίζωνται ἀνεξελέγκτως ἐκ τῶν κοινωτικῶν πραγμάτων, καὶ κατὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν φιλοπατρίδων ἐκείνων πολιτῶν, τῶν ὄντων εἰς θέσιν ὡς ἐκ τῆς παιδείας ἢ τῆς πείρας αὐτῶν νὰ διακρίνωσι τὴν συμφερωτέραν τῶν πραγμάτων διαρρῦθμισιν ἢ τὸ ἐπιβλαβές καὶ ἐσφαλμένον τῆς πορείας τοῦ ἀρχιερέως. Δὲν κατηγορῶ τῶν ἀνθρώπων τούτων· οὔτοι δὲν πταίουσιν, ἀλλὰ πταίει ὁ τρόπος τῆς ἀγωγῆς αὐτῶν, πταίουσιν οἱ εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε χειροτονοῦντες αὐτούς, πρὶν ἢ πεισθῶσιν ἐὰν οὔτοι ἔχωσι τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα καὶ ἐὰν προαλειφθέντες ἤδη διὰ μακροχρονίου πείρας, κατέχωσι τὰ διὰ τὸν κοινωνικὸν τούτον ἀγῶνα ἀπαραίτητα ἐφόδια. Παρακαλῶ νὰ μὴ παρεξηγηθῶσιν οἱ λόγοι μου, διότι ἡμιῶ περὶ τοῦ γενικῶς καὶ συνήθως συμβαίνοντος, γινώσκω δὲ κάλλιστα ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἀρχιερεῖς ἀξιοὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν, ἔχοντες πάντα τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα ἢ τὰ πλεῖστα τούτων.

Ἐγνώρισα ἀρχιερεῖα τινά, δραστήριον ἄλλως καὶ κάτοχον πολλῶν προσόντων, ὃν ἐὰν ἔβλεπέ τις προεδρεύοντα τῶν συνεδριῶν τῆς Ἀντιπροσωπείας τῆς κοινότητος, θὰ ἐσκέπτετο ἀμέσως ὅτι οὗτος ἠδύναται ἐν τῇ θέσει ἐκείνῃ ν' ἀπεκδυθῆ τὸν διδάσκαλον, ἐφαίνετο δ' ἐναργῶς νομίζων ὅτι εἶχε πρὸ αὐτοῦ μαθητὰς ὡς ἄλλοτε. καὶ ὡς τοιούτους ἐζήτει νὰ μεταχειρισθῆ παρήλικας καὶ πολιτοὺς πολίτας, ἐσχηματισμένους πρὸ πολλῶν ἐτῶν καὶ ἀξέστους μὲν ἐνίστατε, ἀλλ' ἀνεξαρτήτους χαρακτῆρας.

Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι ἐναυάγησαν αἱ προσπάθειαι τοῦ καὶ ἠναγκάσθη νὰ δεχθῆ τὴν προταθεῖσαν αὐτῷ μετὰθεσιν, πιστεύω δὲ νῦν νὰ ἐτχημάτισεν ἀρκοῦσαν πείραν καὶ νὰ ἤλλαξε τακτικὴν, διότι, ὡς φαίνεται, ἐν τῇ νέᾳ ἐπαρχίᾳ τοῦ εἶναι ἥσυχος. Ἐπιτραπήτω μοι νὰ μὴ ἀναφέρω ἄλλα ἐπὶ τούτῳ γεγονότα, διότι ἐνδεχομενὸν νὰ παρεξηγηθῆ ὁ σκοπὸς μου ὑπὸ τῶν λαμβανόντων ταῦτα δι' ἴδιον λογαριασμόν, ἀλλὰ φρονῶ ὅτι καὶ τὰ ὀλίγα ταῦτα ἀρκουσι νὰ δώσωσιν ὑμῖν ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς καταστάσεως· ἔλωμεν δὲ εἰς τὰς κοινότητας.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἄλλοτε αἱ κοινότητες διωκοῦντο — πάντοτε ἀποκλειστικῶς διὰ ἰδίων αὐτῶν πόρων— ὑπὸ τῶν ἁμογενῶν προκρίτων ἢ προϋχόντων ἐκάστης πόλεως, οἵτινες συνερχόμενοι ἐπὶ τῷ αὐτῷ, συνεζήτουν ἀταράχως καὶ ἐν εἰρήνῃ περὶ τῆς συμφερωτέρας διαρρυθμίσεως τῶν κοινωτικῶν πραγμάτων, ἐλάμβανον ἀποφάσεις, ἅς πάντες ἐσέβοντο, διενήργουν ἐράνους αὐτοὶ πρῶτοι συνεισφέροντες τὰ μεγαλειότερα πρῶτα, ἔκτιζον ἐκκλησίας, σχολεῖα, κ.λ. καὶ ἐν γενεῇ ἐφορῶντιζον περὶ πάντων χωρὶς ὁ λαὸς νὰ διαμφοισθητῆ ποτὲ τὴν ἀρμοδιότητα αὐτῶν καὶ τὸ κύρος τῶν πράξεών των. Οὗτοι, οἱ πατέρες ἡμῶν, ἐν τῇ ἀπλότητι καὶ ἀμαθείᾳ αὐτῶν, ἐμποροῦμενοι ἐνθίου ζήλου καὶ ἀγνῆς φιλοπατρίας, ἐπέτελουν ἐν σιγῇ μεγάλα ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς ἔργα καὶ ἐκληροδότησαν ἡμῖν σχολεῖα, ἐκκλησίας καὶ ἄλλα κοινωτικὰ καθιδρύματα, παρὰ τὰς δυσμενεῖς τῶν χρόνων ἐκείνων συνθήκας. Νῦν ὅμως οἱ καιροὶ μετεβλήθησαν, καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτῶν, ἵνα εἶπω κατὰ τὸν Λατῖνον. Ἡ νεωτέρα γενεὰ μαθοῦσα, κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον, «μερικὰ γράμματα», ἐσκέφθη ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν ἔνεκα τῆς ἀμαθείας καὶ ἀγραμματωσύνης των εἰσὶν ὄλως ἀναρμόδιοι νὰ διαγιγνώσκωσι τὸ ἀληθὲς συμφέρον τῆς κοινότητος καὶ ὅτι αὐτὴ κατέχει πάντα τὰ ἀπαιτούμενα πρὸς βελτίονα διοικήσιν τῶν σχολικῶν καὶ ἄλλων κοινωτικῶν πραγμάτων καὶ τεθεῖσα εἰς τὸ ἔργον ἐπὶ τῇ προφάσει τῆς καταπολεμήσεως τοῦ ἀσυμβιβάστου πρὸς τὰς κρατούσας ἀρχὰς τυράννου : «τοῦ κοτζαπασισμοῦ», ἤρξατο ὑποσκάπτουσα τὰ θεμέλια τοῦ μέχρι τότε καθεστώτος. Ἄλλ' ὡς ἐν παντὶ λυσσῶδει ἀγῶνι, ὁ σκοπὸς ἐξαγνίζει τὰ μέσα καὶ ἡ νέα γενεὰ οὐδενὸς μέσου ἐφείσθη τηλεγραφεία, ταχυδρομεία, ἐφημερίδες— αἱ συγκοινωνίαι εἶχον ἤδη βελτιωθῆ— τὰ πάντα ἐχρησιμοποίηθησαν καί, ὡς συμβαίνει πάντοτε ἐν τοιαύτῃ ζωηρᾷ ἀντιδράσει, ἢ ὑπερβολῇ τοῦ ζήλου καὶ ἢ παραφορὰ πολλοὺς ἠθίκησε καὶ πολλάκις ἀσεβῶς προσεφέρθη. Μακρὰν τοῦ νὰ κατακρίνω τὸν τοιοῦτον ἀγῶνα, τούναντίον φρονῶ ὅτι οὗτος ἐπεβάλλετο ὑπὸ τῆς ἐποχῆς καὶ ἦν ἀναγκαῖος, ἀλλ' ἔπρεπεν οὗτος νὰ διεξαχθῆ μετὰ μείζονος περισκέψεως καὶ σεβασμοῦ καὶ ἐλάσσοнос παραφο-

ρᾶς καὶ ἀδικίας. Ἐξ ἑτέρου αἱ συνταγματικαὶ ἀρχαὶ τοῦ αἰῶνος καὶ ἡ ἐλευθερωτέρα ἀγωγή, ἤρξαντο ζωηρῶς ἐπιδρῶσαι ἐπὶ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας, ἤρξαντο ἐμπνεύσαι τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ χαρακτῆρος, τὴν ἀποστροφὴν πρὸς τὴν παθητικὴν κατάστασιν τοῦ ἀτόμου καὶ τὴν συναίσθησιν τῶν δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε τὸ ἔθνος εὐρίσκετο ἐν μεταβατικῇ τινι καταστάσει, ἣτις συνεπάγει μὲν μοιραίως σφάλματα καὶ παραλογισμούς, ἀλλ' εἶναι φυσικῶς καὶ ὁ ἀναγκαῖος καὶ ἀναπόφευκτος τῆς προόδου σταθμὸς καὶ ἐξ οὗ δὲν ἐξῆλθε μὲν εἰσέτι, ἀλλὰ πάντως θὰ ἐξέλθῃ νικητής. Ἐτερόν τι ἐπελθόν ὡς περιπλοκὴ τις ἐν τινι νόσῳ, ἐπέτεινε τὴν θύελλαν. Αἱ ἐν ταῖς πόλεσιν ἀρχαῖαι οἰκογένειαι τῶν προϋχόντων ἤρξαντο ἐνιαχοῦ νὰ παρακμάζωσιν, εἶναι δὲ τούτων εἴτε ὑπὸ τῆς ἀνάγκης εἴτε ὑπὸ τῆς φιλοχρηματίας ἀγόμεναι, ἐθεώρησαν ὅτι ὁ ἀσφαλέστερος καὶ εὐκολώτερος τρόπος τοῦ κερδαίνειν εἶναι νὰ ἐκμεταλλεύωνται τὰ κοινωτικὰ καθιδρύματα καὶ τὴν εὐπιστίαν τοῦ λαοῦ, χρώμεναι τῇ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν κτηθείσῃ κοινωνικῇ θέσει καὶ ἐπιρροῇ αὐτῶν, καὶ δὴ ἐπιτεθεῖσαι ὡς βδέλλαι κατὰ τῆς κοινότητος, ἀπεμύζων πᾶσαν ἰκμάδα αὐτῆς καὶ τῇ ἀνοχῇ τῶν ἐπιτοπίων ἀρχῶν ἢ τοῦ ἀρχιερέως κατήντων ἀληθῆς καὶ ἀκαταμάχητος μᾶστιζ τὸν λαόν. Ἐκτός τούτου, πολλοὶ πλοῦσιοι σχετικῶς ἀγρόται μετώκουν ἐκ τῶν κωμῶν καὶ ἤρξαντο ἐγκαθιδρυόμενοι ἐν ταῖς πόλεσι φρονούντες δὲ ὅτι διὰ τῆς εἰς τὰ κοινωτικὰ ἀναμιξέως χειροτονοῦμενοι δημογέροντες, ἔφοροι ἢ ἐπίτροποι θ' ἀπέκτων τίτλους εὐγενείας, ἔχουν ἔλαιον εἰς τὴν πυρὰν καὶ ἀσμένως ἐγίνοντο ὄργανα τοῦ πλείονα ὑποσχομένου. Ὁ ἀρχιερεὺς ἐξ ἑτέρου εἴτε χάριν τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων του, εἴτε πρὸς εὐκολωτέραν διοίκησιν τῶν κοινωτικῶν ἀναγκαζόμενος νὰ ἐπακουμβήσῃ ἐπὶ τῶν ἀρχοντίσκων τούτων : «τῶν κοτζαμπασιδων», ἐξῆπτε τοὺς ὀπαδοὺς τῶν νέων ιδεῶν, οἵτινες ἐρρήγνουν τὰ ἰμάτια αὐτῶν καταγγέλλοντες τὸν ἀρχιερέα ὡς συνομνύοντα μετὰ τῶν ἀρχοντίσκων κατὰ τῶν κοινωτικῶν ἢ ἐκμεταλλεῦόμενον τὴν ἀμάθειαν, τὴν εὐπιστίαν καὶ τὸ πρὸς τὸν ἀρχιερέα σέβας τῶν θεοσεβῶν τούτων γερόντων. Ἐὰν δ' ἐτόλμα ὁ ἀρχιερεὺς νὰ ἐπακουμβήσῃ ἐπὶ τῶν νεωτέρων, ὁ κοτζαμπασισμὸς ἦν ἀδυσώπητος. Μήπως ἦν δύσκολον νὰ συκοφαντηθῆ ἢ καὶ νὰ φωραθῆ ὁ ἀρχιερεὺς καταλύων τετάρτην ἢ παρασκευὴν τινα, ἢ συνομιλῶν μετὰ τινος γυναικὸς ; Ἴδου λοιπὸν οὗτος ἀνήθικος, ἀσεβῆς καὶ μονονοῦκ ὕλιστῆς καὶ ἄθεος ! Καὶ ἐκ τούτων κραυγαὶ καὶ πάταγος καὶ ἀλαλαγμὸς καὶ ἀνετεγκλήσεις καὶ διαβολαὶ καὶ συκοφαντίαι καὶ εἴτι παρόμοιον. Ὡς βλέπει ἕκαστος, ἢ κατάστασις ἀφικνεῖτο εἰς τὸ ἀπροχώρητον, ἢ νόσος ἦν δεινὴ καὶ ἐδεῖτο

θεραπείας, ως ανυσιμώτατον δὲ φάρμακον νεωτερίζοντες τινες ἀρχιερεῖς παρέσχον τὸ σύνταγμα, ἤτοι τοὺς κατὰ τόπους εἰδικούς κανονισμούς, καθ' οὓς συγκροτοῦνται δι' ἐκλογῶν τὰ διάφορα σωματεῖα τῶν κοινοτήτων, καὶ ἰδοὺ νῦν αἱ κοινότητες παρέχουσαι τὸ θέαμα συνταγματικῶν ἡμιανεξαρτήτων συμπολιτειῶν.

Φέρε νῦν ἰδῶμεν ὁποῖός τις ἐστὶν ὁ συνταγματικὸς οὗτος χάρτης. Οὗτος διαφέρει οὐσιωδῶς κατὰ τὰς κοινότητας, ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν, τοῦ συμφέροντος, τῆς νομοθετικῆς ἱκανότητος τοῦ ὑποβαλόντος ἢ ἐπιβαλόντος αὐτὸν ἀρχιερέως ἢ τῶν νομοθετῶν τῆς κοινότητος, τῶν ἐπιτοπίων ἀναγκῶν ἢ ἀπαιτήσεων, τοῦ τρόπου τῆς ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων, κ.λ.π. Ὁ ἀρχιερεὺς ἢ ὁ ἐπίτροπος αὐτοῦ δι' ἐγκυκλίων ἀναγιγνωσκόμενων ἐπ' ἐκκλησιῶν καὶ τοιχοκολλουμένων, προσκαλεῖ ἐν ὄρισμένη ἡμέρᾳ καὶ ὥρᾳ τὸν λαὸν εἰς γενικὴν συνέλευσιν, ἢ διατάσσει τὴν κατ' ἐνορίας ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ μουκτάρη τῆς συνοικίας ἐκλογὴν τῶν Δημογερόντων ἢ τῶν Ἀντιπροσώπων τῆς κοινότητος. Ἡ ἀντιπροσωπεῖα συνίσταται ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ ἐξ 20, 30 ἢ 40 μελῶν. Καὶ ἀλλαχοῦ μὲν αἱ ἐκλογαὶ γίνονται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν στεφάνων, ἀλλαχοῦ δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπὲρ τῶν σχολείων συνδρομῶν τῶν πολιτῶν—τοῦθ' ὅπερ θεωρῶ λογικώτερον, δικαιότερον καὶ συμφερότερον—καὶ ἀλλαχοῦ ἐπικρατεῖ ἀληθῆς ὀχλοκρατία. Μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐκλογῶν, συνέρχεται ἡ Ἀντιπροσωπεῖα εἰς συνεδρίασιν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἀρχιερέως ἢ τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου, καὶ συνωδᾷ τῷ ἐν ἰσχύι κανονισμῷ, εἴτε οἱ κερδίσαντες πλείονας ψήφους πρῶτοι ἐρχόμενοι 4, 5-10 ἀναγνωρίζονται Δημογέροντες, εἴτε διενεργεῖται ὑπ' αὐτῆς τῆς Ἀντιπροσωπεῖας διὰ δευτεροβαθμίων ἐκλογῶν ἢ ἐκλογή τῆς Δημογεροντίας, ἧς ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν ποικίλλει ἀναλόγως τῶν φιλοδοξιῶν καὶ ἀπαιτήσεων τοῦ τόπου. Ἐν τισὶ δὲ πόλεσιν ὁ κανονισμὸς παρέχει τὸ δικαίωμα τοῦ προεδρεύειν ἐν ταῖς συνεδρίαις τῆς Δημογεροντίας καὶ εἰς τοὺς παρὰ τοῖς δικαστηρίοις τοῦ Κράτους καὶ τῷ ἐπαρχιακῷ συμβουλίῳ (ἰδαρέ) ὀρθοδόξους πατέρας. Ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀντιπροσωπεῖας διὰ ψηφοφορίας διορίζονται καὶ οἱ Ἐφοροὶ τῶν σχολείων καὶ αἱ διάφοροι ἐπιτροπαί. Καὶ ἀλλαχοῦ μὲν ἡ Ἀντιπροσωπεῖα συγκαλεῖται καὶ συσκέπτεται διὰ τὰ ἐλάχιστα ζητήματα, ἀλλαχοῦ δὲ εἶναι ἀπλοῦν ἐκλογικὸν σωματεῖον, ἀπαξ τοῦ ἔτους ἢ ἐν σπανιωτάταις καὶ ἐκτάκτοις περιστάσεσι συνερχόμενον ἵνα λάβῃ τὰς εὐθύναις τὰς ὑπὸ τῶν διαφόρων σωματείων πεπραγμένων καὶ ἀναπέσει τὴν ἐντολὴν αὐτῶν, ἢ προβῇ εἰς τὴν ἐκλογὴν ἄλλων προσώπων.

Ἡ διάρκεια τῶν σωματείων τούτων εἶναι διάφορος κατὰ τὰς κοινότητας, συνήθως δὲ εἶναι διετής ἢ μονοετής.

Καὶ τὸ σύστημα μὲν τοῦτο, δι' οὗ δίδεται κύρος καὶ νομιμοποιεῖται οὕτως εἰπεῖν αἱ ἐργασίαι τῶν σωματείων, θὰ ἦν ἀριστον, ἐὰν ἐφηρμοζέτο εὐκρινῶς, ἐὰν οἱ ἐπιτόπιοι κανονισμοὶ ἦσαν τελειότεροι καὶ ἐὰν ἐλαμβάνετο μείζων ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων πρόνοια πρὸς ἀκριβῆ τήρησιν καὶ ἐφαρμογὴν τούτων· ἀλλ' ὡς νῦν ἔχουσι τὰ πράγματα, τὸ σύστημα τοῦτο δίδει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα. Οὐχ ἤττον μὴ δυνάμενοι βεβαίως νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ἀρχαῖον καθεστὸς, ὀφείλομεν νὰ μελετήσωμεν ὁποῖά τινα εἰσὶ τὰ τρωτὰ τοῦ νέου συστήματος μέρη καὶ νὰ θεραπεύσωμεν κατὰ τὸ ἐνὸν ταῦτα.

Καὶ ἐν πρώτοις, τὸ σπουδαιότατον μειονέκτημα τοῦ συστήματος τούτου εἶναι ὅτι δι' αὐτοῦ ἡ ἀγυρτεία καὶ ἡ ἀσυνειδησία τῶν ἐκ τῶν κοινοτικῶν σιτιζομένων εὐρίσκουσιν ἐλεύθερον στάδιον ἐνεργείας, διότι, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ὁ φιλόπατρις καὶ εὐσυνειδήτος Ἐφορὸς ἢ Δημογέρων οὐ μόνον οὐδὲν ὑλικὸν κέρδος προσδεκᾷ ἐκ τῆς ἀναθεθείσης αὐτῷ ἐντολῆς, ἀλλὰ τούναντίον καὶ κόπους καὶ χρέμα ἐξ ἰδίων καταβάλλει, ἔχει δ' οὗτος συναίσθησιν τῆς ἀξιοπρεπειας, τῆς ἀφιλοκερδείας καὶ τιμιότητος αὐτοῦ, δὲν καταδέχεται νὰ δημοκοπῇ καὶ νὰ ἐπαιτῇ ἐν ταῖς ἐκλογαῖς παρὰ τοῦ λαοῦ ψήφους· ἐν ᾧ τούναντίον ὁ ἐκ τῶν κοινοτικῶν σιτιζόμενος ἔχει βεβαίως σπουδαιότατον συμφέρον νὰ δημοκοπῇ καὶ δὲν ὀκνεῖ καὶ εἰς τὰ κατώτατα στρώματα νὰ κατέλθῃ, ἐκλιπαρῶν καὶ ἐπαιτῶν ψήφους, ἐὰν δὲ οὗτος εἶναι ἐκ τῶν ἐχόντων ἐπιτροπὴν τινα παρὰ ταῖς ἐπιτοπίους ἀρχαῖς, ἀναμφίβολος εἶναι ἡ ἐπιτυχία αὐτοῦ καὶ τῶν ὁπαδῶν του καὶ εὐχερῆς ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν τιμίων πολιτῶν. Καίτοι οἱ τοιοῦτοι ἀγύρται καὶ ἀσυνεῖδητοι δημαγωγοὶ εἰσὶν εὐτυχῶς παρ' ἡμῖν σπάνιοι, οὐχ ἤττον τὸ κακὸν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ σπανιότητί του εἶναι μέγα, καὶ ἡ θεραπεία δύσκολος· ἐν τούτοις φρονῶ ὅτι ἐπιτυχᾶνεται βαθμηδὸν αὕτη, ἐὰν διὰ καταλλήλου περιπροσόντων τῶν ἐκλογέων καὶ ἐκλεξιμῶν κανονισμοῦ περιορισθῇ ὁ κύκλος αὐτῶν μεταξὺ τῶν εὐπόρων καὶ ἀνεξαρτήτων ὁπωσοῦν τάξεων.

Δεύτερον, οἱ κατὰ τόπους κανονισμοὶ συνταχθέντες ὑπὸ ἀναρμοδίων ἀνθρώπων εἰσὶν ἀτελέστατοι καὶ ὅλως ἀνεπαρκεῖς πρὸς τὸν σκοπὸν. Καὶ ἐν ἄλλοις μὲν δὲν καθορίζεται σαφῶς ὁ τρόπος τῶν ἐκλογῶν οὔτε τὰ προσόντα τῶν ἐκλογέων καὶ ἐκλεξιμῶν, ἐν ἄλλοις δὲ δὲν χαράσσονται ἀκριβῶς τὰ ὅρια τῆς δικαιοδοσίας, ἢ ἀρμοδιότητος καὶ τὰ καθήκοντα ἐκάστου σωματείου, καὶ ἐν ἄλλοις ἄλλαι οὐσιώδεις παρατηροῦνται ἐλλείψεις. Πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ τούτου φρονῶ ὅτι εἶναι ἀπόλυτος

ανάγκη νὰ συνταχθῆ καὶ ἐπικυρούμενος ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς Πατριαρχείοις ἐδρευόντων σωμάτων νὰ ἐπιβληθῆ εἰς ὅλας ἀνεξαιρέτως τὰς ὀρθοδόξους κοινότητας ὁμοίωμοφος κανονισμός. Πρὸς τοῦτο δέον νὰ διορισθῆ ὑπὸ τῶν Πατριαρχείων συντακτικὴ ἐπιτροπὴ ἐξ εἰδικῶν καὶ ἀρμοδίων ἀνδρῶν, ἧτις λαμβάνουσα καὶ ἀντίγραφα τῶν κανονισμῶν ὅλων τῶν κοινοτήτων καὶ μελετῶσα καὶ τούτους, νὰ προβῆ εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ γενικοῦ τούτου κανονισμοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ, διαιρουμένων τῶν κοινοτήτων εἰς δύο ἢ τρεῖς κατηγορίας, νὰ προβλέπωνται πᾶσαι αἱ ἀνάγκαι αὐτῶν, νὰ περιληφθῆ δὲ συνάμα ἐν αὐτῷ καὶ εἰδὸς τι ποινικοῦ δικαίου, καθ' ὅσον τοῦτο εἶναι ἐπιτετραμμένον τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὅπως καταστῆ οὗτος σεβαστὸς τοῖς πᾶσι καὶ ὅπως μηδεὶς τολμήσῃ νὰ διαμφισθητήσῃ τὸ κῦρος αὐτοῦ ἢ πράξῃ τι ἐναντίον τούτου. Ἀκριβῶς δὲ τοιοῦτόν τινα γενικὸν καὶ δεόντως κεκυρωμένον κανονισμὸν θεωρῶ ὡς τὸ μέγιστον καὶ τελεσφορώτατον φάρμακον πρὸς θεραπείαν τῆς νόσου τῶν κοινοτήτων καὶ πρὸς περιστολὴν καὶ ἐξαφάνισιν τῆς ἀγυρτείας καὶ ἀσυνειδησίας καὶ ὡς τὸν μόνον μοχλὸν τὸν δυνάμενον, ἐν τῇ ἐνεστάσῃ κοινοτικῇ ἐκλύσει, νὰ ὠθήσῃ τὸ ἔθνος πρὸς τὴν πρόοδον. Σημειωτέον ὅμως ὅτι, ἔνεκα αὐτῶν τούτων τῶν προσδοκωμένων ἀγαθῶν ἀποτελεσμάτων, τοιοῦτός τις κανονισμὸς ἀπαιτεῖ ἐμβριθῆ καὶ σπουδαίαν μελέτην, μεγίστην πείραν, ὄριμον καὶ βαθεῖαν σκέψιν, ἐν δὲ τῇ ἐφαρμογῇ αὐτοῦ ἀκριβῆ καὶ ἀμερόληπτον ἐξέτασιν πρὸς εὔρεσιν τῆς ἀληθείας καὶ αὐστηρὰν τῶν παρανομῶν τιμωρίαν, ὑφ' οἰουδήτινος—ἀρχιερέως ἢ πολίτου—κἂν διεπράχθη αὐτή.

Αἱ πλεῖσταί τῶν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐν τῷ τύπῳ ἐκτυλιχθεισῶν περὶ τοιοῦτων πραγμάτων ἀσχημιῶν πηγάζουσιν εἴτε ἐκ τῆς αὐθαιρέσιας, τῶν ραδιουργιῶν καὶ τοῦ πολέμου ὃν κηρύττουσι κατὰ τῶν νομίμων σωματείων οἱ ἀρχοντίσκει, ὧν δὲν στέργουσι νὰ γίνωσιν ὄργανα ταῦτα, εἴτε ἐκ τῆς αὐθαιρέτου καὶ κομματικῆς πολιτείας τοῦ ἀρχιερέως κατὰ τῶν μὴ στεργόντων νὰ γίνωσι νευρόσπαστα αὐτοῦ σωματείων· ἐκ τούτου αἱ ἀντεγκλήσεις, αἱ συκοφαντίαι καὶ τὰ παρόμοια. Καὶ ἐὰν μὲν ὁ ἀγὼν περιωρίζετο ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν κοινοτήτων, τὸ κακὸν δὲν θὰ ἦτο μέγα· ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ πάθη ἀφηνιάζοντα ἀπαξ, ἔχουσιν εἰς ἀσυγχωρήτους ὑπερβολὰς καὶ εἰς ἀσύγγνωστα ἠθικὰ ἐγκλήματα, ἀντανακλώντα ὀλεθρίως ἐπὶ τῶν σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Πολιτείαν καὶ συντελοῦντα παρὰ τοῖς ξένοις πρὸς διαμάρφωσιν γνώμης ἠκιστα κολακευτικῆς περὶ τοῦ ἡμετέρου κλήρου καὶ τοῦ ἔθνους. Βεβαίως ὑπάρχουσι παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἠθικοὶ κακοῦργοι δυνάμενοι καὶ τὰ ἱερώτερα καὶ τιμαλφέστερα νὰ ἐμπαίζωσι καὶ τοὺς

πατρίους βωμούς νὰ συλῶσιν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἔθνεσιν ἐκείνοις ἡ Πολιτεία πλήττει αὐστηρῶς τὸν ἔνοχον, οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνία συγκρατεῖ τὴν ἔνοχον ὁρμὴν, ἐπισείουσα τὸ φάσμα τῆς περιφρονήσεως καὶ ἀποστροφῆς· ἐν' ᾧ παρ' ἡμῖν οἱ τοιοῦτοι, ἔνεκα τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν συνθηκῶν, εὐρίσκουσιν ἐλεύθερον στάδιον ἐνεργείας ἐνθαρρυνόμενοι εἰς τὸ ἀχαρὶ αὐτῶν ἔργον εἴτε ἐκ τῆς ἐμπράκτου ἢ σιωπηλῆς συμμετοχῆς εἰς τὸ ἔργον καὶ ἄλλων πολιτῶν, εἴτε ἐκ τῆς ἐνόχου ἀδιαφορίας καὶ ἀναληθσίας τῆς ὑγιοῦς μερίδος τῆς κοινότητος. Σημειωτέον ὅτι τοιαῦτα ἔλκη καὶ τοσαύτη δυσωδία ἐγκλείεται ἐνίοτε ἐν τῷ δημοσίῳ καὶ ἰδιωτικῷ βίῳ ἀτόμων τινῶν, ὥστε καὶ ὁ θαρραλεώτερος τῶν χειρουργῶν μετ' ἀηθίας ἀποστρέφει τὸ πρόσωπον καὶ ἀποτροπιάζεται ν' ἀναταράξῃ τοιοῦτον εἰδεχθῆ βόρβορον. Τοιοῦτοι βεβαίως ἄνθρωποι, βασιζόμενοι ἐπὶ τῆς ἀτιμωρησίας, εἰργάσθησαν δραστηρίως πρὸς κατάπτωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἔθνικοῦ αἰσθήματος, πρὸς προπηλακισμὸν καὶ ἐξουδένωσιν τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος καὶ πρὸς δημιουργίαν προνομιακοῦ ζητήματος. Οὐ πρὸ πολλοῦ ἐγενόμην μάρτυς λίαν λυπηρῶν σκηνῶν, αἵτινες ἀποδεικνύουσι τρανῶς ὅπόσον βαθεῖα εἶναι ἡ πληγὴ καὶ ὅπόσον ἐπικίνδυνος ἡ γάγγραινα. Ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ κοινότητι αἱ δύο ἀντίπαλοι μερίδες διέπραξαν ἀλληλοδιαδόχως τὰς αὐτὰς ἀσυγγνώστους πράξεις. Ὁ Κοτζαμπασισμὸς, μὴ δυνάμενος ν' ἀνεχθῆ τὴν ἀπότομον μὲν, ἀλλὰ φιλελεύθερον κἄπως καὶ ἐνοουσαν νὰ λάβῃ εὐθύνας τῶν πραττομένων πολιτείαν τοῦ ἀρχιερέως, ἐκήρυξε πόλεμον ἐξουδένωσης καὶ ἠθικοῦ θανάτου κατ' αὐτοῦ, τὰ δὲ πάθη ἤγαγον μέχρι τῆς ἐπὶ παραβάσει μιᾶς τῶν δέκα ἐντολῶν κατηγορίας. Ἡ μεγάλη Ἐκκλησία ἀντὶ νὰ ἐξακριβώσῃ τὸ πρᾶγμα καὶ τιμωρήσῃ αὐστηρῶς πρὸς παραδειγματισμὸν τὸν ἔνοχον ἢ τὸν συκοφάντην, διέπραξε μέγιστον σφάλμα μεταθέσασα τὸν ἀρχιερέα, ἀκριβῶς δὲ τοῦτο ἐνεθάρρυνε τὴν ἀντίπαλον μερίδα ἵνα μεταχειρισθῆ τὰ αὐτὰ ὄπλα κατὰ τοῦ ἀντικαταστάτου αὐτοῦ, ὅστις ἠθέλησε νὰ στηριχθῆ ἐπὶ τοῦ Κοτζαμπασισμοῦ, καὶ ἐπιτυχῆ καὶ αὐτῆ τοῦ ποθομένου, κατορθώσασα τὴν μετάθεσιν καὶ τούτου. Ἐκαστος ἐννοεῖ πόσον δύσκολος εἶναι ἡ θέσις τοῦ ἀρχιερέως ἀπέναντι τοιοῦτων κατηγοριῶν ἢ συκοφαντιῶν· οὗτος εἶναι, ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ, πάντη ἄοπλος κατ' αὐτῶν. Ἀλλ' ὅσοσον μεμπτέα εἶναι ἡ διαγωγὴ τῶν κατερχομένων εἰς τοιαύτας ἀσχημίας! Οἱ ἐργάται οὗτοι τῆς ἠθικῆς δολοφονίας τοῦ ἀρχιερέως ἀμβλυωποῦσιν ἄρα γε ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ν' ἀγνοῶσιν ὅτι τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος—καὶ οὐχὶ τοῦ ἀτόμου—τὸ γόητρον καὶ τὴν ἀπαραίτητον ἡμῖν εἰσέτι ἠθικὴν ἐπιρροὴν ὑποσκάπτουσι καὶ καταστρέφουσιν; Ἐὰν οὗτοι εἶχον ἀρετὴν ὀξυδερκίαν ὥστε νὰ

παρατηρήσῃσι τὸ εἰρωνικὸν καὶ χαιρέκακον μειδίημα τὸ πλανώμενον ἐπὶ τῶν χειλέων τῶν μετ' εὐχαριστήσεως ἀκούοντων τῶν κατὰ τοῦ ἀρχιερέως ρυπαρῶν ὕθλων ξένων, θὰ κατενόουν τὴν πλάνην των καὶ ἴσως θὰ ἠρρυθρίων, ἐὰν ὑπῆρχεν εἰσέτι παρ' αὐτοῖς τὸ ἀνάλογον συναίσθημα. Αἱ ἀσχημίαι αὐται, κἂν ἔτι ὦσιν ἀληθεῖς— ἀνθρωποι γὰρ ἐσμεν πάντες—πρέπει ἐπιμελῶς ν' ἀποκρύπτωνται τοῦτο ἐπιτάσσει ἡ φιλοπατρία καὶ ἡ καλὴ ἀγωγή, ὁ δὲ μὴ εὐχερῶς ἐνορῶν ἐν τούτῳ σπουδαῖον τοῦ ἔθνους συμφέρον κοῦφος καὶ μισόκαλος καὶ ἀμαθέστατος ἐλέγχεται. Εἶνε περιττὸν νὰ ἐπαναλάβω ὅτι παρ' ἡμῖν τὸ θρησκευτικὸν καὶ ἔθνικὸν αἶθημα ἀποτελοῦσιν εἰσέτι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα· καὶ εἶναι μὲν ἴσως τοῦτο κακόν, οὐχ ἦττον ὅμως εἶναι ἀληθές. Φρονῶ ὅτι νῦν ὁ ἀρχιερεὺς δὲν πρέπει νὰ κρίνηται τόσον ἀναλόγως τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ βίου—καίτοι εἰς ἀρχιερεὺς ἐστὶ καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ χωρισθῇ ἐκ τοῦ ἀτόμου τὸ ἀξίωμα—ἀλλὰ κυρίως ἀναλόγως τῆς διοικητικῆς αὐτοῦ ἱκανότητος, τῆς εὐλικρινείας, τοῦ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους ἐνδιαφέροντος, συνελόντι εἰπεῖν, ἀναλόγως τοῦ δημοσίου αὐτοῦ βίου. Δὲν πιστεύω νὰ ἐκλάβῃ τις ὅτι ἀπολογουμαι ὑπὲρ τῶν ἀρχιερέων. Δὲν δισταζῶ νὰ εἴπω ὅτι αἱ περὶ κοινωνίας καὶ θρησκείας ιδέαι καὶ ἀρχαὶ μού εἰσιν ὅλως διάφοροι, μετριωτάτην δὲ συμπάθειαν τρέφω πρὸς τὸ ράσον, ἀλλὰ δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ θεωριῶν καὶ ἀτομικῶν ἀρχῶν καὶ συμπαθειῶν· πρόκειται περὶ σπουδαιότητος γενικοῦ ζητήματος ἀφορῶντος τὸ ἔθνος καὶ ἀπαιτούντος ἀμεροληψίαν, αὐστηρὸν ἔλεγχον καὶ σύντονον μελέτην, πρόκειται περὶ τοῦ σχετικοῦ συμφέροντος τοῦ ἔθνους καὶ οὐχὶ περὶ γενικῶν ἀρχῶν καὶ θεωριῶν τόγε νῦν ἀνεφαρμόστων.

Υπάρχει καὶ ἄλλο τι, σπουδαιότερον τοῦτο. Οἱ ἀνθρωποι οὗτοι ἐκμανέντες ἀπαξ—δικαίως ἢ ἀδίκως, ἀδιάφορον—κατὰ τοῦ ἀρχιερέως, δὲν ἐννοοῦσι νὰ θέσωσιν ὅρια οὔτε φραγμὸν εἰς τὴν ὀργὴν καὶ τὰς παραφοράς των, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀρχιερέα δὲν ὀκνοῦσι νὰ καταγγέλλωσι δι' ἀναφορῶν πρὸς τὰ Πατριαρχεῖα ἢ τὴν Κυβέρνησιν ὡς προδότην ὅτε μὲν τοῦ ἔθνους, ὅτε δὲ τῆς Πολιτείας, καὶ τὰς προνομίας νὰ ἐπιβουλεύωνται καὶ νὰ δίδωσιν οὕτως ἀπερισκέπτως ἀφορμὴν εἰς πολιτικὰ καὶ προνομιακὰ ζητήματα. Ἐσχάτως ἔτι συνέβησαν τοιαῦτα ἀκατανόμαστοι πράξεις ἐν τινι κοινότητι. Κύριός τις εἰθισμένος νὰ διαχειρίζηται ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν πᾶσαν κοινοτικὴν περιουσίαν αὐτοβούλως καὶ ἀνεξέλεγκτως, τῇ ἐνόχῳ ἀνοχῇ τῆς κοινότητος, ἐξεμάνη κατὰ τοῦ ἀρχιερέως διότι ἐτόλμησεν οὗτος νὰ αἰτήσῃται παρ' αὐτοῦ τοὺς λογαριασμοὺς τῆς ὑπ' αὐτοῦ διαχειρίσεως ὅλων τῶν κοινοτικῶν καθιδρυμάτων. Ὁ κύριος οὗτος, ἔχων, ὡς φαίνεται, ἰσχυροὺς λόγους νὰ μὴ δῶσῃ εὐθύνας, ἤγειρε

τρομερὰν θύελλαν κατὰ τοῦ ἀρχιερέως, δι' ἄλλεπαλλήλων ἀναφορῶν—γνωστὴ δὲ ἡ εὐχέρεα τῆς ὑφαρπαγῆς τοιούτων ἀνευ σημασίας καὶ ἐπισημότητος τινος ἐγγράφων—κατήγγειλε τὸν ἀρχιερέα ὡς ἀνήθικον, κακοθῆ καὶ προδότην τοῦ ἔθνους, τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κράτους, μετὰ κωμικῆς δὲ σεβαρότητος οὗτος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐκήρυξαν urbi et orbi ὅτι ἀποκηρύττουσι τὸν ἀρχιερέα, ὡσεὶ οὗτοι ἐχειροτόνησαν καὶ διώρισαν αὐτόν! Καὶ θὰ σκεφθῇ μὲν ἕκαστος ὅτι εἶναι ἀμφίβολον ἐὰν οἱ τοιαῦτα πράττοντες ἔχωσι συνείδησιν τῶν πραττομένων καὶ ἐὰν εὐρίσκωνται ἐν ὑγιῇ φυσιολογικῇ καταστάσει· ἐν τούτοις πρὸ τῶν ὀλεθρίων συνεπειῶν τοιούτων ἀκατανόμαστων πράξεων ἐξαφανίζεται ἐκ τῶν χειλέων τοῦ φιλοπατρίδος τὸ εἰρωνικὸν μειδίημα καὶ ὁ μᾶλλον φιλόγελως ὠχρίᾳ. Τί λοιπὸν ἀπέναντι τοιαύτης ἀθαιρεσίας καὶ ὁ ἄριστος τῶν ἀρχιερέων δύναται νὰ πράξῃ, ὅταν οἱ μὲν κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι φρονοῦσιν ὅτι οὐδὲν συμφέρον ἔχουσι νὰ παρέχωσι τὴν συνδρομὴν των καὶ ἐξ ἐνός ἀπαντῶντες εἰς τὰ τακίρια τοῦ ἀρχιερέως ὅτι ταῦτά εἰσι πνευματικὰ ζητήματα καὶ δὲν δύνανται ν' ἀναμιχθῶσιν, ὑποδεικνύουσιν ἐξ ἑτέρου ὡς μόνην διέξοδον τὰ ἀστικά δικαστήρια τοῦ Κράτους, τὰ δὲ ἐν ταῖς Πατριαρχείαις ἐδρεύοντα σώματα δὲν λαμβάνουσιν ὑπὸ σπουδαίαν ἐποψὴν τὰς ἐκθέσεις τοῦ ἀρχιερέως καὶ τὰ ἐγγράφα τῶν νομίμων σωματείων τῶν κοινοτήτων, ἢ παραπέμπουσι ταῦτα εἰς τὰς ἑλληνικὰς καλένδας;

Τοιαύτη δυστυχῶς ἡ κατάστασις καὶ ἴσως χεῖρων ταύτης· ποία δὲ ἡ αἰτία; Τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι αἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Πολιτείαν ἦσαν ἀσαφεῖς, καὶ δὲν καθωρίσθησαν ἀκριβῶς δι' εἰδικῶ καὶ σαφοῦς νόμου καὶ δικονομίας τὰ ὅρια καὶ ἡ δικαιοδοσία, τὰ ἐκ τῶν προνομίων ἐκπηγάζοντα καθήκοντα καὶ δικαιώματα τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν κοινοτήτων καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς κληρονομικὰς καὶ καθαρῶς θρησκευτικὰς καὶ κοινοτικὰς ὑποθέσεις. Μεθ' ὅσα κἂν σκέπτηται τις, εἶναι ἀπαραίτητος ἀνάγκη ἀπαξ διὰ παντός νὰ καθορισθῶσι καὶ διαχαραχθῶσι ταῦτα σαφῶς καὶ δι' εἰδικῶ νόμου, διότι ἡ ἀσάφεια αὕτη εἶναι λίαν ἐπιζήμιος ἡμῖν καὶ δημιουργεῖ ἀκαταπαύστως ζητήματα—οὐχὶ βεβαίως πρὸς ὄφελος ἡμῶν—καὶ παραλύει πᾶσαν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν. Ἀκριβῶς δὲ ἡ ἀσάφεια αὕτη διδὲι αἰτίαν εἰς μὲν ἐπίους τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν κοινοτήτων νὰ αἰτῶσιν—εἰς μάτην βεβαίως—πλείονα τῶν ὅσα ὀφείλουσι νὰ προσδοκῶσιν, εἰς ἐπίους δὲ τῶν κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων νὰ ἐπιδείξωσιν ἄκαιρον καὶ ἐπιβλαβῆ εἰς τὰ γενικά τοῦ Κράτους συμφέροντα ζῆλον. Καὶ ἴσως μὲν νομομαθὴς τις θὰ ἔλεγε ὅτι οὐδαμῶ διορᾷ τοιαύτην τινὰ ἀσά-

φειαν· ἀλλ' ἂν οἱ πάντες ἦσαν τοσοῦτον καλοὶ νομολόγοι, δὲν θὰ εἴχομεν ἀνάγκην γραπτῶν νόμων καὶ ἐρμηνειῶν, ἐξ ἑτέρου δὲ εἶναι ὁμολογούμενον ὅτι οὔτε οἱ ἀρχιερεῖς οὔτε οἱ κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι πάντες εἰσὶ τοσοῦτον δεινοὶ νομολόγοι. . .

Ὁ Ἕλληνας εἶναι ἐκ τῶν στοιχείων ἐκείνων, ἅτινα δυσκόλως ἀφομοιοῦνται. Τούτου καὶ ἐξ ἰδίας πείρας ἀντελήφθη κατὰ τὴν ἐν Ρωσσίᾳ διαμονὴν μου. Ἐν ταῖς ρωσικαῖς πόλεσιν, ἐνθα ὑπάρχει συμπαγῆς ἑλληνικὸς πληθυσμὸς, ἀπ' αἰῶνων διατηρεῖται ἡ τε γλῶσσα καὶ ὁ ἐθνισμὸς ἀκμαῖος καὶ ζωηρός. Ὅταν λοιπὸν ἡ ἀφομοίωσις καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος στοιχείου ἀπορρόφησης τῶν συνοίκων εἶναι τοσοῦτον δυσχερὴς ὑπὸ τοσοῦτον ὑπὲρ τοῦ πλειοψηφοῦντος λαοῦ εὐνοϊκοὺς ἕνεκα τοῦ ὁμοδόξου ὄρους, αὕτη εἶναι ἀδύνατος ἐκεῖ ἐνθα αἱ θρησκευτικαί, κοινωνικαὶ καὶ οἰκογενειακαὶ ἀρχαὶ καὶ ἰδέαι τῶν συνοίκων λαῶν διαφέρουσι τὰ μέγιστα ἀπ' ἀλλήλων. Τοῦτο βεβαίως προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἕλληνας στερρῶς ἀντέχεται τῆς θρησκείας, τῆς πατρίου γλώσσης καὶ τῶν οἰκογενειακῶν παραδόσεων καὶ εἶναι λίαν ὑπερήφανος διὰ τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν γλῶσσάν του. Παρὰ τοῖς πλείστοις ἀνατολικῶς λαοῖς ὁ γάμος καὶ αὐτὸ τὸ κληρονομικὸν δίκαιον, καὶ τὰ τούτοις συναφῆ ζητήματα ἔχουσι θρησκευτικὸν χαρακτῆρα καὶ διέπονται ὑπὸ θρησκευτικῶν κανόνων, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἐπὶ τοῦ γάμου καὶ τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου βασιζέται ἡ οἰκογένεια καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ κοινωνία· ὥστε ὁ φρονῶν ὅτι εἶναι δυνατόν τό γε νῦν νὰ ἐξαλειφῆ παρὰ τῶν λαῶν τὸν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα τῶν ζητημάτων τούτων πλανᾶται, καὶ ὁ δίδων αἰτίαν τινὰ ἢ ὑπωσδῆποτε συμβάλλων εἰς τοιοῦτον ἐγγχείρημα οὐδὲν ἕτερον πράττει εἰ μὴ νὰ ὑποσκάπτῃ καὶ σαλεύῃ τὰ θεμέλια τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς κοινωνίας, οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ ἀδαῆς ὅπως ἀποδείκνυται οὗτος τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν διεπόντων τοὺς λαοὺς καὶ τὰς κοινωνίας νόμων. Πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ ἐπιτελέσωσιν οἱ παρελθόντες αἰῶνες ἐπετελέσθη πρὸ πολλοῦ, νῦν δὲ ὁ πολιτικολόγος ἢ ὁ κοινωνιολόγος ὀφείλει νὰ παραδεχθῆ ὡς δεδομένα ὀριστικὰ καὶ ἀμετάβλητα τοὺς ἀριθμούς, οὓς ἡ στατιστικὴ παρέχει· αὐτῶν περὶ τοῦ πληθυσμοῦ ἐκάστης φυλῆς, καὶ ἐπὶ τούτων ὡς ἐπὶ ἀμεταβλήτων βάσεων νὰ στηρίξῃ τοὺς ὑπολογισμοὺς αὐτοῦ. Ταῦτα φρονῶ ὅτι κατενόηθησαν πρὸ πολλοῦ, ὥστε ὁ ὑπάλληλος ὅστις εἴτε ἐκ κακῶς νοουμένου ζήλου, εἴτε ἐξ ἐσφαλμένης ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων καὶ ἀγνοίας ἤθελεν ἐπισύρει τὴν δυσἀρέσκειαν φυλῆς ἢ κοινότητός τινος κακῶς θὰ ἠρμήνευε τὰς ἀγαθὰς προθέσεις τῶν ἰθυόντων τὰς τύχας τῶν λαῶν τούτων καὶ κάκιστα ἤθελεν ἐκδουλεύσει τὴν Κυβέρνησιν αὐτοῦ.

Τοιαύτη ἡ κατάστασις τῶν ὀρθοδόξων κοινοτήτων ἐπιτραπήτω μοι δὲ νῦν νὰ συνοψίσω ἐν ὀλίγαις λέξεσι τὰς περὶ τῆς δυνατῆς θεραπείας ἀνωτέρω ἐκτεθείσας ἰδέας μου.

Ἐν πρώτοις δεῖν νὰ καταβληθῆ μέγιστη προσοχὴ περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρχιερέων. Ὁ ἀρχιερεὺς πρέπει νὰ ἦ πεπαιδευμένος μᾶλλον καὶ ἠθικὸς τῆς ἐνεστώσης ἐποχῆς ἄνθρωπος ἢ σχολαστικὸς διδάσκαλος, ἐγκυκλοπαιδικὸς τις μᾶλλον ἄνθρωπος τῆς κοινωνίας ἢ φανατικὸς φαρσαῖος τῆς μονῆς, κοινωνιολόγος μᾶλλον ἢ θεολόγος, ἄξιος τῆς ἀποστολῆς του καὶ φιλόπατρις μᾶλλον λειτουργὸς τοῦ Ὑψίστου ἢ μεστὸς τύφου καὶ ἀπότομος ἐγωιστής, ὀφείλει νὰ ἔχῃ πείραν, διοικητικὸν νοῦν καὶ αὐταπαρνησίαν, πρέπει δὲ πρὸ παντός νὰ γινώσκῃ καλῶς τὰ καθήκοντα καὶ δικαιώματα αὐτοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν Πολιτείαν καὶ τὴν κοινωνίαν. Πολλὰ ἴσως ἀπαιτῶ, ἀλλ' ἡ ἐνεστῶσα ἐποχὴ ἀπαιτεῖ πάντα ταῦτα καὶ πλείονα τούτων. Ἐκτὸς τούτων ἡ Μ. Ἐκκλησία δὲν πρέπει ἀνεξετάστως, δι' ἀσημάντους φωνασκίας ὁμάδος τινὸς νὰ μεταθέτῃ τὸν ἀρχιερέα· τὸ τοιοῦτον εἶναι μέγιστον σφάλμα καὶ οὐχὶ μόνον οὐδεμίαν θεραπείαν ἐπιφέρει εἰς τὰ πράγματα, ἀλλὰ τοῦναντίον ὀξύνει ἐτι μᾶλλον τὰ πάθη καὶ καθιστῶν θρασυτέραν τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν κοινωτικῶν κομμάτων ἢ τῶν ἀρχοντίσκων, ἐπιτείνει μὲν ἐξ ἑνὸς τὴν καχεξίαν, βρῦ δ' ἐξ ἑτέρου τραῦμα καταφέρει κατὰ τοῦ γοήτρου καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος. Ὅταν διεγείρωνται τοιαῦτα ζητήματα καὶ ἀντεγκλήσεις, ἡ Μ. Ἐκκλησία ἀντὶ νὰ σιγᾷ καὶ διὰ τῆς σιγῆς αὐτῆς νὰ ἐπιτείνῃ καὶ αὐξήσῃ τὸν πάταγον, ὀφείλει ὅσον τάχιστα νὰ ἐπιληφθῆ τῆς μετὰ συντόνου ἐπιμελείας ἐξετάσεως τοῦ ζητήματος καὶ μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας, νὰ τιμωρήσῃ αὐστηρῶς τὸν ἐνοχον, εἴτε ἀρχιερεὺς εἶναι οὗτος εἴτε πολίτης. Μόνον διὰ τοιούτων αὐστηρῶν μέτρων εἶναι δυνατόν νὰ τεθῆ τέρμα εἰς τὰς ἀσχημίας ταύτας, αἵτινες—ἐστὲ βέβαιοι περὶ τούτου—ἐξ ἀτομικῶν παθῶν καὶ ἰδιοτελείας μᾶλλον ἢ ἐκ φιλοπατρίας προέρχονται. Εἶναι δὲ ὑπερτάτη ἀνάγκη νὰ τεθῆ ὅσον τάχιον τέρμα εἰς ταύτας, διότι ἡ ὀλεθρία καὶ ἀποσυνθετικὴ αὐτῶν ἐπίδρασις ἤρξατο πρὸ πολλοῦ ἐκδηλοῦσθαι. Εἶπον ἤδη καὶ ἐπαναλαμβάνω ὅτι δὲν ἐννοῶ νὰ δοθῆ εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς εὐρυτέρα τις ἐξουσία, διότι ἡ σύνεσις καὶ ἡ πείρα δυστυχῶς ἀπαιτοῦσι νὰ μὴ ἔχωμεν εἰς πάντας τούτων ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην, ἀλλὰ νὰ καθορισθῆ ἀκριβῶς ἡ δικαιοδοσία αὐτῶν, ἡ δὲ Μ. Ἐκκλησία νὰ πατάξῃ αὐστηρῶς τὸν ἐνοχον ἢ νὰ ἐπιμένῃ πρὸς ἰκανοποίησιν τοῦ ἀθῆου καὶ ἀδίκως συκοφαντουμένου.

Δεύτερον, εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ συνταχθῆ ὁμοίμορφός τις δι'

ὅλας τὰς κοινότητας κανονισμὸς προβλέπων καὶ ρυθμιζὼν τὰ πάντα : ἐκλογάς, σωματεῖα, προσόντα, καθήκοντα καὶ δικαιοδοσίαν τούτων καὶ τῶν ἀρχιερέων ἢ τῶν ἐπιτρόπων αὐτῶν, εὐθύναι, ἀρμοδιότητα, ἐκκλησιαστικὰς ποινὰς, δικονομικὰς διατυπώσεις καὶ εἴτι ἄλλο.

Καὶ τρίτον, εἰ δυνατόν, νὰ διαχαραχθῶσι σαφῶς καὶ καθορισθῶσι τὰ ἐκ τῶν προνομίων ἐκπηγάζοντα δικαιώματα καὶ ἐν γένει αἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Κράτος, ὅπως ἀρθῆ πᾶσα ἐκ τούτων παρανόησις καὶ τεθῆ ἀπαξ διὰ παντός φραγμὸς εἰς τὴν ἐσφαλμένην καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν ἐκάστῳ ἐρμηνείαν τοῦ προνομιακοῦ χάρτου. Τοῦτο, φρονῶ, ἀπαιτεῖ τὸ συμφέρον πάντων, ἢ ὁμόνοια, ἢ ἀδελφικὴ συμβίωσις τῶν διαφόρων φυλῶν τῆς Αὐτοκρατορίας, ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ φιλανθρωπία.

Ἐν Κερασσοῦντι.

Ἄριστος. Γ. Νεόφυτος.

ΣΤΙΧΟΙ ΒΑΡΒΑΡΟΙ

Ο ΧΕΙΜΩΝΑΣ

Κύττα τοὺς λόφους, τοὺς κάμπους, Ἄννα μου,
Τὰ βουνά, τ' ἄνθη, τὰ δένδρα, κύτταξε,
Πῶς ἀσπρίζουν γεμάτα ἀπὸ χιόνι,
Ποῦ πυκνότατο ἀδιάκοπα πέφτει !

Τί ἀνεμοζάλη μαύρη σηκώνεται !
Ἡ ἐλθαῖς λυγᾶνε, οἱ πεῦκοι, οἱ πλάτανοι.
Συνεπαίρνει κρεμνοὺς καὶ καλύβαις
Καὶ τὰ σπίτια κινιοῦνται καὶ τρίζουν.

Τὸ ἔρμο καρὰβι μέσα 'ς τὴ θάλασσα
Γιὰ ἰδὲς παλεύει μὲ τ' ἄγρια κύματα,
Ποῦ τὸ σπρώχνουν 'ς τὰ ὕψη, 'ς τὰ βᾶθη
Καὶ μουγκρίζουν σὰν νᾶσαν θηρία.

Κρυμμένος ὁ ἥλιος σὲ πυκνὰ σύγνεφα
Δὲ θὰ προβάλλῃ οὔτε καὶ σήμερα,
Ἐστὸ χωράφι ν' ἀρχίσῃ τ' ἀλέτρι,
Τὴν ἀξίνα τὸ χέρι νὰ πιάσῃ.

Δὲ βγαίνει ἀγάλι ἔξω ἀφ' τὴν πόρτα τῆς
Μία τέτοια μέρα γυρτὴ γερόντισσα,
Νὰ καθήσῃ 'ς τὸν ἥλιο λιγάκι
Μὲ τὴ ρόκα 'ς τ' ὀλότρεμο χέρι.

ᾠ ! τί χειμῶνας, Ἄννα, σκληρότατος !
Ἄσπρη ἀπὸ χιόνι θωρῶ τὴ σκέπη σου,
Καὶ 'ς τὸ δρόμο παγόνω ἀφ' τὸ κρῦο
Διπλωμένος 'ς τὸ μαῦρο μου ροῦχο.

Φαίνονται οἱ δρόμοι στρωμένοι μάρμαρο,
Ἐσταῖς βρύσαις, κύττα, τὸ νερὸ πάγωσε.
Κάποιον βλέπεις ἀγάλι νὰ πηλαῖνῃ
Καὶ νὰ τρέμῃ ὡς τ' αὐτιά διπλωμένος.

Ἀπὸ τὸ κρῦο ἔγυρα, ἐπάγωσα,
Τρέμει ἡ φωνή μου, τρέμουν τὰ δόντια μου
Καὶ τὸ στόμα μου, κύτταξε, ἀκόμη
Σὰ βωδιῶ τὸ ρουθοῦνι καπνίζει.

Δὲ σὲ γυρεύω 'ς τ' ἄστρα, 'ς τὰ σύγνεφα,
Μέσα κλεισμένος 'ς τὸ μικρὸ σπίτι μου,
Τοῦ ἔρωτά μου τὸ ὕψος δὲ φθάνει
Παρὰ μόνο τ' ἀφράτο κορμί σου.

Ἄς ἀγριέψουν οἱ ἀνέμοι, ἡ θάλασσα
Καὶ πλοῖα κι' ἀνθρώπους ἄς συνεπάρουνε,
Ἄς μὴ βγῆ πλειὰ ὁ ἥλιος 'ς τὴν κτίσι
Καὶ τὸ χιόνι τὰ σπίτια ἄς σκεπάσῃ.

Φθάνει ν' ἀνοίξῃς σ' ἐμὲ τὰ χέρια σου
Καὶ νὰ μὲ σφίξῃς μέσ' 'ς τὴν ἀγκάλη σου,
Καλοκαίρι γιὰ μὲ θὰ προβάλλῃ
Καὶ τὰ ρόδα κι' οἱ κρῖνοι θ' ἀνθίσουν.

Στέφανος Μαρτζώκης

Η ΟΡΧΗΣΙΣ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΠΙΚΑΙΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΣΙΝ

Ἄμα τῇ πρώτῃ τῆς γεννήσεώς του ὄρα ὁ ἄνθρωπος ἠσθάνθη τὴν καρδίαν αὐτοῦ ὑπὸ πολλῶν παραχθεΐσαν αἰσθημάτων, ἅτινα ἐκυκλοῦντο ἐν αὐτῇ, μεταβαλλόμενα ἀενάως, ὡς μετεβάλετο καὶ ἡ φύσις, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας εὐρίσκετο. Τῶν πρωτίστων αἰσθημάτων, ἅτινα ἐτάραξαν τοῦ ἀνθρώπου τὴν παθαινομένην καρδίαν ἦσαν τὰ αἰσθήματα τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς ἐκπλήξεως. Εἶδεν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος μεγάλην περὶ ἑαυτὸν τὴν φύσιν καὶ ἄπειρον· ἔστρεψε τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν γῆν καὶ εἶδε δάση πυκνά, ὄρη μεγάλα, πεδία ἀπέραντα· ἔστρεψε τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ εἶδεν ἄπειρον τοῦ πόντου τὸ ἄλσος ἐκτεινόμενον πρὸ αὐτοῦ· ἀνέτεινεν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὸ ὄμμα του ἐγάθη εἰς τὸ κενόν, εἰς τὸ ἄπειρον. Τὰ πάντα μεγάλα περὶ ἑαυτὸν, τὰ πάντα κολοσσιαῖα κατασυντρίβοντα αὐτὸν μικρόν, ἀσθενῆ, ἀπροστάτευτον. Ὅποια εἶναι εὐλογον τὸ μυστηριῶδες περὶ ἑαυτὸν μεγαλεῖον νὰ ἐξηγείρην ἐν τῇ καρδίᾳ του αἰσθήματα καὶ πόσον φυσικὸν ἦτο νὰ φαντασθῇ μεγαλῆτερον ὄν, διέπον πάντα τὰ περὶ ἑαυτὸν θαυμάσια καὶ εἰς τούτου τοῦ ἀπέριως μεγάλου τὴν δόξαν νὰ νομίση ὅτι ὤφειλε ν' ἀφιέρωσιν πᾶσαν δυνάμιν του, πᾶν δῶρον, ὅπερ εἶχε παρὰ τῆς φύσεως λάβῃ; Ἡ φύσις τῷ εἶχε δῶσιν τὴν φωνήν, καὶ αὐτὴν μετεχειρίσθη τὸ πρῶτον, ἵνα ἐξυμνήσῃ τὸ μέγα καὶ ἄπειρον ἐκεῖνο. Ἄλλ' ἡ φωνὴ ἦτο ἀσθενής· καὶ ἰσχυροποίησεν αὐτὴν δι' αὐλῶν, κιθαρῶν, κυμβάλων, τυμπάνων, ἅτινα μετὰ θορύβου καὶ ἐνθουσιασμοῦ μεγάλου ἐκρυσεν· τέλος τὸ σῶμα ἐκινήθη, τὸ πρόσωπον ἐφαιδρύνθη, οἱ πόδες ἐταράχθησαν. Οὕτως ὁ ἄνθρωπος ἐξέφρασε πᾶν ὅ,τι ἦτο δυνατόν ὡς πρὸς ἄνθρωπον νὰ ἐκφράσῃ· ἤδη ἔψαλε καὶ ἐξύμνησε τὸ μέγα ἐκεῖνο καὶ ἄγνωστον μὲ ἄσμα, μὲ μουσικὴν, μὲ χορόν, μὲ πᾶσαν αὐτοῦ τέλος δυνάμιν, μὲ πᾶν δῶρον, δι' οὗ τὸν εἶχε προικίσῃ ἡ φύσις.

Δὲν ἦσαν δὲ μόνον αἱ πρὸς ἐξύμνησιν τοῦ Θεοῦ ἀνάγκαι, αἵτινες προσεκάλεσαν εἰς ρυθμικὴν κίνησιν τὸν πρῶτον ἄνθρωπον. Εὐρεθεὶς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὁ ἄνθρωπος ἐν μέσῳ πολλῶν καὶ ποικίλων δυνάμεων, αἵτινες ἀενάως ἐκυκλοῦντο καὶ ἐπάλαιον καὶ ἀντικαθίστανον ἀλλήλας,

δὲν ἠδύνατο αὐτὸς νὰ τηρήσῃ ψυχρὰν καὶ ἀπαθῆ τὴν ψυχὴν του πρὸ τῆς ἀενάου ἐκείνης τῶν πάντων διαδοχῆς. Πολλὰ καὶ ποικίλα συνετάραξαν τὴν καρδίαν του αἰσθήματα, ἅτινα ἤρχοντο καὶ παρήρχοντο ὅπως ἤρχετο καὶ παρήρχετο ἡ χλοάζουσα τοῦ ἔαρος ὄρα, ἀφίνουσα γυμνὴν τὴν φύσιν καὶ κίτρινον τὸ δάσος, ὅπως ἤρχετο καὶ παρήρχετο τὸ ἀγλαόν τῆς ἡμέρας φῶς καὶ τῆς νυκτὸς τὸ σκότος, τὸ ἀνθηρὸν τῆς ἡβῆς κάλλος καὶ αἱ κακαὶ τοῦ γήρατος ρυτίδες. Ὅπως ἡ θάλασσα περὶ ἑαυτὸν ἦτο ἤρεμος ἢ ἐξηγριωμένη, ὁ οὐρανὸς αἴθριος καὶ φαιδρὸς ἢ σκοτεινὸς καὶ σκυθρωπός, ὁμοίως καὶ τῆς καρδίας του αἱ χορδαὶ δὲν ἦσαν πάντοτε ἀτάραχοι καὶ ἄφωνοι, ἀλλ' ἐταράχθησαν ὑπ' αἰσθημάτων ὀργῆς καὶ πραότητος, μίσους καὶ ἀγάπης, χαρᾶς καὶ λύπης. Ἐπρώτευσεν δὲ, ὡς εἰκός, ἀναλόγως τῶν διαφορῶν τοῦ βίου περιστάσεων, ἡ χαρὰ καὶ ἡ λύπη, αἰσθήματα, ἅτινα συνεγεννήθησαν οὕτως εἰπεῖν τῷ ἀνθρώπῳ, ἅτινα παρακολουθοῦσιν αὐτὸν μέχρι τοῦ τάφου, ἀλληλοδιαδόχως ταράσσοντα τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ κυκλοῦμενα ἐν αὐτῇ, ἵνα κατὰ Σοφοκλῆ εἴπω, ὅπως τῆς Ἄρκτου αἱ στροφικαὶ ὁδοὶ ἐν τῷ οὐρανίῳ αὐτῆς θόλω¹.

Ἐκ πάντων τῶν διαφορῶν τούτων αἰσθημάτων παρήχθησαν κινήσεις ἢ φθόγγοι, ἐφ' ὧν ἀντενακλάσθη ἡ ἐσωτερικὴ τοῦ ἀνθρώπου κατὰστασις καὶ δι' ὧν ἐξεδήλωσεν οὕτως τὰ κινουῦντα τὴν καρδίαν αὐτοῦ πάθη. Ἐκ τῶν κινήσεων παρήχθη ἡ ὄρχησις, ἐκ τῶν φθόγγων ἡ μουσικὴ καὶ ἡ γλῶσσα. Καθ' ὅσον δὲ τὰς χορδὰς τῆς καρδίας ἐκίνει χαρὰ ἢ λύπη, τὸ ἄσμα τοῦ ἀνθρώπου ἦτο φαιδρὸν καὶ εὐχαριστήριον ἢ πένθιμον καὶ παραπονητικόν· ὁμοίως καὶ ὅταν ὠρχεῖτο, οἱ ὀφθαλμοὶ ἤστραπτον ἢ ἐσθένουντο, αἱ παρειαὶ ἐφαιδρύνοντο ἢ ἐσκυθρῶπαζον, αἱ χεῖρες ἀνεγείροντο μετὰ χαρᾶς καὶ ὀρμῆς ἢ ἐπιπτον μετ' ἀνίας καὶ χαυνώσεως².

Ταῦτα ἐάν τις λάβῃ ὑπ' ὄψιν, θὰ ἐξηγήσῃ εὐκόλως τὴν παλαιότητα τοῦ ἄσματος καὶ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ὄρχησεως καὶ θὰ ἐννοήσῃ διὰ τί καὶ αἱ τρεῖς αὗται πρακτικαὶ ἢ μουσικαὶ τέχναι ἐχρησίμειυσαν τὸ κατ' ἀρχὰς πρὸς ἐξύμνησιν τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπηρεσίαν τῆς λατρείας αὐτοῦ. Ἐξ ἐσωτερικῆς λοιπὸν τοῦ πρῶτον ἀφορμηθεὶς αἰτίας ἐχόρευσεν ὁ ἄν-

¹ Σοφ. ἐν Τραχ. 130 ἐφ.

«... ἀλλ' ἐπὶ πῆμα καὶ χαρὰ πᾶσι κυκλοῦσιν, ὡς ἄρκτον στροφάδες κέλευθοι».

² Ὁ Πλάτων (Νόμ. 7. 815) λέγει: ὅταν αἱ ἡδοναὶ εἶναι μείζονες εἰκός καὶ αἱ κινήσεις ὅτι εἶναι μείζονες, ἐάν δ' ἐλάττονας αἱ ἡδοναὶ, καὶ αἱ κινήσεις ὁμοίως.

θρωπος¹· και τον χορόν του αυτόν θεώρησε κατάλληλον να προστεθῆ τοῖς ἄλλοις μέσοις, δι' ὧν ἐξύμνει τὸν θεόν του. Τοιαύτη εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ὀρχήσεως ἐν παντὶ λαῷ, τοιαύτην εὐρίσκομεν αὐτὴν μάλιστα ἐν τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰς εἰδήσεις, αἵτινες διεσώθησαν ἐν ταῖς ἐπικαῖς καὶ μυθικαῖς αὐτοῦ παραδόσεσιν.

Ἦτο, λέγει ὁ Hermann², ὁ χορὸς τοσοῦτον ἀρχαιότερος ἐν τῇ τῶν Ἑλλήνων λατρείᾳ, καθ' ὅσον ἐν αὐτῷ τὸ καθ' ἐξοχὴν πλαστικὸν τοῦ λαοῦ τούτου πνεῦμα εὕρισκε τὸ ἄριστον μέσον πρὸς πλήρη καὶ τελείαν τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτοῦ αἰσθήματος ἐκδήλωσιν. Οὐδὲν φυσικώτερον τούτου. Ἡ τῶν Ἑλλήνων λατρεία ἦτο φαιδρὰ καὶ ἀπέπνεε τῆς νεότητος τὴν ζωὴν καὶ τὴν δρόσον, τὸ δὲ πάνθεον αὐτῶν ἦτο πάνθεον μᾶλλον τῆς φαντασίας ἢ τοῦ νοῦ· αἱ τῶν Ἑλλήνων ἱεροπραξίαι δὲν εἶχον οὔτε τὸ μυστηριώδες τῶν παλαιῶν τῆς Ἀνατολῆς λαῶν, οὔτε τὸ σοβαρὸν τῶν Ρωμαίων, οὔτε τὸ σκαιὸν τῶν ἄλλων ἀγρίων λαῶν, ὡς Γαλατῶν καὶ Γερμανῶν, οὔτε τὸ σεμνὸν τῶν Χριστιανῶν. Ὁ Ὀλυμπος τῶν ἀρχαίων θεῶν οὔτε ὑπὸ ἀνέμου τινάσσεται οὔτε ὑπ' ὄμβρου βρέχεται, οὔτε ὑπὸ χιόνος λευκαίνεται, ἀλλὰ αἰθρία ἀνεφελος περιστεφει αὐτὸν καὶ λευκὴ καταυγάζει ἢ αἴγλη³· ἐν ᾧ τὸ ὄρος Σιὼν⁴, εἰς ὃ καταβαίνει ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν, περικαλύπτει νεφέλη καὶ ζόφος καὶ ἀστραπαὶ καὶ γνόφος πυρός⁵. Ἀνάλογος μὲ τὸν φαιδρὸν καὶ γαλήνιον βίον, ὃν διῆγον ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου οἱ θεοί, ἦτο καὶ ἡ λατρεία αὐτῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἦσαν διὰ τοὺς Ἕλληνας ἡμέραι χαρᾶς καὶ ἀναπαύλας ἀπὸ τῶν τοῦ βίου φροντίδων, ὡς λέγει καὶ ὁ Στράβων⁶, αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, καθ' ἃς

¹ Ὁ Σοφοκλῆς (ἐν Αἴαντι 700) τὰ ἐνθουσιώδη τοῦ Βάκχου ὀρχήματα καλεῖ «αὐτοδαῆ». Ὁ δὲ Πλάτων (Νόμ. 2, 653) λέγει ὅτι «τὸ νέον τοῖς τε σώμασι καὶ ταῖς φωναῖς ἡσυχίαν ἄγειν οὐ δύναται, κινεῖσθαι δὲ ἀεὶ ζητεῖ καὶ φθέγγεσθαι, τὰ μὲν ἀλλόμενα καὶ σκιρτῶντα, τὰ δὲ φθεγγόμενα πάσας τὰς φωνάς». Τοιοῦτον πρέπει νὰ θεωρήσωμεν καὶ τὸν πρῶτον ἄνθρωπον.

² Hermann—Stark, Gotth. Alterth. d. Griech. σ. 76.

³ Ὁμηρ. δ. 44.

⁴ Ἐξέδ. ιθ'. 16—18.

⁵ Στράβ. Α. 717. Εἶναι ὠραῖον τὸ χωρίον τοῦ Στράβωνος «Οἱ Ἕλληνες, λέγει, μετ' ἀνέσεως ἑορταστικῆς φιλοῦσι νὰ κάμνωσι τὰς ἑορτάς των, ἧτις ἀπάγει τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων ἀσχολημάτων» καὶ μετὰ μουσικῆς, ἧτις «περὶ ὀρχησιν οὔσα καὶ ρυθμὸν καὶ μέλος ἔδονῃ τε ἄμα καὶ καλλιτεχνία πρὸς τὸ θεῖον ἡμᾶς συνάπτει...». Καλῶς ἔχει λεχθῆ, ὅτι οἱ ἄνθρωποι μιμοῦνται τοὺς θεοὺς καὶ ὅτι τότε πρὸ πάντων μιμοῦνται αὐτούς, ὅταν εὐεργετούσιν, εὐεργετοῦσι δὲ περισσώτερον, ὅταν εὐδαίμωνῶσι· διὰ ταῦτα καὶ εἰς χαρὰν καὶ εἰς ἑορτὴν καὶ εἰς φιλοσοφίαν ἐτρέψθησαν οἱ Ἕλληνες.

συνήρχοντο περὶ τὸν βωμὸν τοῦ θεοῦ καὶ ἐώρταζον αὐτόν. Οὕτως ἀντελαμβάνετο τῶν ἑορτῶν τῶν θεῶν ὁ φαιδρὸς ἐκεῖνος λαὸς καὶ τὴν ἀντίληψιν ταύτην κάλλιστα ἐκφράζει ὁ Πλάτων, ὅταν λέγῃ, ὅτι οἱ θεοὶ οἰκτεῖραντες τὸ ἀνθρώπινον γένος διὰ τὰς λύπας αὐτοῦ, ἀναπαύλας ἐτάξαντο τῶν πόνων τὰς τῶν ἑορτῶν διαδοχάς¹· ἡ ἀντίληψις αὕτη ἔκαμεν ὥστε ἐν τῇ τῶν θεῶν λατρείᾳ ἀφειδῆ νὰ ποιήσῃται χρῆσιν ὁ Ἕλληνας καὶ τοῦ ἔσματος καὶ τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ χοροῦ². Ἦτο δὲ καὶ αὕτη νομίζω, μία τῶν αἰτιῶν, δι' ἣν τοσοῦτον τὰς τέχνας ταύτας ἠγάπησαν οἱ Ἕλληνες καὶ εἰς τοιοῦτον ἀνέφικτον ὕψωσαν σημεῖον, ἵνα ὡς οἶόν τε τελειότερον ἑορτάσωσι τοὺς θεοὺς των.

Θρησκευτικὴ ἦτο ἡ ὀρχησις παρὰ τοῖς παλαιαῖς τῆς Ἀνατολῆς λαοῖς, θρησκευτικὴ καὶ παρ' Ἑβραίοις³ (ἐν τοῖς Ψαλμοῖς: αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐν χορῷ καὶ τυμπάνῳ)· τοιαύτη εἶναι καὶ παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἀγρίων σήμερον. «Ὁ χορὸς λέγει ὁ Réville, χρησιμεῖον παρὰ τοῖς ἀγρίοις εἰς τὸ νὰ παριστάνωσιν αὐτὴν τὴν θεότητα, τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα αὐτῆς εἶναι ὁ παλαιότατος τρόπος τῆς λατρείας, ἐνίοτε εἶναι εἶδος ἱερᾶς μιμητικῆς παραστάσεως, ἐκφραζούσης τὴν σκέψιν, τὴν βούλησιν τοῦ λατρεύοντος»⁴.

Ἐν ταῖς χροσαῖς ἐπικαῖς παραδόσεσι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, αἵτινες διέσωσαν ἡμῖν τὴν ἀνάμνησιν βίου ἡσυχου καὶ ἀνεφελου, οὐτινος τὸ ρεῦμα οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ἐτάραξε ρυτίς, ἐν τῷ κόσμῳ ἐκείνῳ, ὅστις δεικνύει αἰωνίως εἰς ἡμᾶς μειδιῶσαν τὴν μορφὴν αὐτοῦ τὴν νεαράν, τύπον παιδικῆς ἀμεριμνησίας, τίς ἀμφιβάλλει, ὅτι ἡ ὀρχησις κατέχει εὐρυτάτην θέσιν; Αἱ εἰς τὴν ὀρχησιν, τὴν προσφιλῆ τῆς νεότητος διατριβὴν⁵, ἀναφερόμεναι τοῦ ἔπους παραδόσεις εἶνε αἱ μάλιστα πάντων ἀποπνεύουσαι τὴν δρόσον τῆς νεότητος τῆς γῆς, ἐν αἷς κάλλιστα ἀποτυπώνεται κόσμος, τοῦ ὁποίου τὸ αἴθριον μέτωπον οὐδὲν ἐσκυθρώπασε νέφος, ὅστις

¹ Νόμ. 2. 653. C. πρβλ. 665. A. 7 799, 814.

² Τὸ πρῶτον καὶ ἀρχαιότατον ἀγώνισμα, λέγει ὁ Πausanias (12, 7, 2), ἐφ' ᾧ οἱ ἄνθρωποι ἔθεσαν ἄθλα, ἦτο ν' ἄσωσιν ὕμνον εἰς τὸν θεόν πρβλ. Servius ἐν Virg. Ecl. 5. 73. «Nullum patres nostri partem corporis esse voluerunt quae non sentiret religionem. Συνήθης δὲ ἡ φράσις «θεὸν χορεύειν» deum choreis celebrare (παραδείγματα παρὰ Βερναρδάκη ἐν Φοινίσ. σ. 357).

³ Bergier Diction. de théologie τόμ. γ', σ. 430.

⁴ Réville Les religions des peuples sauvages, τόμ. 6', σ. 251, 267. Ὁ Ὀρτεντότος λέγει περὶ τοῦ συμπολίτου του, ὅστις ἐγένετο χριστιανός: «ἐδὲν χορεύει πλέον» (σ. 272).

⁵ Ὁ Ἀριστοφάνης καλεῖ τὴν ἡθὴν «χοροποιόν».

ἀπέλαυε τοῦ βίου, ἐν χρᾶ ἀνεφέλω, ἐν ἄσμασι καὶ συμποσίαις καὶ ἑορταῖς τὰς νεαρὰς του καταναλίσκων ἡμέρας.

Οἱ κάλλιστοι δὲ καὶ οἱ πλείστοι χοροὶ οἱ ἐν ταῖς παραδόσεσιν ταύταις μνημονευόμενοι δεικνύουσι τὴν θρησκευτικὴν τοῦ χοροῦ ἀφορμὴν εἴτε πρὸς τιμὴν θεοῦ τινὸς ὑπὸ τῶν πρώτων ἐκτελούμενοι ἀνθρώπων, εἴτε καὶ ὑπὸ τῶν θεῶν αὐτῶν ἐν τῷ οὐρανίῳ ἀσκούμενοι δώματι. Τὴν πρώτην δὲ θρησκευτικὴν ὄρχησιν ἐτέλεσαν οἱ ἀνθρώποι στρεφόμενοι περὶ τὸν βωμὸν τοῦ θεοῦ, ἐφ' οὗ ἐκαίοντο τὰ ἱερεῖα· μηδὲ ἡδύνατό τις νὰ φύγῃ τὸν κυκλικὸν τοῦτον χορὸν, ὅπως καὶ ἡ Ἰππὼ δὲν ἠρνήθη ἀκλαυστεῖ περὶ τὸν βωμὸν τῆς Ἀρτέμιδος κυκλικῶς νὰ χορεύσῃ¹. Αἱ πολεμικαὶ Ἀμαζονίδες ὑπὸ κορμὸν φηγοῦ ἰδρῦσαντο ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Ἐφέσου εἰδῶλον τῆς Ἀρτέμιδος καὶ περὶ τοῦτο ὠρχήσαντο ἐνόπλιως μετὰ τῶν ἀσπίδων αὐτῶν «κύκλω στησάμεναι εὐρύχωρον χορὸν»· λιγυῖαι δὲ καὶ λεπταὶ σύριγγες συνώδευον τοὺς ἰσχυρῶς κρούοντας τὸ ἔδαφος πόδας, ὧν ἡ ἡχώ· ὡς καὶ ἡ τῶν ἐπισοφουσῶν φαρετρῶν ἔφθανεν εἰς τὰς Σάρδεις καὶ εἰς τὸν Βερεκύνθιον νομὸν². Οἱ δὲ ἑλκεχίτωνες Ἴωνες ἀθροίζομενοι ἐν Δῆλῳ μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων τέρπουσι τὸν ξανθὸν θεὸν καὶ ὑμνοῦσι μὲ πυγμαχίαν, χορὸν καὶ ἄσμα· εἶναι δὲ ὁ χορὸς αὐτῶν κυκλικὸς περὶ τὸν βωμὸν τοῦ θεοῦ³. «Ἦθελες νομίσει, λέγει ὁ ποιητὴς τοῦ Ὀμηρικοῦ ὕμνου, αὐτοὺς ἀθανάτους καὶ ἀγήρω· διότι ὄλων ἤθελες ἰδῆ τὴν χάριν καὶ τὴν καρδίαν σου ἤθελες τέρψῃ βλέπων τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς καλλιζώνους γυναῖκας». Ἀληθῶς ἀθανάτους, καὶ ἀγήρω βλέπομεν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας τοὺς καλοὺς ἐκείνους χοροὺς τῶν ἐπικῶν παραδόσεων, ἀθάνατον καὶ ἀγήρω βλέπομεν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας παρυσιαζομένην τὴν δροσερὰν ἐκείνην νεότητα τοῦ κόσμου.

Ἐκ τοιούτων «κυκλιῶν παρθενίων χορῶν» ἤρπασεν ὁ θεὸς τοῦ Ἄδου τὴν καλὴν Κόρη· ἐτηρήθη δ' ἴσως ἡ ἀνάμνησις τῶν κυκλιῶν ἢ κυ-

¹ Καλλιμ. Ὑμν. ἐν Ἄρτ. 267.

² Καλλιμ. ἔθνα ἄν. 236 Evant. et Donat. Comm. com. 4. «chorus circa ares fumantes nunc spatiatas nunc consistens nunc revolvens cum tibicine concinebat». «Ἀμφὶ δασμένοις μηροῖς εὐρὺν χορὸν ἐστήσαντο» Ἀπολ. Ρόδ. Ἄργ. β. 704. πρβλ. Α. 531. Ὀμηρ. Ἰλ. Π. 183.

³ Παρ' Εὐριπ. Ἰφιγ. ἐν Αὐλ. ἐρωτᾷ ἡ Ἰφιγένεια: Στήσομεν ἄρ' ἀμφὶ βωμῶν, πάτερ χοροῦς; (στ. 676) πρβλ. Ἡρ. Μαιν.στ. 687. «Παιῖνα μὲν Δηλιάδες—ὑμνοῦσ' ἀμφὶ πυρᾶς τὸν—Λατοῦς εὐπαῖδα γόνον—εἰλισσοῦσαι καλλίχορον» πρβλ. Θεογν. 773—779. Περὶ τοῦ ἐλίσσω μετ' αἰτιατ. εἰς δῆλωσιν τοῦ ἀπεριχορεύων σέβω» ἔρα τὰς σοφὰς παρατηρήσεις τοῦ κ. Δ. Βεργαρόπουλου ἐν Εὐριπ. Φοιν. σ. 327 ἐφ.

κλικῶν χορῶν, οἱοὶ κατὰ τὰς πρώτας τοῦ κόσμου ἡμέρας ἐξετελοῦντο ἐν τοῖς κυκλίαις τοῦ Διονύσου χοροῖς· τοιοῦτος δ' εἶναι ὁ χαρακτήρ καὶ τῶν ὠραίων μας ἐθνικῶν ὄρχησεων.

Τοὺς κυκλίους τούτους χοροὺς δυνάμεθα ἴσως οὐχὶ ἄνευ λόγου νὰ συνδέσωμεν πρὸς τοὺς ἀστρονομικοὺς τῶν παλαιῶν λαῶν χοροὺς καὶ ἐκ τούτων νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι παρήχθησαν. Ἐξηγοῦμαι. Ἀπὸ χρόνων παλαιωτάτων καὶ ἄλλοι λαοὶ καὶ δὴ καὶ οἱ Ἕλληνες ἀντελήφθησαν τοῦ δρόμου τῶν οὐρανίων σωμάτων ὡς χοροῦ ὑπ' αὐτῶν ἀσκουμένου ἐν τῷ οὐρανίῳ θόλῳ. Εἰς ταύτην δὲ τὴν ἀντίληψιν συνετέλεσαν ἡ πίστις, ὅτι ὁ Βάκχος κατὰ πᾶσαν νύκτα¹ μετὰ τῶν ἑαυτοῦ προπόλων Σειληνῶν, Σατύρων, Βάκχων, Ληνῶν, Θυιῶν, Μιμάλωνων, Ναϊάδων, Νυμφῶν, Τιτύρων «πάννυχος» χορεύει ὑπὸ τὰς τῶν ἄστρον αὐγᾶς· ἐντεῦθεν ὁ εὐφάνταστος ἑλληνικὸς λαὸς δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ, ὅτι τὰ ἄστρα ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰς ἐνθουσιώδεις καὶ μανικὰς ἐκείνας ὄρχησεις, ὄρχούμενα καὶ ταῦτα ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅπως ὠρχεῖτο καὶ ὁ Βάκχος ἐν τῇ γῇ· ἡγεμῶν δὲ τοῦ χοροῦ ἐν τῷ οὐρανίῳ θόλῳ εἶναι ἡ σελήνη². Ἐπειδὴ δὲ κυκλικοὺς ἐφαντάζοντο τοὺς τῶν ἄστρον χοροὺς πιθανόν, ὅτι διὰ τοῦτο καὶ κυκλικοὶ ὑπῆρξαν οἱ πρώτοι χοροὶ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Αἰγύπτιοι, Ἰνδοί, Σῆναι εἶχον χοροὺς ἀστρονομικοὺς, ἐν εἰς διὰ παικίλων καὶ εὐστρόφων κινήσεων παρίστανον τὰς οὐρανίας τῶν ἄστρον πορείας καὶ τὴν ἁρμονίαν τῶν κινήσεων

¹ Ἐντεῦθεν ὁ Βάκχος καλεῖται ἄγρυπνος, ἀκοίμητος, νυκτιπόλος, νυκτιφανής, νυκτῆριος, νυκτέλιος, λαμπτήρ, Nocturnus· ὁ Ὀρφ. ὕμν. ὁμιλεῖ περὶ «νυκτερίων χορῶν» δι' ὧν ἡ Ἰππα, ἡ τοῦ Βάκχου τροφός, τιμᾷ αὐτὸν (69. 3). Διὰ δὲ πρὸς τὴν ὄρχησιν ἀγάπην καλεῖται ὁ Βάκχος φιλοχορευτής, χορευτής, χορομανής, χοροκτυπος, χοροπλεκτής, χοροπλέκτης, χοροτερπής. Ἄγαλμα τοῦ Βάκχου ὄρχουμένου, ὡς δεικνύει τὸ κολποῦμενον ἔνδυμα, ἔρα παρὰ Visconti Musée Pio Clementin τόμ. 6'. Ἡ πίστις δ' εἰς συμμετοχὴν τοῦ χοροῦ τοῦ Βάκχου τῶν ἄστρον προῆλθεν ἐκ τῆς ἀντίληψως, ὅτι ἐπὶ τῇ προσελούσει θεοῦ τινός, ἡ γῆ τρέμει καὶ ἡ θάλασσα κινεῖται καὶ τῆς θαλάσσης τὰ θηρία ἄλλονται ἐκ τῆς χαρᾶς. (Ὁ Εὐριπ. λέγει: αὐτίκα πᾶσα γὰρ χορεύσει, Διὸς δ' ἀστερωπὸς ἀνχορεύσει αἰθήρ, χορεύει δὲ σελάνα· ἔρα Lobbeck καὶ Schneidewin εἰς Εὐρ. Ἀντιγ. 146).

² Ὁ Μένανδρος προσφωνεῖ τὸν Ἀπόλλωνα «πᾶσαν χώραν καὶ πόλιν καὶ πᾶν ἔθνος διέπεις καὶ καθ' ἅπερ τὸν οὐρανὸν περιχορεύεις περὶ σεαυτὸν τοὺς χοροὺς τῶν ἄστρον» (Ρητ. ψ. 329). Ὁ Βάκχος παρὰ Σοφ. καλεῖται χορηγὸς τῶν ἄστρον τῶν πῦρ πνεόντων. Καὶ οἱ σοφώτατοι δὲ παρατηροῦντες αὐτὴν τῶν ἀστέρων πορείαν φυλάττουσαν δρόμον ἁρμονία τινὴ καὶ θεῖον δρόμον χωροῦσαν πάλιν ἐκάλεσαν ὄρχησιν (Λιβάν. ὑπ. ὄρχ. 351). Πρβλ. «ἄστρον αἰθέριοι χοροὶ» (Εὐρ. Ἦλ. 467) ἀμφιδρόμοι ἀστέρων ἑλικες (Ἀνθολ. ψ. 577) «ἐγκυκλίαις δίνησι περιθρόνοι κυκλεύουσιν» (Ὀρφ. ὕμν. 7. 4). πρβλ. Εὐρ. Πειρίθ. 596. Tibul 2. 1. 87.

αὐτῶν καὶ τέλος ἐμιμοῦντο τὸν ὑπ' αὐτῶν ἐν τῷ οὐρανίῳ θόλῳ ἀσκούμενον χορὸν¹. Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη εἶναι ἀντικείμενον λατρείας καὶ σήμερον ἐν τῇ Νοτίῳ Αὐστραλίᾳ ἐορτάζουσι δὲ αὐτοὺς διὰ χορῶν οἱ ἄγριοι².

Ἡ περὶ τῶν ἄστρον ἀντίληψις τῶν ἀρχαίων ὡς λαμβανόντων μέρος εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Βάκχου ἐν τῇ γῆ ἐκτελούμενας χορείας παλαιστάτη οὕσα δεικνύει, ὅτι δικαίως πρῶτας ὀρχήσεις δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν καὶ ἐκεῖνας, ἅς οἱ ἀγρόται ὠρχήσαντο εἰς τιμὴν τοῦ αἰωνίου παιδός, ὡς ἐκάλουν τὸν Βάκχον οἱ Λατῖνοι. Πτερούμενος ὁ ἀγρότης ὑπὸ τῆς χαρᾶς τῆς ἐκ τῆς παραγωγῆς τῆς γῆς, ἐσκίρτα τρυγῶν ἄμα καὶ ἐκ τοῦ τρύγου ἢ ἐκ τῆς ληνοβατήσεως ἀναπαυόμενος, ἐξετέλει τοὺς πρῶτους χορούς, σκαιούς καὶ ἀγροτικούς, ὑπὸ τὸν ἦχον αὐλοῦ, ἐκπέμποντος μελωδίας ἀπλῆν, ἀφελῆ, ἀγροτικὴν.

Αὗται ἦσαν αἱ ἐπιλήνιοι ὀρχήσεις³, ἅς συνώδευε μέλος ἰδιαίτερον τὸ ἐπιλήνιον μέλος καὶ αἴτινες ἤγοντο εἰς τιμὴν τοῦ Βάκχου τοῦ Ἐπιλήνιου. Ὡραίαν ἀγροτικὴν τοιαύτην σκηνὴν παριστάνει ἡμῖν ἡ ἐπικὴ παράδοσις ἐν τῇ ἀσπίδι τοῦ Ἀχιλλέως ἀσκηθεῖσαν. Ὁ Ἡφαίμεταξὺ τῶν ἄλλων παρέστησεν ἐκεῖ καὶ ἄμπελον, καλὴν, χρυσοῦν, μέγα θρίθουσαν σταφυλῶν, χωριζομένην ὑπὸ μιᾶς ἀτραποῦ, δι' ἧς ἔβαινον οἱ τρυγῶντες τὴν ἄμπελον. Παρθένοι δὲ καὶ ἐφηβοὶ φέρουσι τὸν γλυκὺν καρπὸν ἐν ταλάροις, ἐν μέσῳ δὲ τούτων παῖς καλὸς ἱμερόεν ἐκίθαριζε, μὲ λεπτὴν φωνὴν ἔδων τὸν καλὸν Λίνον· ἐκεῖνοι δὲ ἠκολούθουν αὐτὸν μὲ ἄσμα καὶ χορὸν—ἐν ρυθμῷ τὴν γῆν διὰ τῶν ποδῶν των κρούοντες⁴.

¹ Οἱ Ἰνδοὶ, ἄφ' οὗ ἐξυπνήσωσι, πρὸς ἀνατολὴν σταθέντες δι' ὀρχήσεως χαιρετίζουσι τὸν ἥλιον ἀμιμούμενοι τὴν χορείαν τοῦ θεοῦ, τὴν κανονικὴν καὶ ἐναρμόνιον τοῦ ἡλίου κίνησιν (Δουκ. π. ὄρχ. 17. Ἀρριαν. Ἀλεξ. Ἀναβ. 6. 3). Τὰ ἀστρονομικὰ γεγονότα θεωρηθέντα ἱερά διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν Χαλδαίων, ἐψάλησαν ἐν μεγάλας ἐορταῖς καὶ μυστηρίοις· ὁ δὲ χορὸς, ὅστις συνώδευσε τὰ ἄσματα ταῦτα ἐκλήθη ἀστρονομικὸς καὶ τὰς κινήσεις τῶν ἄστρον ἐμιμήθη. Παρατηρητέον δ' ὅτι καὶ παρ' Ἑβραίοις τὸ πρὸς δῆλωσιν τοῦ χοροῦ ῥῆμα σημαίνει «κυκλικῶς ὀρχοῦμαι».

² Ὁ ἀστερισμὸς τοῦ Ὠρίωνος συνίσταται κατ' αὐτοὺς ἐκ κυνηγῶν· αἱ δὲ Πλειάδες εἶναι κόραι ὀρχοῦμεναι (Réville Les religions de peuples sauvages 2. 151 ἐξ.) εἶναι ὠραία ἡ ἀντίληψις των περὶ τῆς Σελήνης, ὡς θύματος κούφου ἔρωτος, ὅπερ κατεδικάσθη εἰς αἰώνιον πλάνην. Ὡς πρὸς τὰς Πλειάδας, τὴν αὐτὴν ἀντίληψιν εἶχον καὶ οἱ Ἕλληνες (Preller Gr. Myth. έκδ. Β' 1. 366).

³ Ἐντεῦθεν παράγει τὸ ὄνομα τῶν ὀρχηστῶν ὁ Λιβάνιος (π. ὄρχ. 63) «ἀπὸ τῶν ἐν ἀρχῇ περὶ τοὺς ὄρχους σκιρτημάτων». Ὀρχοὶ δὲ εἶναι τὰ μεταξὺ τῶν πεφυτευμένων ἄμπελων, εἴτα καὶ αὐταὶ αἱ ἄμπελοι.

⁴ Σ. 561 ἐξ.

Ἐν ταῖς τοιχογραφίαις τοῦ Beni—Hassan σώζονται παρόμοιοι ἀγροτικαὶ σκηναί· ὁ δεσπότης παρίσταται σκῆπτρον ἔχων, παρθένοι χορεύουσι, παῖδες κιθαρίζουσιν, οἱ ἐργάται ἄδουσι χρονομετροῦντες, κυβιστήρες δὲ δινεύουσιν ἐν τῷ μέσῳ. Τὴν δὲ γῆν, τὴν τῶν πάντων μητέρα, ἣτις παρέχει βριθουσαν τὴν ἀρουραν, εὐθηνίαν κτηνῶν, ὄλθον ἐν τῷ οἴκῳ, αἱ παρθένοι τιμῶσι διὰ χορῶν, μὲ καρδίαν εὐθυμον σκιρτῶσαι ἐπὶ τῶν μαλακῶν ἀνθέων τῆς πόας καὶ δι' ἀνθέων τὴν κεφαλὴν στέφουσαι¹.

Ἐξ ἀνατολῆς προελθούσαι αἱ τοῦ Διονύσου τελεταὶ καὶ αἱ κατ' αὐτὰς ὀρχήσεις κυρίως, ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ἀνεπτύχθησαν χρόνοις· ἀλλ' ἤδη αἱ μυθικαὶ παραδόσεις μᾶς ὁμιλοῦσι περὶ τῆς εἰσόδου αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ τῶν ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς τοῦ νέου θεοῦ πόνων κατὰ τῶν ἰθαγενῶν ἀρνούμενων αὐτάς. Τὸν Διόνυσον ἠρνήθησαν Λυκούργος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἠδωνῶν, Πενθεὺς ὁ τῶν Θηβῶν· τὴν αὐτὴν ἀντίστασιν εὗρεν ἡ λατρεία αὐτοῦ καὶ ἐν Ἀργεῖ· ἀλλ' αἱ γυναῖκες καὶ τῶν Θηβῶν καὶ τοῦ Ἀργους, ἐνθουσιασθεῖσαι ἐκ τῆς νέας θεότητος, ἔτρεχον ἀνά τὰ ὄρη μαινόμεναι «λυσσαῖδες» καὶ μανικᾶς ἐκτελοῦσαι ὀρχήσεις «εὐθιον αἰδούσαι». «Καὶ χορὸς, λέγει ὁ Νόννος, ἐν τοῖς σκοπέλοις ἦτο πολὺς, περίξ δ' αἱ πέτραι ἐβόων, καὶ τῆς Θήβας τὸ πεδίον ἐστέναζεν ἀπὸ τὴν ἠχῶ τὴν ποικιλόμορφον. Πᾶσα δὲ κόρη ἀκούουσα χοροῦτύπος ἐξερχομένη τοῦ θαλάμου τῆς ἐβάκχευε καὶ αὐτὴ²».

Μεταξὺ τῶν πρῶτων ὀρχήσεων πρέπει νὰ καταλέξωμεν καὶ τὰς μεθ' ὄπλων ὀρχήσεις. Αἱ πολεμικαὶ τῶν πρῶτων ἀνθρώπων ἐπιχειρήσεις ἦσαν στενότατα μετὰ τῆς λατρείας συνδεδεμένα καὶ ἐθεωρεῖτο ἱερόν, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἐπιτελεῖν στρατείας· προηγούντο λοιπὸν πάσης στρατείας καὶ εἶποντο ταύτη τελεταὶ θρησκευτικαί, καθ' ἃς οἱ ἀσκούμενοι χοροὶ φυσικὸν εἶναι ὅτι μεθ' ὄπλων ἐξετελοῦντο. Εἰκόνα τῶν τοιούτων τελετῶν τῶν πρῶτων ἀνθρώπων δύναται νὰ μᾶς δώσωσιν οἱ ἄγριοι—πιστὴ ἀποτύπωσις τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου. Ἐν Νέᾳ Ζηλανδίᾳ μάλιστα καὶ πρὸ τῆς μάχης καὶ μετ' αὐτὴν χορεύουσι χοροὺς πολεμικούς, οὗς ἀκολουθοῦσιν ἄσματα ἀνθρωποφαγικά· μιμοῦνται δ' ἐν τοῖς χοροῖς τούτοις τὰς μελλούσας νὰ γείνωσι κατὰ τὴν μάχην ἢ τὰς γενομένας ἤδη πληγὰς καὶ κινήσεις νομίζοντες, ὅτι ἔχουσι πρὸ αὐτῶν πολεμίου³. Τοιοῦτοι εἶναι καὶ οἱ χοροὶ οἱ ἐκτελούμενοι ὑπὸ τῶν ἀγρίων τῆς βορείας ἰδίως Ἀμερικῆς, πρὶν ἢ πορευθῶσιν εἰς κυνήγιον, ὅπως ὁ χορὸς τῶν

¹ «Χοροῖς φερσανθῆσιν» Ὀμηρ. ὕμν. 30. 15.

² Νόν. Διονύσ. 45. 23, 36, 42, 24, 223 πρὸς. Ἀπολλοδ. 2. 2 Πaus. 2. 7 κλ.

³ Charles Lénormant. Sociologie p. 88. Μετάφρασιν τοῦ περὶ χοροῦ κεφαλαίου ἔδωκεν ὁ σεβαστὸς μου καθηγητῆς κ. Ν. Πολίτης Ἐστία Ἀπρ. 1883.

βονάσων. Τινές τῆς φυλῆς φοροῦντες κεφαλὴν ἀπεζηραμένην βονάσου, μιμοῦνται τὰ ζῶα ταῦτα καὶ ἐκβάλλουσι τοὺς μυκηθμούς των μετὰ τέχνης μεγίστης· ἄλλοι δὲ κунηγοῦσιν αὐτούς. Ἐν ἄλλῃ φυλῇ συνειθίζεται ὁ χορός τῶν ἄρκτων, καθ' ἃς μιμοῦνται τελείως τινές ἄρκτους, εἴτε καὶ ἐπὶ τῶν τεσσάρων βαδίζουσι ποδῶν, εἴτε μόνον τῶν δύο ὀπισθίων, εἴτε ἐγείρονται ἵνα ἐπισκοπήσωσι τὰ πέριξ· ἕτεροι κунηγοῦσιν αὐτούς, ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ δέονται· φυλαὶ δὲ τινες ἐν Καλλιφορνίᾳ πρὶν πορευθῶσιν εἰς κунήγιον, χορεύουσι πέριξ εἰδώλου τινός, μιμούμεναι τὰς κινήσεις τῶν κунηγῶν, τείνουσαι τόξα καὶ βάλλουσαι ἀκόντια. Ἐναφέρουσι δὲ καὶ ὁμοίας τελετὰς προκειμένου περὶ χρωῶν πολεμικῶν, καθ' οὓς ἐκτελοῦνται καταδιώξεις, ἐνέδραι, πάλαι κ.τ.λ.¹ Τοιαύτας τινὰς πρέπει νὰ φαντασθῶμεν καὶ τὰς ἀφορμὰς τῶν ἐνοπλίων ὀρχήσεων μετὰ τῆς θρησκείας καὶ τούτων συνδεδεμένων ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀγρίοις· καὶ τοιαύτας ἀληθῶς θὰ εὐρωμεν, ἂν ἐξετάσωμεν τοὺς μύθους τῶν ἀρχαίων.

Ἡ Κόρη καὶ Δέσποινα, δηλ. ἡ Περσεφόνη, εὐφρανθεῖσα ἐπὶ τῇ τῆς ὀρχήσεως παιδιᾷ, ἐνόμισεν ὅτι δὲν ἔπρεπε μὲ κενὰς τὰς χεῖρας νὰ ὀρχηται (ἀθύρειν), κοσμηθεῖσα δὲ μὲ παντελῆ πανοπλίαν τότε, διεπέρανε τὴν ὀρχησιν². Διευθυλογεῖτο δὲ ὅτι ἅμα τῇ ἀναφανίσει τῆς ὀρχήσεως ἢ τοῦ Κρόνου γυνὴ Ρέα ἠσθεῖσα τῇ τέχνῃ ταύτῃ, ἐν μὲν Κρήτῃ τοὺς Κουρήτας, ἐν δὲ Φρυγίᾳ τοὺς Κορύθαντας διέταξε νὰ ὀρχῶνται³. Ὅτε δ' ἔκρυψεν ἡ Ρέα τὸν Δία ἐν Κρήτῃ, μεγάλως ἐχρησίμευσεν ἢ τέχνῃ αὕτῃ πρὸς διάσωσιν τοῦ παιδὸς ἀπὸ τῶν ὀδόντων τοῦ τεκνολετῆρος πατρὸς. Διὰ τοῦ θυροῦ, ὃν ἐποίουν κρούοντες τὰς ἀσπίδας καὶ τὰς λόγχας ἢ ξίφη, κατέπνιξαν τὰς οἰμωγὰς τοῦ παιδὸς, ὃ δὲ Κρόνος οὐδὲν ἤκουσε, πλὴν τοῦ ἐκ τῆς ὀρχήσεως κρότου⁴. Ἐντεῦθεν εἰς τοὺς Κουρήτας ἀποδίδεται ἢ ἐφεύρεσις τῆς πυρρίχης, τοῦ κυριωτάτου τῶν Ἑλλήνων ἐνοπλίου χοροῦ, ὃν ἴσως πάντες οἱ ἐνόπλιοι περιλαμβάνοντο χοροὶ⁵.

¹ Réville ἔνθα ἂν. σ. 268, 269.

² Πλάτ. Νέμ. 7, 796. β.

³ Λουκ. π. ὀρχ. 8.

⁴ Παράστασις τοῦ χοροῦ τούτου ἔχομεν ἐπὶ μιᾶς τῶν πλευρῶν τοῦ βωμοῦ τοῦ Καπιτωλίου. Δύο κρατοῦσι διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀσπίδα, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς ξίφος· βραχὺς δὲ μανδύας εἶναι ἐρριμμένος ὅπισθεν τοῦ ὄμου αὐτῶν φαίνεται ὅτι στρεφόμενοι θ' ἀντιμετωπίσωσιν ἀλλήλους· ὁ Ζεὺς ὡς βρέφος παρίσταται θηλάζων αἶγα, παρῆκῆσθαι γυνή, ἴσως προσωποποίησις τῆς Κρήτης, ἴσως αὕτη ἢ Ρέα (Ἡ παράστασις παρὰ Baumeister ἐν Denkmäl. d. Klass. Alterth. eix. 2391· ἄλλας παραστάσεις παρὰ Braun K. M. τ. 3. 4).

⁵ Οἱ Κουρήτες ἐν τῷ ὄρφ. ὕμνῳ (31φ) καλοῦνται «σκιρτηταί, ποδίκροτοι, ρομβηταί, ἐνόπλια βήματα θέντες, ἐπεμβάται ἔχουσι κούφοις». Στράβ. 471 «Κουρήτες φιλοπαιγμονες ὀρχηστήρες».

Οἱ Κουρήτες οὗτοι εἶναι τῆς Κρητικῆς Ρέας πρόπολοι· οἱ δὲ Κορύθαντες, οἱ θεράποντες τῆς Φρυγικῆς Κυβέλης, χορεύουσι καὶ αὐτοὶ χοροὺς ἐνοπλίους, μανικοὺς καὶ ἀγρίους, περιερχόμενοι μετὰ τῆς Μεγάλῃς Μητρὸς τὰ ὄρη καὶ τὰς ἐρήμους¹. Κομψὴν περιγραφὴν τοῦ χοροῦ τῶν Κορυθάντων δίδει Νόννος ὁ Πανοπολίτης ἐν τοῖς Διονυσιακοῖς αὐτοῦ:

«Ἐμπνοὺς ὁ δόναξ τῆς Ἰδῆς ἀντήχησε τῆς Κορυθάντων,
Ἐκ πολυτρήτου δὲ πόρου διὰ σκιρτημάτων δακτύλων
Σύνθρονον τῶν μυκωμένων αὐλῶν ἀνεκρούσαντο μέλος
Οἱ ὀρχησται τῶν ὄρεων, σεμνὸν ἀλαλάζοντες ἄσμα».

Ἐμυθολογεῖτο δ' ὅτι μετὰ τὴν κατὰ τῶν Τιτάνων νίκην, οἱ Ὀλύμπιοι αὐτοὶ δι' ἄσματος καὶ χοροῦ ἐώρτασαν τὴν νίκην καὶ δὴ ἡ Ἀθηναῖα ἢ πολεμοκλονος θεὰ, ἐχόρευεν ἐνόπλιον χορόν, πρώτη αὕτη καταστήσασα τὴν πυρρίχην². Ἐἴπομεν περὶ τοῦ ἐνοπλίου χοροῦ, ὃν ὠρχήσαντο αἱ πολεμικαὶ Ἀμαζονίδες εἰς τιμὴν τῆς Ἀρτέμιδος· οἱ δὲ Ἀργοναῦται προσορμισθέντες εἰς τινα νῆσον, ἐξέρχονται τῆς Ἀργούς, καὶ ὑπὸ τοὺς θεσπεσίους ἤχους τῆς φόρμιγγος τοῦ Ὀρφέως ἀλλόμενοι, ὠρχήσαντο χορόν ἐνόπλιον καὶ τὰς ἀσπίδας διὰ τῶν ξιφῶν ἐπεκτύπουν³.

Στενότατα δὲ συνδυάζει Νόννος ὁ Πανοπολίτης ἐν τοῖς Διονυσιακοῖς τὴν ὀρχησιν τοῦ θεοῦ τούτου μετὰ τοῦ πολεμικοῦ του μένους καὶ ἀντιθέτει τὴν ἐν τοῖς συμποσίοις ὀρχησιν, τὴν «ἀνάιμακτον χορείαν» τὴν μετὰ τὴν μάχην ἐν εἰλαπίταις καὶ κυπέλλοις ἐκτελουμένην πρὸς τὴν χορείαν τὴν ἀτρόμητον καὶ ἀγέλαστον τοῦ πολέμου. Ἡ Τερψιχόρη πρέπει εἰς φυγὴν τὸν στρατὸν τῶν Ἰνδῶν, δινεύουσα τὸ βαρῦδρομον κύμβαλον καὶ τοῦ χοροῦ πολεμικὴν ἐγείρουσα ἠχώ⁴. Ἐν τινι μάχῃ δὲ ὀτρύνων τὸν στρατὸν ὁ Διόνυσιος «δεῦρο χορεύσατε, ἀνακράζει, τῶν δ' ἐχθρῶν κτείνατε τὰ βάρβαρα φῦλα καὶ μετὰ τῶν ξιφῶν ἀναμίξατε τοὺς θύρσους, ἀναμίξατε καὶ μετὰ τῶν δοράτων⁵». Ὁ δὲ ἦρας Μίμας χορεύει ἐν αὐτῇ τῇ μάχῃ:

«... ἐν τοῖς πολέμοις,

Κούφην καὶ εὐρυθμον ἔστησ' ὁ Μίμας τὴν κόρην τῆς μάχης⁶.
Καὶ τὸν στρατὸν μὲ τὸ εὐστροφον ξίφος ἐπτόησεν ὄλον,
Ἄλμα σκιρτῶν τοῦ πολέμου, ἀγέλαστον ἄλμα μεθ' ὄπλων,
Ὅπως ὁ Πύρριχος, ὅταν συγκρούων ἀσπίδα καὶ ξίφος,

¹ Ὁ Στράβων παράγει τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ κορύπτω=κινῶ τὴν κεφαλὴν πρβλ. Preller Gr. Myth. σ. 516.

² Ταῦτα ἐν τῇ ἀπολοσθείῃ Τιτανομαχίᾳ τοῦ Ἀρκίνου. (Ἀθῆν. 1, 40. Tibul. 2, 5, 9).

³ Ἀπολ. Ροδ. Ἀργον. Α. 1135. ⁴ Νόν. Διον. 29. 235.

⁵ Ἐνθα ἂν. 27. 167. ⁶ Τὴν Ἐνωῶ, θεᾶν τοῦ πολέμου.

Μέλος ἀτρόμητον ἔφαλ' ἐγείρον ἤχῳ τοῦ πολέμου.
 Τῆς ἐνοπλίου χορείας τὸ πῆδημα ἦτο τοιοῦτον
 Ὅπερ ἐπῆδα ὁ Μίμας, τὴν λόγχην κινῶν ἀνεμῶδη».

Τοὺς πόνους τῆς μακρᾶς κατὰ τῶν Ἰνδῶν στρατείας του, ἧτις τε-
 λεῖται ὑπὸ τὸν ἀγέστρατον τῶν συρίγγων ἦχον» ὁ Διόνυσος καὶ οἱ
 περὶ αὐτὸν κουφίζουσι εἰς δαῖτας εἰλαπίνας καὶ οἶνον καὶ χορὸν παρα-
 διδόμενοι· ἄλλοτε μὲν Βάκχη δινεύουσα κύμβαλα χορεύει χορὸν μανι-
 κόν· καὶ τῆς φιλοσάρθμου κόρης ἀκρήδεμνος σείεται ὁ βόστρυχος ὑπὸ
 τῶν αὐρῶν· ἄλλοτε δὲ ὁ Στύφελος, ὁ Βότρυς καὶ ἡ Μέθη «ἄχρισ
 ὀδόντων βεβαπτισμένοι εἰς τὸν οἶνον, χορεύουσι μεθυσφαλῆς ἐλίσσον-
 τες ἦχον»¹. Πολλάκις δὲ παρίσταται ἀνάγκη νὰ ἔλθῃ τῷ Βάκχῳ ὄνει-
 ρος ἢ Ἔρις, ἧτις νὰ ὀνειδίσῃ αὐτῷ ὅτι «πᾶσαν ἐλπίδα τοῖς κυπέλλοις
 ἐπετρέψατο», παραδεδωμένος εἰς ἀναίμακτον καὶ ἀκόμητον» χορείαν·
 «ἔστι, λέγει ἡ Ἔρις, ἔστι καὶ εἰλαπίνη μετὰ φύλοπιν, ἔστι χο-
 ρεῦειν Ἰνδῶν μετὰ δῆριν»· ἀλλὰ σὺ περὶ μάχης οὐδόλως φροντίζεις καὶ
 εἰς χοροὺς τὸν στρατὸν σου παραδίδεις².

Ἄλλὰ δὲν εἶναι μόνος ὁ Νόννος ὅστις μᾶς ὀμιλεῖ περὶ ἀγάπης θεοῦ
 πρὸς τὴν ὄρχησιν· ἤδη παλαιότεραι ἐπικαὶ παραδόσεις παριστάνουσι
 ἐν αὐτῷ τῷ δόμῳ τοῦ Διὸς σχηματίζοντας τοὺς ἀθανάτους χοροὺς καὶ
 ἐστεφανωμένους ρυθμίζοντας τὸ βῆμα πρὸς τοὺς ἦχους τῆς λεπτῆς φέρ-
 μιγγος, ἣν ἐν τῷ μέσῳ καθήμενος παίζει χαριέντως ὁ Ἀπόλλων³. Καὶ
 αὐτὸς ὁ μέγας Ζεὺς δὲν ἀπαξιῶ ἄφινων τὸν θρόνον νὰ συγχορεύῃ μετὰ
 τῶν τέκνων αὐτοῦ⁴. Τίς δ' ἀγνοεῖ τοὺς καλοὺς καὶ χαριέντας χοροὺς,
 οὓς ἄγουσιν ἐπὶ τῆς γῆς ἐλαφρὸν τὸν πόδα κινεῖσαι αἱ καλλιπλόκαμοι
 κόραι τοῦ Διός, τὰς Μούσας λέγω καὶ Χάριτας καὶ Νύμφας; Ὁ Ἡσίο-
 δος ψάλλει τὰς Ἑλικωνιάδας Μούσας, αἵτινες λουσάμεναι εἰς τὴν Ἴπ-
 που κρήνην, ἄγουσιν ἐπὶ τῆς ἀκροτάτης κορυφῆς τοῦ Ἑλικῶνος χο-
 ροὺς καλοὺς, ἱμερόεντας καὶ φωνὴν περικαλλῆ ἐκβάλλουσαι, ὕμνοῦσι τὸν
 αἰγιόχον Δία, τὴν πότνιαν Ἥραν, τὴν γλαυκῶπιν Ἀθηνᾶν, τὴν χρυ-
 σοστέφανον Ἥθην καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς⁵. Κατὰ δὲ τοὺς γάμους τοῦ

¹ Αὐτ. 20. 8. ² Αὐτ. 18. 147. ³ 20. 88 πρβλ. 24. 347.

⁴ Ἡσίοδ. Ἀσχ. Ἡρ. 202. Ὀμηρ. ὕμν. 2, 16.

⁵ Ἀρκτίνοσ παρ' Ἀθην. I. 22.

⁶ Ἡσ. Θεογ. 1. ἐξ. Τὸν Κολωνὸν «ἔνθα ἡ λίγεια μινύρεται ἀηδῶν, ἔνθα θάλλει
 καλλίστρος νάρκισσος καὶ χρυσαυγῆς κρέκος» οὐδὲ τῶν Μουσῶν οἱ χοροὶ νὰ πε-
 ριφρονήσωσι δύνανται (Σοφ. Θίδ. Κ. 690). Πρβλ. Πίνδ. Ν. 5. 22. Πολλάκις δὲ
 τὸν χορὸν ὀδηγεῖ ὁ Ἀπόλλων καὶ τότε αἱ Μούσαι «ἦχον παναμμόνιον καθ'
 Ἑλικῶνος ἐκπέμπουσιν» (ἱμέριος 16. 7). Ὁ Πίνδαρος (παρ' Ἀθην. I. 40),
 προσφωνεῖ: Ὀρχῆσε' Ἀπολλων.

Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος ἦλθον αἱ καλλιπλόκαμοι Πιερίδες ἐν τῷ
 συμποσίῳ «ἐν γῆ χρυσεοσάνδαλον ἔχνος κρούουσαι», ἐν ᾧ παρὰ τὴν
 λαμπρὰν φάμαθον αἱ πεντήκοντα κόραι τοῦ Νηρέως ἐώρτασαν καὶ αὐ-
 ταὶ ἐν χορῷ τοὺς γάμους αἰλίσσόμεναι κύκλια¹. Αἱ δὲ ἄβραι καὶ
 τερπναὶ Χάριτες, ἄνευ τῶν ὁποίων, κατὰ Πίνδαρον, οὐδὲν γλυκὺ γί-
 νεται τοῖς ἀνθρώποις, χορεύουσι καὶ αὐταὶ μετὰ τοῦ παιδὸς τῆς Κυ-
 θήρης, ὅστις ἔχει ἐστεμμένους τοὺς ἰούλους μὲ ρόδον ἄβρον². Αἱ δὲ
 καλλιπλόκαμοι Ὄραι, αἵτινες δι' ἀνθέων κοσμοῦσι τὰς κεφαλὰς τῶν
 ἀθανάτων ἀνωλόλυξαν ἐν χοροῖς ψάλλουσαι κισσοφόρους διθυράμβους
 καὶ ἔχουσαι τὴν πλουσίαν κόμην ἐστεμμένην μὲ διαδήματα καὶ φύλλα
 ρόδων³. Εἰς τούτους τοὺς χοροὺς λαμβάνει πολλάκις μέρος καὶ ἡ
 ἀγνὴ Ἄρτεμις, ἡ χρυσοῦ ἐκείνη παρθένος. Ἀφοῦ εὐφράνη τὴν καρ-
 διαν τῆς ἀνά τὰ ὑψηλὰ ἔρη καὶ τὰ πολύσκια δάση, ἔρχεται ἡ Ἄρτε-
 μις χαλῶσα τὰ καμπύλα τόξα εἰς τὸ μέγα δῶμα τοῦ ἀγαπητοῦ ἀδελ-
 φοῦ τῆς, τοῦ Φοῖβου Ἀπόλλωνος ἐν Δελφοῖς, καὶ ἐκεῖ ἐκτελεῖ κα-
 λὸν χορὸν μετὰ τῶν Μουσῶν καὶ τῶν Χαρίτων⁴. Κρεμῶσα τὰ πα-
 λίντονα τόξα καὶ τὰ βέλη, ἠγεῖται τοῦ χοροῦ, ἔχουσα περὶ τὸ σῶμά
 τῆς χαριέντα κόσμον· μὲ θεσπεσίαν δὲ φωνὴν ἄδουσαι ὕμνοῦσι τὴν
 καλλίσφυρον Λητώ, ἧτις ἐγέννησε παῖδας πάντων ἀρίστους τῶν ἀθα-
 νάτων κατὰ τὰς σκέψεις καὶ τὰ ἔργα⁵. Μὲ ἀμβροσίαν δὲ χριεται ἡ
 εὐστέφανος Κυθῆρη, ὅταν ἔρχεται εἰς τὸν ἱμερόεντα χορὸν τῶν Χαρίτων⁶.
 Ἄλλὰ πάντων ὠραιότατοι εἶναι οἱ καλοὶ χοροὶ, οὓς ἐκτελοῦσιν ἀνά τὰ
 ἔρημα καὶ πολύσκια δάση αἱ Νύμφαι, αἱ φαιδραὶ αὐταὶ καὶ χαρίε-
 σαι θεότητες τῶν δασῶν καὶ τῶν ὄρεων. Αἱ Νύμφαι, κατὰ τὴν τοῦ

¹ Εὐρ π. Ἰφιγ. ἐν Αὐλ. 1040 ἐξ.

² Ἀνακρέων (Poetae Lyr. Graec. σ. 826, 42, 5 Berdk):

ρόδον, ᾧ παῖς ὁ Κυθῆρης
 στέφεται καλοὺς ἰούλους
 Χαρίτεσσι συγχορεύων.

³ Ἐν τῇ μιᾷ ὄψει τοῦ μεγάλου βωμοῦ τῆς villa Pisciana (Visconti VI, T. B. I.
 1, πρβλ. σελ. 290) παριστάνεται χορὸς τῶν Χαρίτων, ἄστιας ὅταν βλέπη τις
 ὄρχουμένης σεμνὸν καὶ χάριεν ἀπὸ τῆς χειρὸς κρατουμένης καὶ διὰ τῆς ἐτέρας
 ὑπεχειρούσας τὴν ἄκραν τοῦ ἐνδύματος, νομίζει ὅτι βλέπει συγχρόνους Ἑλληνίδας
 χωρικὰς χορευούσας. Ὁ χορὸς τῶν εἶναι ἡσυχος καὶ οἱ χιτῶνες αὐτῶν δὲν
 κολποῦνται διὰ βιαίων κινήματων.

⁴ Καλλιμ. Ἐπιγρ. 50, κξ. — Ἐν ἐτέρᾳ τοῦ αὐτοῦ βωμοῦ τῆς Villa Prisciana.
 ὄψει ἔχομεν καὶ χορὸν τῶν Ὄρων ἤρεμον καὶ σεμνόν.

⁵ Τὴν ἀγάπην τῆς Ἀρτέμιδος πρὸς τὸν χορὸν ἐξέφρασαν οἱ ἀρχαῖοι διὰ τῆς
 παροιμίας: Πότε Ἄρτεμις οὐκ ἐχόρευεν;

⁶ Ὀμήρ. Ὀδ. Σ. 194. Ὀμήρ. Ὑμν. 27.

Λόγγου περιγραφὴν, ἀνυπόδητοι τοὺς πόδας, τὰς χεῖρας εἰς ὤμους γυμνάς, τὴν κόμην μέχρις αὐχένος λελυμένην, ζώνην περὶ τὴν ὄσφον καὶ γλυκὺ ἐπὶ τῆς μορφῆς μειδιάμα φέρουσαι¹, πολλάκις ὑπὸ τὸ μειλίχιον φῶς τῆς νυκτιπλάνου Φοίβης ἄγουσι τοὺς χορούς των, ἄδουσαι μέλος, ὡς οὐδέποτε θέλει ὑπερβάλῃ εἰς τὴν γλυκύτητα ἐκεῖνο, ὅπερ ψάλλει ἡ ἀηδῶν, ἐπὶ φύλλων πυκνῶν τοῦ ἔαρος καθημένη καὶ κλαίουσα τὸν Ἴτυν².

Εἰς τοὺς χορούς τούτους λαμβάνουσι μέρος μετὰ τῶν Χαρίτων καὶ ἡ Ἄρτεμις, ἥτις καὶ πικρίζει μετ' αὐτῶν, κυνηγεῖ, συλλέγει ἄνθη καὶ λούει τὸ καλὸν σῶμα εἰς ὕδωρ ψυχρὸν καλλιρεῖθρου κρήνης καὶ ἡ Ἄφροδίτη, ἥτις :

«Τέρπει μὲ νύμφας εὐδρόσους ἐν γῆ τὸν πατέρα τῆς Δία
Ὅτε εἰς αἰγιαλούς μὲ τὸ κοῦφόν τῆς ἄλμα χορεύει³».

Μετὰ τῶν νυμφῶν εἰς πολλὴν καὶ ποικίλην ἔρχεται σχέσιν ὁ Πᾶν καὶ μετ' αὐτῶν ἀσκεῖ πολλοὺς χορούς ὁ «τῆς μεγάλης Μητρὸς ὀπαδός, τὸ τερπνόν τῶν Χαρίτων μέλημα, ὁ τελειότατος τῶν θεῶν χορευτῆς» κατὰ Παρθενίον τι τοῦ Πινδάρου⁴. Εἶναι ὠραία ἡ εἰκὼν, ἣν παρέχει ἡμῖν ὁ εἰς τὸν Πᾶνα ὁμηρικὸς ὕμνος. Αἱ χοροῦθεις νύμφαι καλοῦσι πρὸς ἑαυτάς τὸν Πᾶνα, οὗτινος εἶναι κατοικία πᾶς λόφος νεφέεις καὶ πᾶσα κορυφὴ ὄρους καὶ πᾶς ὁδὸς τῶν σκοπέλων:

«... ὅστις φοιτᾷ εἰς λειμῶνας κομῶντας
Μὲ λιγυράς, χοροῦθεις δρυάδας, ἀπόκρημον αἶπερ
Βράχον πατοῦσαι καλοῦσι τὸν Πᾶνα⁵».

Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ θαλάσῃ αἱ ἀγναὶ τοῦ Νηρέως κόραι σχηματίζουσι

¹ Οὕτω, λέγει ὁ Λόγγος (Ποιμ. 1, 2, 8 4, 26, 27) παριστάνοντο αἱ νύμφαι εἰς τὰ ἐκ λίθου ἀγάλματα ἐν σπηλαίοις. Προσλέγει δὲ, ὅτι ἡ στάσις αὐτῶν εἶναι «χορεία ὄρχουμένων».

² Ὁμήρ. Ὀδ. Μ. 3. 8. Οἱ μεταγενέστεροι ποιηταὶ καὶ δὴ οἱ Λατῖνοι ἐποίησαν ὠραίας εἰκόνας ποιητικὰς τῶν ὄρχουμένων τούτων νυμφῶν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Σελήνης. Καλλιμ. εἰς Λουτρά Παλ. 66. Απόλ. Ρέδ. Α. 1223 Virg. Georg. 4. 532 χορεύουσι «lucis in altis» Horat. Carm. 1, 4, 5. 6: Ovid. Met. 3, 163.

³ Ὀρφ. ὕμν. 55.

⁴ Ἀττικὸν σχόλιον προσφωνεῖ α²Ω Πᾶν, Ἀρκαδίας μέδων κλεονᾶς, ὄρχηστὰ, βρομίαις ὀπαδὲ Νύμφαις. Ὁ δὲ εἰς τὸν Πᾶνα ὄρφηκός ὕμνος καλεῖ αὐτὸν «Ἠχοῦς φίλον, σύγχρονον νυμφῶν», καὶ λέγει «ὅτι διὰ τῆς μολπῆς του παίζει τὴν ἀρμονίαν τοῦ κόσμου». Ὁ χορὸς τῶν ναυτῶν ἐν Αἴαντι τοῦ Σοφοκλέους καλεῖ αὐτὸν, τὸν χοροποιῶν ἄνακτα τῶν θεῶν, ἵνα χορεύσῃ μετ' αὐτοῦ «αὐτοδαῆ ὄρχήματα» (Σοφ. Αἴαντι 694), ὅπως ὁ χορὸς τῶν βατράχων παρ' Ἀριστοφάνει (στ. 323) ζητεῖ τὸν Ἰακχὸν σύμμαχον εἰς τὸν χορὸν. Πᾶν αἰγόπους χορεύειν μετὰ νύμφης παρὰ Ρανοφκα. ⁵ Ὁμ. ὕμν. 19, 3 ἐξ.

χορούς, βακχεύουσαι περὶ τὰ κύματα καὶ ἀγαλλόμεναι νὰ φέρονται ἐπὶ τῶν νώτων τῶν Τριτώνων καὶ ν' ἀκολουθῶνται ὑπὸ τῶν ποντοπλάνων δελφίνων, ἐλισσομένων καὶ αὐτῶν περὶ τὸ κύμα¹. Τὸν χορὸν πολλάκις ὀδηγεῖ αὐτὴ ἡ Ἄμφριτρίτη², τὴν δὲ ἐκ τοῦ ἀφροῦ γεννηθεῖσαν Ἄφροδίτην αἱ Νηρηίδες, οἱ Τρίτωνες καὶ οἱ ἄλλοι θαλάσσιοι δαίμονες περικυκλῶνουσι καὶ διὰ χορῶν χαιρετίζουσι³. «Ὅτε δ' ὁ Ζεὺς ἤρπασε τὴν Εὐρώπην καὶ ἐν σχήματι βόδου διήρχετο τὴν θάλασσαν, παρηκολούθου αὐτὸν οἱ Τρίτωνες φουσῶντες εἰς τὰς θαλασσίας αὐτῶν κόγχας, αἱ δὲ Νηρηίδες φερόμεναι ἐπὶ δελφίνων, ἐχόρευον ψάλλουσαι τὸ νυμφικὸν μέλος⁴. Καὶ τὴν σήμερον ὁ λαὸς ἡμῶν, ὅστις ἐκληρονόμησε τῶν προγόνων τὴν δροσερὰν καὶ παιδρὰν φαντασίαν, ἀναπλάττει «Ἐωθιῆς καὶ Νεραΐδης, ποῦ ἀφοῦ λούσουν τ' ἄσπρα τοὺς κορμιά ἔς τὸ ρέμμα τὸ καθάριο, σταίνουν πιασμένες ἀπ' τὸ χέρι ὄμορφο χορὸ καὶ τραγουδοῦν γλυκὰ γλυκά.»

Ἄλλ' ἡ δροσερὰ τῶν ἀρχαίων φαντασία δὲν ἠρκέσθη ἀκόμη οὐδὲ περιώρισε τοὺς χορούς ἐν μόνῳ τῷ Ὀλύμπῳ, τῇ γῆ καὶ τῇ θαλάσῃ. Καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς σκοτεινοῖς καὶ ζοφεροῖς τοῦ Ἄδου δώμασιν, ὅπου μόνον σκιαὶ καὶ εἰδῶλα ὑπάρχουσιν, ὅπου ἡ ἠχὴ διαδίδεται βωβῆ ἀνὰ τὰς στυγνὰς ἐκεῖνας ἐκτάσεις, καὶ ἐκεῖ ἀκόμη τέρπουν τὰς φρένας αἱ σκιαὶ καὶ τὰ εἰδῶλα μὲ τὸν χορὸν καὶ τὸ ἄσμα.

Διελθὼν ὁ Αἰνείας τὰ σκοτεινότερα καὶ στυγνότερα τοῦ Ἄδου, ἦλθεν εἰς τόπους εὐθύμους καὶ λειμῶνας τερπνοὺς καὶ γελώντας, εἰς τὰς εὐδαίμονας τῶν μακαρίων ἀλσῶν (ἡλυσίων πεδίων) χώρας. Ἐκεῖ, ὅπου εὐρύτερος ὁ αἰθῆρ διὰ πορφυροῦ περιβάλλει τὰ ἄλση φωτός, αἴτινα ἴδιος φωτίζει ἥλιος, ἴδιοι ἀστέρες, μέρος μὲν τῶν μακαρίων ἐκεῖνων ἐν πολυχόρτοις σταδίαις ἀσκῶσι τοῦ σώματος τὰ μέλη, μέρος δὲ διὰ τῶν ἀσπίδων ἐπικροτοῦσι, χορούς ἀσκῶσι καὶ ἄσματα ψάλλουσι. Ὁ δὲ τῆς Θορέκης ἱερεὺς, τὸν Ὀρφέα λέγω, ἀντιφωνεῖ ἀρμονικῶς τὰς χορδὰς τῆς ἑπταχόρδου του λύρας καὶ αὕτη ἤχει ποτὲ μὲν ἀσθενέστερον, ποτὲ δὲ ἰσχυρότερον, καθ' ὅσον πλήττει τὰς χορδὰς ἐναλλάξ διὰ τῶν δακτύλων γυμνῶν ἢ διὰ τοῦ ἐλεφαντίνου πλήκτρου⁵. Τὸν δὲ Τίβουλλον, οὗτινος ἡ

¹ Εὐρύπ. Ἰων. 1081. Ἰφιγ. Τ 426 Ἰφιγ ἐν Αὐγ. 1054. Virg. Aen. 5, 240, 822. Καὶ καλλιτέχναι παρέττησαν χορούς Νηρηίδων (Visconti IV. πίν. 63, Lénormant IV. πίν. 5) καὶ ἐν γραφαῖς ἀγγείων. Παριστάνουσι δ' οἱ χοροὶ οὗτοι τὰς κυμάνσεις, αἵτινες ρυτιδώνουσι τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ὅταν εἶναι γαληνιαία. Ὁ Ἀρίων (Bery σ. 663) καὶ ὁ Ὀρφηκὸς ὕμνος καλοῦσιν αὐτὰς «χορήτιδας, χοροπαίγμονας».

² Σχολ. Εὐστ. εἰς Ὀδυσ. 3, 91. ³ Preller Gr. Myth. σ. 264.

⁴ Μόσχ. εἰδ. 2, 117 ἐξ. ⁵ Virg. Aen. 6. 637 ἐξ.

καρδία δὲν εἶναι: δυσάλωτος ὑπὸ τοῦ μαλακοῦ ἔρωτος, αὐτὴ ἡ θεὰ τῶν ἐρώτων ὀδηγεῖ εἰς τὰ Ἑλύσια, ὅπου θάλλουσιν οἱ χοροὶ καὶ τὰ ἄσματα:

«Hic me, quod facilis tenero sum semper amori,
Ipsa Venus campos duxit in Elyseos ;
Hic choreæ cantusque vigent».

Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἀνεπτύχθη ἡ ἰδέα ὅτι ἐν Ἄδου οἱ νεκροὶ πάντες ἀδιακρίτως ἡλικίας καὶ γένους καὶ τάξεως ἐξετέλουν δαιμόνιον χορόν, οὐτινος ἠγεῖτο αὐτὸς ὁ θάνατος, ξηρὸς καὶ σκελετώδης, οἷον ἐφαντάζετο αὐτὸν ὁ μέσος αἰὼν. Ἐν πολλαῖς τοιχογραφίαις μεσαιωνικῶν ἐκκλησιῶν, ἰδίως τῆς Γερμανίας, εὐρίσκωμεν τὴν παράστασιν ταύτην¹. Ὅποια διαφορὰ μεταξὺ τῆς χρυσῆς Ἀφροδίτης ὀδηγοῦσας τὸν Τίβουλλον εἰς τοὺς εὐθύμους χοροὺς τῶν εὐδαιμόνων καὶ τοῦ εἰδεχθοῦς ἐκείνου σκελετοῦ, ὅστις ἠγεῖται δαιμονικοῦ χοροῦ! Πόσον δὲ τελείως ἐνταῦθα καταφαίνεται ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου!

Ἐὰν ἤδη ἀφήσωμεν καὶ θεοὺς καὶ δαίμονας καὶ νεκρούς, ὅποιαν τινὰ θὰ εὐρωμεν τὴν ὄρχησιν παρὰ τοῖς ἥρωσι τῶν ἐπικῶν παραδόσεων;

Ἐν ταῖς παραδόσεσιν, αἳ διεφύλαξαν ἡμῖν τὰ δύο μεγάλα μας ἔπη, ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια, εὐρίσκωμεν τὴν ὄρχησιν μεγάλως παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τιμωμένην. Εἰς ἄλλον μὲν, λέγει ὁ Ὅμηρος, ἔδωκεν ὁ θεὸς ὡς δῶρον τοῦ πολέμου τὰ ἔργα, εἰς ἄλλον τὸν χορόν, εἰς ἄλλον τὴν κιθάραν καὶ τὴν ψῆδὴν². Θέλων δὲ νὰ κοσμήσῃ τὸν Μηριόνην, ἀποκαλεῖ αὐτὸν ὄρχηστήν³. Εἶναι δὲ ἡ ὄρχησις πρὸ πάντων τῶν νέων ἡ ἀγαπητὴ διατριβὴ καὶ ἡ Ναυσικᾶ καταβᾶσα εἰς τὸν ποταμὸν νὰ πλύνῃ, λέγει περὶ τῶν νέων τοῦ παλατίου, ὅτι μὲ ἐνδύματα νεόπλυτα θέλουν νὰ πηγαίνουν εἰς τὸν χορόν⁴. τὸν δὲ Πάριν σωθέντα ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Μενελάου καὶ ἐπανελθόντα εἰς τὸν οἶκόν του, ἠθέλες νομίση ὅχι ὅτι ἐπανάηχετο ἀπὸ μάχην, ἀλλ' ὅτι εἰς χορόν νὰ ὑπάγῃ ἠτοιμάζετο ἢ μὲν πρὸ μικροῦ ἔπαυσε νὰ χορεύῃ⁵. Ἄν δὲ ὁ Πάρις ἐλέγχηται ἐνίοτε ὡς ὄρχηστής καὶ ἂν πρὸς τοὺς πολεμιστὰς ἀντιτιθενται οἱ ὄρχησταί⁶, τοῦτο οὐδὲν δεικνύει εἶναι τοιαύτη ἡ φύσις τῆς ὄρχήσεως, ὥστε νὰ διεγείρῃ τὸν φόγον, ὅταν χάριν αὐτῆς παραμελῶνται ἄλλα σπουδαιότερα· ἀλλὰ

¹ Danse Macabre. Ἴσως καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἐν ταῖς Καλάνδασι ἐξετέλουν ὁμοίαν παράστασιν (Σάθα Κρητικὸν θέατρον σε')· ἀλλὰ μικτηρίζοντες τὸν θάνατον. Σημειωτέον δ' ὅτι αὐτὴν τὴν παράστασιν εὐρίσκωμεν ὡς ἀρχὴν τοῦ νεωτέρου θεάτρου. συνηθεστάτην μάλιστα ἐν Ἰσπανίᾳ. (Lucas Théâtre Espagnol Intr. 1).

² N. 780.

³ Ἰλ. Π πρβλ. Λουκ. π. ὄρχ. 8 Ἡ περὶ τὴν ὄρχησιν τοῦ Νεοπολέμου δεξιότης, λέγει ὁ Λουκ. (ἔνθα ἂν 9) καθεῖλε καὶ κατέρριψεν εἰς ἔδαφος τὴν Τροίαν.

⁴ Ὀδυσ. ζ. 64. ⁵ Ἰλ. Γ. 393. ⁶ B. 508. πρβλ. A. 261.

δὲν θὰ εἴπῃ τοῦτο καὶ ὅτι δὲν ἐτίμων καὶ δὲν μετήρχοντο αὐτὴν μετ' ἀγάπης καὶ ἐνθουσιασμοῦ οἱ ἄνθρωποι τῶν ἠρωικῶν παραδόσεων.

Καὶ τότε δὲ ἡ γυνὴ ἐθεωρεῖτο ὑπερβάλλουσα τὸν ἄνδρα ὡς πρὸς τὴν χάριν καὶ γλαφυρότητα ἐν τῷ χορῷ· τὴν καλὴν Πολυμήλην ἰδὼν ὁ Ἑρμῆς ἐν χορῷ τῆς χρυσῆς Ἀρτέμιδος ἐν μέσῳ ἄλλων κορῶν, αἵτινες ἐμέλλοντο, ἐθαύμασε καὶ ἠγάπησεν αὐτήν¹. Ἐκτελεῖται δὲ ὁ χορὸς ἰδίως ὑπὸ τοὺς ἥχους τῆς φόρμιγγος· ἄδουσι δὲ ἢ αὐτοὶ οἱ χορευόντες ἢ ἄλλοι περὶ αὐτούς· συχὰ δὲ καὶ τὰς χεῖρας κρούοντες οἱ παριστάμενοι, κρατοῦσι τὸν χρόνον². πάντα ὡς καὶ σήμερον παρ' ἡμῖν.

Εἶναι δ' ἐν χρήσει ὁ χορὸς μάλιστα κατὰ δύο περαστάσεις· ἐν τοῖς συμποσίοις καὶ ἐν τοῖς γάμοις. Μετὰ τὸ εἰς τιμὴν τοῦ Ὀδυσσεὺς συμπόσιον, τρέπονται οἱ Φαίαικες εἰς ἄλμα καὶ δρόμον καὶ χορόν. Ὁ Ἄλκίνοος κελεύει τοὺς ἀρίστους τῶν Φαίαικων ὄρχηστὰς νὰ χορεύσωσιν, ἵνα ὁ ξένος λέγῃ, οἴκοι ἐπανελθόν· πόσον διακρίνονται τῶν ἄλλων οἱ Φαίαικες κατὰ τοὺς πόδας καὶ τὸν χορόν καὶ τὸ ἄσμα. Θαυμάζει δὲ ὁ Ὀδυσσεὺς τὸν θεῖον χορόν³. Κατὰ δὲ τὴν γαμήλιον τῆς νύμφης πομπὴν ἀπὸ τῆς ἰδίας οἰκίας εἰς τὴν τοῦ γαμβροῦ, καθ' ἣν ψάλλεται ὁ ὑμναιστος, ὑπὸ τὸ φῶς τῶν λαμπάδων, ὑπὸ τὴν φωνὴν τῶν λιγυρῶν συρίγγων, ὄρχοῦνται· νέοι χορευταὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς πομπῆς⁴. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς φρονέσας τοὺς μνηστῆρας, προτρέπει νὰ τραπῶσιν εἰς ἄσμα καὶ χορόν ἵνα νομίσωσιν οἱ ἔξω ὅτι πρόκειται περὶ γάμου⁵.

Μνεῖαν χοροῦ ἀσκουμένου ὑπὸ παρθένων ἀναμῖξ καὶ νέων ἔχομεν ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως. Ὀρχοῦνται νέοι καὶ νέοι ἔχοντες ἐπὶ καρπῷ τὰς χεῖρας ἀλλήλων· αἱ μὲν φοροῦσι λεπτὰς ὀθόνας, οἱ δὲ χιτῶνας καλοῦς· αἱ μὲν φέρουσι καλὰς στεφάνους, οἱ δὲ μαχαίρας χρυσᾶς ἐκ τελαμώνων ἀργυρῶν κρεμαμένους, τὸ προσφιλὲς κόσμημα τῶν ἠρώων τοῦ ἔπους, ὅπως καὶ αἱ στεφάναι εἰς τὰς κόρας. Ὁ χορὸς οὗτος παριστάνεται περισσότερον κεινημένος· διότι οἱ νέοι τρεχοῦσι πρὸς ἀλλήλους καὶ διαιροῦνται κατὰ στίχους καὶ περιδινοῦνται ὡς τροχοὶ κεραμῆως· πολὺς δὲ βμίλος περιβάλλει τὸν ἡμερόντα

¹ Ἰλ. Π. 180. Οἱ δὲ γονεῖς τῆς Ναυσικᾶς θὰ εὐφραίνωνται βλέποντες τοιοῦτον ἄνθος εἰσερχόμενον εἰς τὸν χορόν. (Ὀδ. Ζ. 157).

² Ὀδ. θ. 379. Ἰλ. L. 561.

³ Ὀμηρ. Ὀδ. 265, 379. Τὸν ἐν τῷ θρόνῳ Ἀμυκλαίου παριστανόμενον «Φαίαικων χορόν» (Παυσ. 3. 18.) ὁ Heyne τῆς παρ' Ὀμηρῷ σκηναῖς παράστασιν νομίζει (Sammlung ant. Inh. I. 1). Ὁ Διόνυσος μετὰ τοῦ θιάσου τοῦ ἀκράτητος ἐν ταῖς εἰλαπίναις παραδίδεται εἰς τὴν χορείαν τὴν ἀκόιμητον (Διονυσ. 20. 1 ἐξ. 35, 24, 347, 18, 147, 80, 110. πρβλ. Ἀπολ. Ρόδ. A. 818, 857.)

⁴ Ὀμηρ. Ἰλ. Σ. 490 ἐξ. Ἡσίοδ. Ἀσ. Ἡρ. 275 ἐξ. ⁵ Ὀδ. Ψ. 130 ἐξ. 298,

χορόν¹. Φαίνεται δὲ σφοδρότερος συχνὰ ὁ χορὸς κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἀφ' οὗ ὁ Ὀδυσσεὺς θαυμάζει «τὰς μαρμαρυγὰς τῶν ποδῶν» τῶν ὀρχουμένων Φαιάκων.

Πλὴν τοῦ χοροῦ τούτου, παρουσιάζοντος ἀνχλογίαν τινὰ πρὸς τὸν σημερινὸν τετράχορον, οἱ λοιποὶ φαίνονται κυκλικοὶ καὶ ἡρεμώτεροι. Ὁρθῶς δὲ ὁ Friedländer² παρατηρεῖ ὅτι ἂν οἱ χορεύοντες ἀφίσταντο τῆς συνήθους ρυθμικῆς τῶν παιδῶν κινήσεως, τότε ἦσαν κυβιστητῆρες, ἔχοντες φαίνεται ἐπαγγέλιμα τὸ χορεύειν³. Ὅτι δὲ ὁ συνήθης χορὸς ἦτο ἡσυχος καὶ ἔθεωρεῖτο παιδιὰ τις, δεικνύει καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ῥήματος παίζω εἰς δῆλωσιν τοῦ ὀρχεῦμαι⁴, ὅπερ καὶ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις ἐγένετο⁵. Δικαίως ὁ Flach χορὸν νομίζει καὶ τὴν παιδιάν τῆς Ναυσικᾶς μετὰ τῶν ἑαυτῆς θεραπαινίδων, ὅτε παίζουσα τὴν σφαῖραν ἤρξε συγχρόνως καὶ μολπῆς, ὅπερ δεικνύει, ὅτι ἡ παιδιὰ μετ' ὀρχηστικῶν ἐξετελεῖτο βημάτων⁶. Ὁμοίως πρέπει νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ἔρριπτον μέχρι νεφῶν τὴν σφαῖραν οἱ Φαίακες ἐνώπιον τοῦ Ὀδυσσεῦς καὶ πηδῶντες ἐλάμβανον αὐτήν, πρὶν πατήσωσιν εἰς τὴν γῆν⁷.

Εἶναι δικαίον ἐνταῦθα μετὰ τῆς παιδιᾶς νὰ καταπαύσωμεν τὸν περὶ τῆς ὀρχήσεως κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους λόγον ἡμῶν. Αἱ ἐπικαὶ παραδόσεις ἀναπτύσσουσιν ἐνώπιον τῶν ἐκπεπληγμένων ὀφθαλμῶν μας εἰκόνα ἀθανάτου καὶ ἀμαράντου κάλλους, ἐν ᾗ ἀπετυπώθησαν ζῶσαι καὶ διαυγεῖς αἱ μορφαὶ Νυμφῶν καὶ Χαρίτων, παιζουσῶν χαριέσσας παιδιᾶς μετὰ τῶν φίλων αὐτῶν καὶ ὀρχουμένων χοροῦς εὐθύμους καὶ ἀγῆρωσ. Ἐτόλμησέ τις ἐν ἀδακρύτῳ συμποσίῳ τοῦ Βάκχου νὰ χορεύσῃ πένθιμον χορὸν καὶ νὰ ποιήσῃ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ θεοῦ, ἀσυνειθίστους εἰς δάκρυα, νὰ κλύσωσιν· ἀλλὰ ταχέως ἐπληρώθησαν τὰ δάκρυα ἐκεῖνα καὶ φονευόμενος ὁ χορευτῆς, παραγγέλλεται παρὰ τῶ φιλοθρήνῳ Ἄδῃ νὰ χορεύῃ τοιοῦτους χοροὺς καὶ τὴν ἀγέλαστον Περσεφόνην, ἂν θέλῃ νὰ τέρπῃ μετὰ τὴν μολπὴν του⁸. Τοιαύτη εἶναι ἡ πᾶσα ἰδέα, ἣτις διαπνέει τὸν κόσμον τοῦ ἔπους· εἶναι καλαὶ καὶ αἱ παραδόσεις τῶν μέσων αἰώνων, αἵτινες στρέφονται περὶ τὰς τύχας τοῦ Ρολάνδου καὶ τῶν ἵππο-

¹ Ὀμηρ. Ἰλ. Σ. 590 ἔφ.

² Die Realien in der Ilias und Od. σ. 343.

³ Κυβιστητῆρες ἐν γαμηλίῳ πομπῇ Ἰλ. Σ. 490. Ἦσ. Ἄσπ. Ἦρ. 275· ἐν συμποσίῳ Ὀδ. Δ. 17· μεταξὺ ἄλλων χορευόντων Ἰλ. Σ. 605, 561· πρβλ. Ὀδ. Θ. 478 ἔξ.

⁴ Ὀδ. Θ. 251. Ψ. 147. πρβλ. Ὀμηρ. V. Ἄπ. 201. V. Ἄφρ. 120. Ἠσιόδ. Ἄσπ. Ἦρ. 277.

⁵ Παρὰ Πλάτωνι (Νόμ. 7. 796. B) ἀθύρειν.

⁶ Flach Der Tanz b. den Griechen σ. 3. Ὀδ. Z. 64 ἔξ.

⁷ Ὀδ. Θ. 370 ἔξ. ⁸ Νόν. Διονύσ. 30. 110.

τῶν τῆς στρογγύλης τραπέζης καὶ τῶν σταυροφόρων καὶ τῶν γερμανῶν κατακτητῶν· ἀλλ' αὐταὶ ἁμοιάζουσι πρὸς ὄνειρον, ὅπερ βλέπομεν σκοτεινὸν καὶ ἀσαφές ἐν ὕπνῳ τεταραγμένῳ καὶ δὲν ἀποπνέουσι τὸ ἀμάραντον κάλλος τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἡβῆς, οὐδὲ τὴν δρόσον καὶ τὴν ζῶν τῆς νεότητος τοῦ κόσμου. Ἄδ. Ἄδαμαντίου.

Ἡ ΕΙΚΟΣΙΠΕΝΤΑΕΤΗΡΙΣ

ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ

Εὐφρόσυνος καὶ ἐπιβάλλουσα ἐν τῇ σεμνότητι τῆς ἑορτῆς ἐτελέσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ Παρνασσῶ. Συνεπληροῦτο κατ' αὐτὰς εἰκοσιπενταετηρίς ἀφότου ἀνέλαβε τὸ πρῶτον τὰ χρέη τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως ὁ ἔκτοτε μέχρι σήμερον ὑπὸ τὴν ιδιότητα ταύτην ἐργασθεὶς ἐν τῷ Συλλόγῳ κ. Μιχαὴλ Π. Λάμπρος, θέλων δὲ ὁ Σύλλογος νὰ διατρανώσῃ τὰ αἰσθητά τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης του πρὸς τὸν ἑταῖρον, ὅστις οὐ μόνον ὁ κύριος ὑπῆρξεν ἰδρυτῆς τοῦ σωματείου τούτου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνοσάρκως οὕτως εἶπεῖν τῆς μακρᾶς καὶ ὀφελίμου αὐτοῦ δράσεως, ἀπεράσισε νὰ προσφέρῃ αὐτῷ δῶρον τὴν ἰδίαν αὐτοῦ εἰκόνα, γραφείσαν ὑπὸ τῆς καλλιτέχνιδος Προσαλέντη. Κατὰ τὴν γενομένην πανηγυρικὴν ἐπὶ τούτῳ τελετῇ τῆς 16 Μαΐου, ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Συλλόγου κ. Ρούκης ἀπήγγειλεν ἐντολὴ τῆς Ἐφορίας, τὴν ἐξῆς προσφώνησιν:

« Ὁ Χριστιανισμὸς τῆς Δύσεως μεγαλοπρεπῶς πανηγυρίζει ἀνὰ εἰκοσιπενταετίαν ἐν ἰωβιλαίῳ ἔτος. Ἄφ' ἧς δὲ ὁ ἅγιος Πατὴρ ἐγένετο ἀθέατος διὰ τοὺς κατοίκους τῆς αἰωνίας πόλεως, μὴ ἐξερχόμενος τῶν διαδρόμων καὶ παραδείσων τοῦ Βατικανοῦ, ἐν ᾗ ἐκλείσθη ἐκούσιος δεσμώτης, ὁ πρῦτανος τῶν καρδινάλιων μετὰ μεγάλης πομπῆς ἀποτεριεῖται μίαν τῶν πυλῶν τοῦ ἁγίου Πέτρου, ἣτις ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας ἔμενε ἀπωκοδομημένη, ἀναφωνῶν: Ἀνοίξατέ μοι πύλας Δικαιοσύνης!

Καὶ σήμερον, ὅτε καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα συνηγμένοι πανηγυρίζομεν τὸ ἰωβιλαίον τοῦ ἡμετέρου Γενικοῦ Γραμματέως προσέρχομαι ἐντολὴ τῶν ἐν τῇ ἐφορείᾳ τοῦ Συλλόγου συναδέλφων μου καὶ τῶν μετασχόντων τῆς ἀναμνηστικῆς ταύτης ἑορτῆς ἑταίρων ζητῶν νὰ μοὶ ἀνοίξητε πύλας Δικαιοσύνης, ἵνα ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ἀποδώσω τοιαύτην, ὡς μόνην ἀμοιβήν, εἰς τὰς πρὸς τὸν σύλλογον ὑπηρεσίας τοῦ κ. Μιχαὴλ Λάμπρου.

Τῇ 18 Μαΐου τοῦ 1869 ἐξελέγη εὖτος τὸ πρῶτον Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Παρνασσῶ καὶ ἔκτοτε ἀδιαλείπτως ἐπὶ εἰκοσιπέντε ἔτη, κατ' ἐνιαυτὸν ἀνανεομένης τῆς ἐκλογῆς του, ἐκπληροῖ τὰ χρέη τοῦ ἀξιώματος τούτου. Ἀπαξ μόνον τῷ 1873 ἠναγκάσθη, τῇ παρακλήσει τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου, ν' ἀνταλλάξῃ τὴν Γραμματείαν πρὸς τὸ ἀξίωμα τοῦ Προέδρου, ἀλλὰ καὶ τότε ἐξηκολούθει ἐκ τοῦ ἀφανοῦς αὐτοῦ νὰ ἐκπληροῖ τὰ καθήκοντα τοῦ γενικοῦ Γραμματέως, τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο προθύμως ἀποδεχομένου τὴν τοιαύ-

την ἀντικατάστασιν χάριν τῆς κανονικῆς λειτουργίας τῆς τοῦ Συλλόγου ὑπηρεσίας, ἧς ἐκεῖνος μὲν εὐδεμίαν εἶχε πείραν, ὁ δὲ προκατόχος του, ὁ ἐκλεχθεὶς Πρόεδρος, καὶ τὰ λεπτότατα κατέχει νήματα. Λήξαντος δὲ τοῦ προεδρικοῦ ἔτους, ὁ κ. Μιχαὴλ Λάμπρος ἀνέλαβε καὶ πάλιν ψήφῳ τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου τὴν Γενικὴν Γραμματεῖαν καὶ διετήρησεν αὐτὴν μέχρι σήμερον, ἡμῶν ἀπάντων εὐχομένων ὅπως ἐπὶ μῆκιστον διατηρῆ ταύτην.

Τὸ χρονικόν, ὡς βλέπετε, κύριοι, εἶνε ἀπλούστατον. Ἄλλ' ὅποιαν ἐγκλείει δράσιν τοῦ κ. Μιχ. Λάμπρου καὶ ὁποίας βαρυτίμους ἀληθῶς πρὸς τὸν Σύλλογον ὑπηρεσίας! Ἐὰν ἐπιχειροῦν μίαν πρὸς μίαν νὰ ἐξάρω καὶ ἀναπτύξω ταύτας, θὰ ἐμακρυγόρουν πολὺ, τὸ δὲ προσφώνημά μου τοῦτο θὰ ὑπερέβαινε καὶ τὰ ὄρια πανηγυρικοῦ ἐγκωμίου. Δύς μόνον σημεία τῆς ἐν τῇ ἐφορείᾳ τοῦ Συλλόγου συμμετοχῆς τοῦ κ. Λάμπρου δὲν δύναμαι νὰ παρέλθω ἐν τιγῇ. Τὴν ἰδρυσιν τοῦ σωματείου καὶ τὴν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς συστάσεώς του ἄσβεστον πρὸς αὐτὸ στοργὴν τοῦ ἡμετέρου Γενικοῦ Γραμματέως.

Ὅτε, κύριοι, τὸ πρῶτον ἰδρῦθη ὁ Παρνασσός, ὁ κ. Μιχαὴλ Λάμπρος ἐγένετο Πρόεδρος, ὁ δὲ ἀδελφός αὐτοῦ Σπυρίδων Γενικός Γραμματεὺς. Ἀλλὰ τοῦ Συλλόγου τούτου, οὕτινος τὴν ἐφορείαν ἀπετέλουν οἱ δύο πρεσβύτεροι Λάμπροι, τὸν πληθυσμὸν τῶν μελῶν ἀπῆρτιζον μόνις οἱ δύο νεώτεροι ἀδελφοί. Ὁ δὲ διεξερχόμενος τὰ πρακτικὰ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ἀναγινώσκων ἐν αὐτοῖς τοὺς λόγους τοῦ Μιχ. τοῦ Σπ. τοῦ Κωνσ. καὶ τοῦ Διον., ὡς ἐπὶ τὸ συντομώτερον ἐσημειοῦντο οἱ ἀγορηταὶ, θαυμάζει ἀληθῶς πῶς ἐκ τῆς οἰκογενειακῆς συνελεύσεως ἐκείνης, ἣν παίζοντες μᾶλλον ἢ σπουδάζοντες συνέστησαν ἐν τινι τῶν δωματίων τῆς πατρικῆς οἰκίας οἱ τέσσαρες ἀδελφοί, παρήχθη ὑπερακοντιζόν πάντα κανόνα ἐξελιξέως τὸ σημερινὸν ἐπιβάλλον σωματεῖον, οὕτινος ἢ ἐπὶ τῆς ἡμέτερας κοινωνίας ἐπίδρασις ἀπέβη τόσον ἀδρᾶ καὶ τόσον εὐεργετική. Ἄλλ' ἐκ τῆς τετράδος ἐκείνης τῶν ἀδελῶν ὁ πρεσβύτερος καὶ μᾶλλον τῶν τελουμένων ἔχων ἐπίγνωσιν ἦτο ὁ τότε Πρόεδρος, κατόπιν δὲ καὶ σήμερον Γενικός Γραμματεὺς τοῦ Συλλόγου κ. Μιχαὴλ Λάμπρος. Ὅποιον οὗτος ἀνεξάντλητον στοργὴν, ὁποῖον ἀκάματον ζῆλον, ὁποῖον ἀδιάπτωτον ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου ἀνέπτυξεν ἐνθουσιασμὸν, βλέπομεν μὲν ἡμεῖς καθ' ἐκάστην, ὁμολογοῦσι δὲ πάντες οἱ ἐν τῷ Παρνασσῷ ἀρχαιότεροι ἡμῶν. Καὶ ἀναλογιζόμενος τὴν ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου ἐργασίαν ταύτην τοῦ κ. Μιχαὴλ Λάμπρου, ἀγεται εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ μὲν Παρνασσός ἐνεσαρκώθη ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως του, οὗτος δὲ κατήντησεν ἀναπόσπαστος ἀπ' αὐτοῦ. Παίζων ἄλλοτε ὀνόμασα ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ τὸν Γενικὸν ἡμῶν Γραμματέα κ. Μιχαὴλ Παρνασσόν, τὸν δὲ ἡμέτερον Σύλλογον Φιλολογικὸν Σύλλογον Λάμπρον. Ἰσχυρίζομαι δὲ καὶ σήμερον, ἤκιστα μετριοφρόνως, ὅτι ἡ ἀστείότης μου ἐκείνη ἦτο πιστὴ τῆς ἀληθείας ἀπεικόνισις. Διότι τὰ ὀνόματα τοῦ Λάμπρου καὶ τοῦ Παρνασσῶ τσοῦτον συνεζυμώθησαν, ὥστε οὐκ ὀλίγον ἐκ τῆς αἰγλης τοῦ σωματείου ἀντανακλᾷ ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἡμετέρου Γενικοῦ Γραμματέως.

Τοῦτο ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν σήμερον πάντες, οὐδεὶς δ' ἐξ ἡμῶν δύναται ν' ἀξιώσῃ ὅτι εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς φήμης καὶ τῆς δόξης τοῦ Παρνασσῶ τόσο, ὅσον ὁ Μιχαὴλ Λάμπρος, ὅστις μετέχει ἀμφοτέρων. Αὐτὴ ἡ κοινωνία ἡμῶν τόσο δὲν δύναται νὰ φαντασθῇ τὸν Παρνασσόν ἄνευ τοῦ Μιχαὴλ Λάμπρου ὡς Γενικοῦ Γραμματέως ἢ τοῦτον ἔξω τῆς Γραμματείας τοῦ Συλλόγου καὶ τόσο συνεταύτισε τὸ ἀξίωμα μετὰ τοῦ προσώπου, ὥστε καὶ τὸ ἐρυθρὸν τῆς μορφῆς αὐτοῦ συνέδεσε μὲ τὸν τίτλον καὶ ἐπλασε τὸν παροιμιώδη τίτλον τοῦ Ἐρυθροῦ Γραμματέως.

Δικαιῶς λοιπὸν ὁ Παρνασσός τελεῖ σήμερον τὴν ἑορτὴν ταύτην καὶ πανηγυρίζει τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν πρὸ εἰκοσιπενταετίας περιέβαλε τὸν Μιχαὴλ Λάμπρον τὸ πρῶτον μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως, ἀναμιμνησκόμενος δὲ οὕτως ἐπισήμως τῆς ἡμέρας ἐκείνης προσφέρει αὐτῷ διὰ κοινου τῶν μελῶν ἑράνου εἰς ἔνδειξιν τιμῆς καὶ ἀγάπης, οὐχ ἥσσαν δὲ ὡς ἐλαχίστην ἀμοιβὴν τῶν πρὸς τὸν Σύλλογον μεγάλων αὐτοῦ ὑπηρεσιῶν, τὴν εἰκόνα ταύτην.

Καὶ νῦν, Κύριοι, ἄς ἀναμνησθῶμεν ἅπαξ ἔτι τοῦ ἰωβιλαίου τῶν Δυτικῶν. Αὐστηραὶ νηστεῖαι ἐπεβάλλοντο διὰ τὴν ἡμέραν τῆς μεγάλης ἐκείνης ἑορτῆς. Ἄλλ' εἰς ἡμᾶς πανηγυρίζοντας τὸ ἰωβιλαῖον τοῦ ἡμετέρου Γενικοῦ Γραμματέως, προσμειδιᾷ σήμερον φαῖδρον συμπόσιον. Πρὶν δὲ κλεισῶμεν τὴν ἑορτὴν διὰ σπονδῶν ἐκεῖ, χειροκροτήσωμεν ἐν ταῦθα τὸν ἑορτάζοντα.

Ἴδου ἡ ἀπάντησις τοῦ κ. Λάμπρου :

Ἄγαπνητοί μου φίλοι καὶ ἀδελφοί.

« Ἡ σημερινὴ ἡμέρα, ἡ σημερινὴ συνάθροισις γεννώσιν ἐν ἐμοὶ συγκίνησιν τὴν ὁποῖαν σὰς βεβαιῶ δυσκόλως καταστέλλω. Καὶ ἐνῷ εὐχαριστῶ ὅλους διὰ τὸ αὐθόρμητον δῶρον, διὰ τὴν ωραίαν ἰδέαν σας, εὐχαριστῶ τὸν προλαλήσαντα δι' ὅσα καλὰ ἠθέλησε νὰ εἴπῃ δι' ἐμέ. Καὶ τὴν στιγμὴν αὐτὴν, καθ' ἣν ὅλοι ἀδελφωμένοι ἀντιζόμεν εἰς τὸν Παρνασσόν μας ὁρμώμενοι ἐκ τῆς συμπτώσεως τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος, ἀνασχοποῦμεν τὸ παρελθόν καὶ βλέποντες τί ὁ Παρνασσός ἐπραξε καὶ εἰς ποῖαν περιωπὴν ἀνῆλθε, δὲν δυνάμεθα νὰ λησμονήσωμεν οἷας ἡμέρας κόπων καὶ ἀγῶνων διήλθωμεν οἱ ἰδρυταὶ καὶ οἱ πρῶτοι ἐταῖροι μετὰ τὴν παιδικὴν σύστασιν τοῦ σωματείου.

Δὲν περιμένετε παρ' ἐμοῦ τώρα νὰ σας ἀνακεφαλαιώσω τὴν ἐργασίαν τοῦ Παρνασσῶ μας, ἢ ὁποῖα ἄλλως παρεστάθη καὶ ἀνεγνωρισθῇ κατὰ τὴν εἰκοσιπενταετηρίδα τοῦ σωματείου μας. Ἄλλὰ δὲν δύναμαι νὰ κρατήσω μερικὰς σποραδικὰς ἀναμνήσεις.

Τὸ ταμεῖον ἦτο κενόν καὶ δὲν εἶχμεν νὰ πληρώσωμεν ἐκτάκτους δαπάνας· διὰ δὲ τὰ τυπωτικὰ ἀνετρέχομεν εἰς παρακλήσεις πρὸς τυπογράφους· διὰ νὰ κατορθώσωμεν τοῦτο καὶ κατεφεύγομεν μέχρι Ζακύνθου ἔθεν φίλος τοῦ Συλλόγου μᾶς ἐστελλε δωρεὰν ἐκτυπούμενας ἀγγελίας καὶ διπλώματα. Καὶ ἂν δὲ σήμερον ἀναδιφῶντες τὴν πρώτην ἐκτυπωθεῖσαν λογοδοσίαν τοῦ προέδρου κ. Σακελλαροπούλου ἴδητε τὸν χάρτην αὐτῆς ἐκλεκτόν, θὰ μάθητε, ὅτι μετὰ ἐρεῦνας πολλὰς εὐρέθη δεσμίς

χάρτου, περισσεύσασα ἐκ τῆς ἐκδόσεως τῶν ποιημάτων τοῦ Βαλαωρίτου καὶ δωρηθεῖσα ἡμῖν ὑπὸ τοῦ ἐκδότου.

Μὲ πόσον ἐνθουσιασμόν, ὅτε ἀπέκτησεν ὁ Σύλλογος τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐπὶ ἐνοικίῳ αἴθουσαν ἐν τῇ γωνίᾳ τῶν ὁδῶν Σίνα καὶ Σόλωνος ὀλίγον ἀνωτέρω τοῦ μεγάλου ἀκροατηρίου τῆς Νομικῆς Σχολῆς, ἐστήσαμεν ἐκεῖ τὸ πρῶτον βῆμα τοῦ Συλλόγου. Ἦτο τοῦτο παλαιὰ καθηγητικὴ ἔδρα παρερριμμένη εἰς γωνίαν τῆς βορείας αὐλῆς τοῦ Πανεπιστημίου, ἣν ἐπισήμως παρουσιασθέντες πρὸ τοῦ τότε Πρυτάνεως Θεοδ. Ὀρφανίδου ἐζητήσαμεν νὰ μᾶς παραχωρήσῃ. Καὶ ὁ ἀείμνηστος ἐκεῖνος καὶ ἀληθῶς ἀγαθὸς ἀνὴρ τὴν παρεχώρησε μὲν, ἀλλ' ἐζήτησε νὰ παραστῇ εἰς συνεδρίασιν τοῦ Συλλόγου. Καὶ ἀνεχώρησεν ἐνθουσιασμένος ἐξ ἡμῶν τῶν παιδῶν καὶ μετ' ὀλίγον ἐγένετο Ἐπίτιμος ἡμῶν Πρόεδρος καὶ ἐνέπνευε ζωὴν καὶ σθένος καὶ ἐρχόμενος μεταξὺ ἡμῶν μᾶς ἐνεθάρρυνε διὰ λόγων καὶ προτροπῶν. «Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ζόφου τῶν πολιτικῶν διαπληκτισμῶν καὶ τῶν ἀκάρπων προσωπικῶν ἐρεσχηλιῶν, ἔλεγέ ποτε, ὁ ἡμέτερος Σύλλογος ὡς λάμπη κἄν ὡς ἄστρον μικρὸν μὲν ἀλλ' ἀγλαόφωτον, προαγγέλλον ἀνατολὴν προόδου ἠθικῆς καὶ συνέσεως πατριωτικῆς. Ξένος πρὸς πᾶν ὅ,τι εἶνε ξένον εἰς ἀγαθοῦς πολίτας, ἀδιάφορος πρὸς πᾶν ὅ,τι εἶνε ἀδιάφορον εἰς σπουδαιολογούντας, φίλος δὲ μόνον πρὸς πᾶν ὅ,τι εἶνε προσφιλὲς εἰς εὐγενεῖς ψυχάς, ὡς βαδίζῃ τὴν ἐντιμον τροχίαν, ἣν ἐχάραξε, δορυφορούμενος ἐν τῇ πορείᾳ του ὑπὸ τῆς πλειάδος τῶν διαπρεπόντων μελῶν αὐτοῦ ἐπ' ἀγαθῶ τῶν γραμμάτων».

Ἄλλὰ μὲ ὄλην τὴν βοήθειαν καὶ τὴν ἀγαθὴν θέλησιν τοῦ Ὀρφανίδου, εἰ πόροι τοῦ Συλλόγου δὲν ἠῤῥξανον καὶ ὅτε ἐγὼ ἀνέλαβον τὴν γενικὴν γραμματεῖαν ὑπὸ πρόεδρον τὸν ἐν Κων/πόλει νῦν διαπρέποντα δικηγόρον κ. Θαλῆν Ἀντωνιάδην, ὁ ταμίαις παρουσίασε κατὰστασιν ἐμφαίνουσιν ἔσοδα μὲν ταμείου δραχμῶν 697, ἔξοδα δὲ δραχμῶν 663 καὶ περίσσευμα δραχμῶν 34. Τὰ ἔξοδα περιωρίζοντο εἰς πληρωμὴν ἐνοικίων, τύπωσιν Λογοδοσίας καὶ συνδρομῆν περιοδικῶν ἀναγνωστηρίων. Ὅλα δὲ τὰ λοιπὰ ἔξοδα, βιβλιοδέτησις, φωτισμός, γραφικὰ καὶ καθαρισμός ἀπήτησαν δρ. 67. Ἄλλὰ πῶς ἐγένετο ὁ καθαρισμός ἐκεῖνος; Ποσάκις μετὰ τοῦ νῦν ἀγαπητοῦ ἡμῶν Προέδρου, διατελοῦντος ἐπιμελητοῦ τῆς βιβλιοθήκης, ποσάκις μετὰ τῶν ἐπίσης προσφιλῶν κ. κ. Π. Φέρμπου καὶ Ἐλ. Ραφαήλ, ἀποτελούντων μέρος τῆς Ἐφορείας, δὲν ἀνελαμβάνομεν καὶ τὰ πρόσθετα χρεῖα καθαριστῶν χάριν τοῦ προσφιλῶς ἡμῶν συλλόγου, πράττοντες ἐκεῖνο, ὅπερ εἰς τοὺς ἰδίους ἡμῶν οἴκους οὐδέποτε ἐδόθη ἡμῖν ἀφορμὴ νὰ πράξωμεν. Μετασχηματιζόμενοι δὲ εἰς κλητῆρας, μεταβαίνομεν ἡμεῖς αὐτοὶ εἰς τὰ γραφεῖα τῶν ἐφημερίδων, κομίζοντες τὰς ἀγγελίας ἢ καὶ διενέμομεν εἰς τὰς οἰκίας τῶν μελῶν τὰ προσκλητήρια. Πόσας δυσχερείας, πόσας ταλαιπωρίας ὑφίσταμεθα! Καὶ ὅταν σήμερον πολλάκις ἀπὸ τῆς ἔδρας τοῦ γενικοῦ γραμματεῖως τὴν ἐσπέραν ἐν πληθούσῃ ταύτῃ τῇ αἰθούσῃ περιοικοῦν βλέπω τοὺς καταυγάζοντας ἠλεκτρικοὺς λαμπτήρας, ἀναπολῶ ὑψηλὸν λύχνον πετρελαίου, σφζόμενον ἐτι ἐν τῇ ἀποθήκῃ τοῦ Συλλόγου, δῶρον τοῦ

συναδέλφου ἡμῶν κ. Κορομηλά, μετασκευασθέντα ἐκ λύχνου προωρισμένου δι' ἔλαιον, οὗ τὴν συντήρησιν καὶ τὸν καθαρισμὸν ἐπέβλεπε πάντοτε ὁ συνάδελφος ἡμῶν κ. Λεβίδης. Ἄλλ' ἐν τούτοις ὁ λύχνος εἰκνεῖ πάντοτε τὴν ὀργὴν ἡμῶν καὶ τὰς συζητήσεις, διότι ἐκεῖνος διαρκῶς ἐκάπνιζεν, ἢ δὲ αἴθουσα ἕμενον ἐν τῷ σκότει.

Καὶ ἐπῆλθεν ἡ 26 Φεβρουαρίου 1870. Ὁ τότε ὑπουργὸς τῆς Παιδείας κ. Α. Αὐγερινός, ὁ φιλοπρόδος καὶ ρέκτης ἀνὴρ, παραστὰς εἰς τινὰ ἑορτὴν τοῦ Συλλόγου, ὑπέβαλε τῇ Α. Μ. Β. Διάταγμα καὶ ὁ Σύλλογος ἔτυχε προστασίας καὶ ἀπενεμήθη αὐτῷ μηνιαία ἐπιχορήγησις ἐκ δρ. 60. Ὡ! ἐγενόμεθα Κροῖσοι! Εὐρομεν τότε ἀγαθὸν γέροντα καὶ τὸν προσελάβομεν κλητῆρα τοῦ Συλλόγου ἀντὶ δρ. 20. Καὶ δὲν ἔπαυσε μὲν τότε, ἀλλ' ἠλαττώθη ἢ ὑφ' ἡμῶν γινομένη ἐργασία.

Καὶ ταῦτα μόνον νὰ ἀνασκοπήσω; Ἐνθυμοῦμαι πῶς ἐν πᾶσιν ἐπεθυμοῦμεν νὰ δρᾷ ὁ ἡμέτερος Σύλλογος. Καὶ πλὴν τῶν διατριβῶν, τῶν ἀναγνωσμάτων, τῶν ἀνακινώσεων, παρηκολουοῦμεν τὰς κηδείας προσφιλῶν προσώπων, τὰς ἐν τῇ πόλει ἀνασκαφάς, τὰ φαινόμενα τοῦ οὐρανοῦ. Ἐνθυμοῦμαι ἰδίᾳ τὴν ἐπιτροπὴν ἐπὶ τῶν διαττόντων τῆς 1 Νοεμβρίου 1869. Ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ κ. Ἐμμ. Δραγούμη, τοῦ κ. Γ. Καμπούρογλου καὶ ἐμοῦ. Αἱ παρατηρήσεις ἐγένοντο ἀπὸ τοῦ δώματος τῆς οἰκίας Γλαυκαπίδου, ὅπισθεν τοῦ Πανεπιστημίου, ἔνθα κατῴκει ὁ κ. Καμπούρογλος. Ἠρξάμεθα τὰς οὐρανοσκοπήσεις κατὰ τὴν 10ην ὥραν τῆς νυκτὸς καὶ τὰς ἐπαύσαμεν τὴν 5ην ὥραν τῆς πρωίας ὑπὸ διαπεραστικὸν ψῦχος ἐμετρήσαμεν δὲ 2014 διάττοντας ἀστέρας. Καὶ κατόπιν ἐθαρηρήσαμεν νὰ ἀποστείλωμεν τὰς παρατηρήσεις ἡμῶν εἰς Ρώμην πρὸς τὸν διάσημον ἀστρονόμον Padre Secchi, ὅστις τὰς εὐρεν ὀρθοτάτας καὶ σφζεται ἐν τοῖς ἀρχαῖς τοῦ Συλλόγου τὸ σχετικὸν ἔγγραφο.

Τὸν Ὀρφανίδην διεδίξατο ὡς ἐπίτιμον πρόεδρον ὁ κ. Μάρκος Ρενιέρης καὶ τοῦτον μέχρι τέλους τοῦ βίου του ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρηγόπουλος. Μακρὰ ἢ δρᾶσις καὶ ἡ ἐπενέργεια ἀμφοτέρων. Προχθὲς ἀκόμη ἐρευνῶν παλαιὰ πρακτικὰ τοῦ Συλλόγου, ποσάκις ἀνεῦρον τοῦ πρώτου τὴν ὑπογραφὴν ἐπικυροῦντος αὐτά! ἐν δὲ ταῖς λογοδοσίαις σφζονται ἀμφοτέρων οἱ λόγοι ἐκεῖνοι οἵτινες ὑπῆρξαν δι' ἡμᾶς ἀφετηρία φιλοπονίας καὶ ζώπυρον ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τοῦ ἡμετέρου ἔργου.

Ἐγὼ δὲ προκατόχους μου ἔσχον γενικοὺς γραμματεῖς τὸν κ. Π. Φέρμπου, τὸν κ. Ν. Λεβίδην καὶ τὸν κ. Ἀλέξ. Ὀλύμπιον, συνυπηρέτησα δὲ μέχρι τοῦδε μετὰ δώδεκα Πρόεδρων. Ἰδοὺ κατὰ σειράν τὰ προσφιλῆ αὐτῶν ὀνόματα.

Θαλῆς Ἀντωνιάδης, Π. Νικολάρας, Ἰω. Καμπούρογλος, Χρῆστος Λόντος, Ν. Λεβίδης, Ε. Ρ. Ραφαήλ, Ἐμμ. Λουκούδης, Θ. Ἀγγελόπουλος Ἀθάνατος, Ἐμμ. Δραγούμης, Τιμολέων Ἀργυρόπουλος, Σίμος Μπαλάνος, Ν. Γ. Πολίτης ὁ καὶ ἤδη προεδρεύων.

Ἐίχομεν δὲ τὰς σκέψεις ἡμῶν καὶ οἰοεὶ τὸ ἐντευκτήριον τοῦ Συλλόγου εἰς τὸ Ἄντρον τῶν Νυμφῶν. Ἐκεῖνο ἔβλεπε τὰ κυοφορούμενα ἡμῶν σχέδια, ἐκεῖνο ἤκουε τοὺς διαμειβομένους λόγους.....

ὦ! πόσον αἱ ἀναμνήσεις τὴν στιγμήν ταύτην μοῦ πιέζουν τὸ στήθος καὶ πόσα ἀγαπητὰ πρόσωπα ἐκλείψαντα ἀνίστανται πρὸ ἐμοῦ. Πόσον θὰ ἐπεθύμουν τὴν στιγμήν ταύτην νὰ ἔχω πρὸ ἐμοῦ πλὴν ἀλησμονήτου γεννήτορος, εἰς οὗ τὸν οἶκον ἐγεννήθη ὁ Σύλλογος, τοὺς μεταστάντας προσφιλεῖς ἐταίρους ἐκείνους, μεθ' ὧν ἐπλάττομεν ὄνειρα διὰ τὸν Παρνασσόν. Καὶ ὅμως τὰ ὄνειρα ἐκεῖνα εἶνε μακράν, πολὺ μακράν τῆς σημερινῆς πραγματικότητος. Καὶ τοῦτο ὀφείλεται βεβαίως καὶ εἰς τὰ παλαιότερα τῶν μελῶν, ἀλλὰ κυρίως εἰς ὑμᾶς τοὺς διαδεχθέντας αὐτὰ σήμερον.

Ὁ κ. Ρούκας εἶπεν ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ ἐρυθροῦ γραμματέως συνεζυμώθη μετὰ τὸν Σύλλογον. Εἶνε ἀληθές. Ἄλλ' ὁ γενικός ὑμῶν γραμματεὺς κατήντησε σήμερον ἐρυθρόλευκος, διατηρήσας ἐν τῆς παλαιᾶς ὀνομασίας τὸ ἐρυθρὸν μόνον τῆς μορφῆς, διότι ἐπὶ τῆς ἐρυθρότητος τῆς κόμης ἀρχίζει νὰ κατέρχεται λευκὸν τὸ γῆρας καὶ ὡς ἐκ τούτου σεῖς οἱ κατόπιν προσελθόντες, σεῖς οἱ νεώτεροι τῆς ἐπιστήμης μύσται, ἐπέρχεσθε ἀρωγοὶ τοῦ ἔργου ἡμῶν, ὅπερ συνεχίζετε μετ' ἀγάπης καὶ ζήλου. Οὕτω δὲ ὁ Παρνασσός, ὁ βλέπων παρακαθημένους ἐν τῇ αἰθούσῃ του τοὺς πατέρας μετὰ τῶν ἀμαζόντων ἡδὴ τέκνων των, ἀποδεικνύει σπάνιον φαινόμενον ἐνεργείας καὶ δράσεως. Καὶ τὸ κυριώτερον, ἀγάπης καὶ ἀδελφότητος. Δὲν γνωρίζω, ἄς τὸ εἶπω ἀπροκαλύπτως, κύριοι, ἄλλο σωματεῖον καὶ ἐξ ἐκείνων εἰς τὰ ὅποια ὁ τίτλος τοῦ ἀδελφοῦ εἶνε ἐπιθεβλημένος, τὸ ὅποιον νὰ ἐγκλείη τσοαύτην, οἷαν ἐνέχει ὁ Παρνασσός ἀγάπην. Καὶ τοῦτο εἶνε τὸ μυστήριον τῆς μεγάλης ἡμῶν ἐπιτυχίας. Ἐξω ἄς φυσῶ ὁ ἄνεμος καὶ ἄς μυκᾶται ἡ θύελλα τῆς πολιτικῆς καὶ τῶν ἀντιθέτων τοῦ βίου συμφερόντων· ἐδῶ ἅμα διέλθωμεν τὴν πύλην τοῦ οἴκου μας, διότι κοινὸς ἀπάντων εἶνε ὁ οἶκος καὶ μίαν ἀποτελοῦμεν ὅλοι οἰκογένειαν, λησμονοῦμεν τὰ πάντα, καὶ φίλοι ὅλοι, συνάδελφοι, ἀδελφοί, κοινῶς ἐργαζόμεθα πρὸς τὸ κοινὸν τοῦ σωματείου συμφέρον.

Παρῆλθον εἴκοσι καὶ πέντε ἔτη τῆς ἐμῆς γραμματείας. Πόσους εἶδον Συλλόγους ἐλθόντας καὶ ἀπελθόντας, πόσους εἶδον διαλυθέντας καὶ ἀφανισθέντας! Ἡμεῖς μένομεν καὶ θὰ μείνωμεν πάντοτε ἡμεῖς ἐνόσω ζῶμεν τὰ τέκνα ἡμῶν, τῶν ἐχόντων τέκνα, ἀφοῦ ἀποθάνωμεν.

Καὶ νῦν ἀποδεχόμενος τὸ πολύτιμον τοῦτο δῶρον, ὅπερ ἡ ὑμετέρα εὐγενῆς ἰδέα, ἡ ὑμετέρα φιλία, ἡ ὑμετέρα ἀγάπη μοὶ προσφέρει, ὑπόσχομαι ὅτι ἐξ αὐτοῦ νέας θὰ ἀρυσθῶ ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου ἡμῶν δυνάμεις, νέας θὰ καταβάλλω ὑπὲρ αὐτοῦ προσπαθείας. Εὐγνωμονῶν ἐπ' αὐτῷ παρακαλῶ ὑμᾶς νὰ μοὶ συγχωρήσητε τὰς ἐλλείψεις, νὰ παραβλέψητε τὰ τυγχόντα σφάλματα καὶ νὰ δεχθῆτε πάντες ἐν μέγα εὐχαριστῶ, ἓνα εἰλικρινῆ ἀσπασμὸν ἀδελφοῦ».